

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΜΑΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ**

**ΘΕΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:
«Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΑΛΛΟΥ ΣΤΟ Μ.ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΚΑΙ Η
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΤΟΥ ΞΕΝΟΥ»**

ΕΠΟΠΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗΣ ΠΕΤΡΟΣ

**ΣΥΝΕΠΟΠΤΕΣ ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ : ΡΟΥΣΣΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΧΟΥΡΔΑΚΗΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ**

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΣ ΦΟΙΤΗΤΗΣ : ΤΣΑΛΠΑΡΑΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ
ΑΜ 78**

*ΡΕΘΥΜΝΟ .
ΟΚΤΩΜΒΡΙΟΣ 2000*

Περιεχόμενα

Πρόλογος	6
Εισαγωγικά	8

Πρώτο Μέρος

1.1. Σκοπός και περιορισμοί της έρευνας.....	11
1.2. Επιλογή και σημασία της Έρευνας. Ο χριστιανισμός ως αφετηρία και αρχή του εννοιολογικού μας προβληματισμού.....	12
1.3. Ανασκόπηση της βιβλιογραφίας.....	16
1.4. Έργα προς μελέτη.....	21
1.5. Το ξένο και οι Αρχαίοι Έλληνες.....	23
1.6. Ο διωγμός του ξένου στην νεωτερικότητα.....	34

Δεύτερο Μέρος

2.1. Το Πρόσωπο ως κοινωνία και ετερότητα.....	41
2.2. Ο ξένος στο Μεγάλο Βασίλειο.....	52
2.2.1. Ο άνθρωπος ως πάροικος και παρεπίδημος.....	52
2.2.2. Σώμα και Ψυχή, ξένο ή όχι;.....	60
2.2.3. Αιρετικοί και αλλόθρησκοι ως ξένοι προς τη γνώση του Θεού.....	69
2.2.4. Η αποξένωση του ανθρώπου από το Θεό.....	87

Τριτο μέρος

3. Ανακεφαλαίωση - Παιδαγωγικές θέσεις.....	103
---	-----

Παράρτημα

4.1. Βιογραφικό σημείωμα του Μεγάλου Βασιλείου.....	110
4.1.1. Η ζωή του Μεγάλου Βασιλείου.....	110
4.1.2. Έργα του Μ. Βασιλείου.....	120
4.1.2.1. Επιστολές.....	121
4.1.2.2. Ομιλίες και Λόγοι.....	122
4.1.2.3. Δογματικά έργα.....	125
4.1.2.4. Ασκητικά έργα.....	127
4.1.2.5. Λειτουργικά κείμενα.....	128
Βιβλιογραφία.....	130

Πρόλογος

Τον Ιούλιο του 1996, ο Ιερέας της ενορίας του Esslingen, κάνοντας λόγο για την σημασία της παιδαγωγικής στον άνθρωπο, έφερε ως παράδειγμα τον Ιησού, τον οποίο μάλιστα χαρακτήρισε ως τον Μεγαλύτερο Παιδαγωγό.

Αυτός ο χαρακτηρισμός ήταν η απαρχή, για μένα, ενός ευρύτερου και βαθύτερου προβληματισμού και αναζήτησης. Δηλαδή, γιατί ενώ ενυπάρχουν μέσα στην χριστιανική γραμματεία όλα εκείνα τα στοιχεία που εύλογα οδηγούν στην διαμόρφωση μιας ολοκληρωμένης παιδαγωγικής αντίληψης του ανθρώπου, στην πραγματικότητα αυτά επιεικώς περιθωριοποιούνται και ταυτόχρονα συνοδεύονται από μία αρνητική στάση.

Αυτό είναι, λοιπόν, το βασικότερο ερώτημα που με ώθησε να ανατρέξω σε έναν από τους σημαντικότερους Πατέρες της Εκκλησίας, τον Μέγα Βασίλειο. Οι λόγοι που με οδήγησαν να επιλέξω τον συγκεκριμένο Πατέρα της Εκκλησίας είναι η διαπιστωμένη πλούσια θεματική του συγγραφικού του έργου, τόσο σε θέματα παιδαγωγικής όσο και ανθρωπολογίας-θεολογίας. Επιπλέον, ο Μέγα Βασίλειος κατορθώνει να προσεγγίζει εννοιολογικά ζητήματα σχετικά με την σημαντικότητα της ετερότητας - του αλλοτρίου, αποδίδοντάς τους και παιδαγωγική-ανθρωπολογική διάσταση. Για την επιλογή όμως του συγκεκριμένου θέματος, με τίτλο «Η έννοια του άλλου στο Μέγα Βασίλειο και η Παιδαγωγική του Ξένου», παροτρύνθηκα από τον αγαπητό «φίλο» και «δάσκαλο» κ. Πέτρο Αναστασιάδη, ο οποίος συχνά μου τόνιζε, την σημαντικότητα των εννοιών της ετερότητας και του αλλοτρίου. Έτσι, οι σχετικές επισημάνσεις του κ. Π. Αναστασιάδη και η δίκη μου έφεση για την Πατερική Φιλοσοφία με ώθησαν στο να αποπειραθώ να εκμαιεύσω την θέση της έννοιας του «άλλου» στο Μ. Βασίλειο.

Κλείνοντας, νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω, πάνω από όλους, τους γονείς μου, Ιωάννη και Ελπίδα Τσαλπαρά, όπου, χάριν της δικής τους θυσίας, είχα την δυνατότητα να γνωρίσω αυτά που ίδιοι τους στερήθηκαν, όπως και τον παππού μου και την γιαγιά μου, Κωνσταντίνο και Ευφροσύνη Ρωμανίδη, με τους οποίους έζησα ένα σημαντικό μέρος της ζωής μου.

Επίσης να ευχαριστήσω τον κ. Αναστασιάδη Πέτρο, Επίκουρο Καθηγητή της Σχολής Επιστημών της Αγωγής του Πανεπιστημίου Κρήτης, για την βοήθειά του καθ' όλη την διάρκεια των μεταπτυχιακών μου σπουδών, μέσω του οποίου μου δόθηκε η ευκαιρία να γνωρίσω τον ανεπανάληπτο κόσμο της ετερότητας. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω επίσης στην Αντωνακοπούλου Στυλιανή για την συγκατανευτική της υπομονή στις δύσκολες στιγμές αυτής της μελέτης, καθώς και στον αξιαγάπητο φίλο Δανδουλάκη Εμμανουήλ, με τον οποίο περάσαμε ατελείωτες ώρες, τόσο φιλοσοφικού - θεολογικού στοχασμού όσο και παλιμπαιδισμού. Τέλος οφείλω ένα ευχαριστώ στον κ. Αντώνη Χουρδάκη, Επίκουρο Καθηγητή της Σχολής Επιστήμων της Αγωγής του Πανεπιστημίου Κρήτης και στον κ. Γεωργιο Ρουσσόπουλο, Αναπληρωτή καθηγητή της Φιλοσοφικής Σχολής, επόπτες της μεταπτυχιακής μου εργασίας.

Ρέθυμνο, Οκτώβριος 2000
Στυλιανός Τσαλπαράς

Εισαγωγικά

Ο σεβασμός προς το «αλλότριον»¹-«ξένο» αποτελεί, ίσως, ένα από τα πλέον σημαντικά ζητούμενα της εποχής μας. Ενώ, όμως αρχίζει να γίνεται ευρύτατα λόγος για το «αλλότριον» και την ετερότητα του προσώπου, ως ύψιστα ιδεώδη, σήμερα «κανείς» δεν φαίνεται να αναγνωρίζει ότι τόσο ιστορικά όσο και υπαρξιακά η έννοια του προσώπου και η έννοια του αλλοτρίου συνδέονται άρρηκτα με την θεολογία. Σε αυτήν, λοιπόν, την έρευνα θα γίνει μια προσπάθεια εντοπισμού της έννοιας του αλλοτρίου καθώς και «ανάδειξης» μιας παιδαγωγικής του ξένου, μέσα από την Πατερική θεολογία, και, ειδικότερα, μέσα από τον τρόπο σκέψης του Μεγάλου Βασιλείου.

Όπως, λοιπόν, γίνεται κατανοητό από το θέμα της εργασίας, ο πυρήνας του προβληματισμού μας κινείται γύρω από την προσπάθεια κατανόησης της έννοιας του ξένου, του αλλοτρίου, του άλλου, στην Πατερική σκέψη του Μ. Βασιλείου, με απώτερο σκοπό την ανάδειξη μιας παιδαγωγικής του ξένου.

Η παρούσα, λοιπόν μελέτη χωρίζεται σε τρία μέρη εκ των οποίων : το πρώτο αποσκοπεί στο να διασαφηνίσει τον σκοπό της μελέτης όσο και τα στάδια εκείνα, μέσω των οποίων διεξήχθη η προσέγγιση της έννοιας του άλλου-ξένου-αλλοτρίου στον Μ. Βασίλειο. Εκτός όμως αυτού, γίνεται μια προσπάθεια να παρουσιάσουμε κάποιους επιπλέον λόγους για τους οποίους η χριστιανική γραμματεία αποτέλεσε την αφετηρία και αρχή του εννοιολογικού μας προβληματισμού και της διευρέννησης του ξένου. Στη συνέχεια, παρουσιάζουμε τον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζονταν το ξένο στην αρχαία Ελλάδα, ξεκινώντας από τα Ομηρικά χρόνια μέχρι και την Ελληνιστική Περίοδο, αλλά και πώς το ίδιο το ξένο αποτελέσε για την περίοδο της Νεωτερικότητας το

---

¹ Περί της έννοιας του «αλλοτρίου» βλ. στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά-Περί Αγίου Πνεύματος, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1974, Ό.π., τ. 10 σ.σ.352-354, κεφ. ιγ', παρ. 29, στ. 20-2.

καταπιεσμένο μέλος μιας ολοκληρωτικής καθολικότητας του λόγου, οδηγούμενο το ίδιο στην αποπομπή του αλλά και την υποταγή του στο Εγώ.

Στο δεύτερο μέρος καταγράφονται και ερμηνεύονται όλες εκείνες οι θέσεις του Μ. Βασιλείου, τις οποίες μπορέσαμε να εντοπίσουμε μέσα από το έργο του, για την κατανόηση αρχικά του ανθρώπινου είναι και στην συνέχεια του ξένου.

Ολοκληρώνοντας στο τρίτο μέρος παρουσιάζονται όλες εκείνες οι παιδαγωγικές θέσεις που μπορούν να προκύψουν μέσα από τις θέσεις του Μ. Βασιλείου για το ξένο. Τέλος στο παράρτημα της εργασίας παρουσιάζεται, εν συντομία, τόσο η ζωή του Μ. Βασιλείου όσο και όλο το συγγραφικό του έργο.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

1.1. Σκοπός και περιορισμοί της έρευνας.

Πριν παρουσιάσουμε τους σκοπούς της μελέτης αυτής οφείλουμε να διευκρινίσουμε πως στα έργα του Μ. Βασιλείου εντοπίζουμε την έννοια του ξένου να κινείται, κυρίως, γύρω από την ανθρώπινη ύπαρξη και όχι να εμφανίζεται αυθαίρετη και αυτούσια, αποκομμένη από τις διαπροσωπικές σχέσεις. Αναπόφευκτα, λοιπόν, τα πλαίσια και ο ορίζοντας της έρευνάς μας περιορίζονται και επικεντρώνονται στην απόπειρα προσέγγισης του ξένου μέσω των ανθρώπινων διαπροσωπικών σχέσεων, έτσι όπως αυτές εκφράζονται από τον Μ. Βασίλειο, ώστε να οδηγηθούμε, συμπερασματικά, σε εκείνες τις παιδαγωγικές θέσεις που αφορούν την σχέση Δασκάλου-Μαθητή.

Στην μελέτη μας αυτή γίνεται μια προσπάθεια να εντοπίσουμε και να συγκεντρώσουμε, μέσα από τις άμεσες, άλλα και έμμεσες αναφορές του ίδιου του συγγραφέα, όλα εκείνα τα στοιχεία, τα οποία θα μας βοηθήσουν να αποπερατώσουμε τον γενικότερο σκοπό μας. Δηλαδή, την κατανόηση του ξένου-αλλοτρίου-άλλου στον Μ. Βασίλειο και την ανάδειξη μιας παιδαγωγικής του Ξένου, μιας παιδαγωγικής που κινείται γύρω από την παιδαγωγική-διαπροσωπική σχέση Δασκάλου-Μαθητή.

Ειδικότερα, και κατά πρώτον θα προσπαθήσουμε να εξακριβώσουμε το πως κατανοείται ο άνθρωπος από τον Μ. Βασίλειο και στην συνέχεια να εξετάσουμε το ξένο υπό το πρίσμα των διαπροσωπικών σχέσεων.

Έτσι τα στάδια-βήματα τα οποία θα ακολουθήσουμε έχουν ως εξής:

- Να γνωρίσουμε την ανθρωπολογία του Μ. Βασιλείου.

- Να εντοπίσουμε την έννοια του ξένου-αλλότριου στον Μέγα Βασίλειο, όπως αυτή παρουσιάζεται μέσα από τις αναφορές του.
- Να δούμε πως το ξένο-αλλότριο κατανοείται από τον ίδιο.
- Πως αυτό προσεγγίζεται.
- Και τέλος, να οδηγηθούμε, μέσα από το σύνολο των θέσεων που θα έχουμε συγκεντρώσει, σε μια παιδαγωγική του ξένου και στην παιδαγωγική σχέση Δασκάλου - Μαθητή.

1.2. Επιλογή και σημασία της Έρευνας. Ο χριστιανισμός ως αφετηρία και αρχή του εννοιολογικού μας προβληματισμού.

Πριν, λοιπόν, ξεκινήσουμε με την παρουσίαση των λόγων εκείνων που μας οδήγησαν στο να επιλέξουμε ως αφετηρία για τον εννοιολογικό μας προβληματισμό τον Χριστιανισμό και ειδικότερα έναν από τους Πατέρες του Χριστιανισμού, θεωρούμε εύλογο το ερώτημα γιατί θα πρέπει να ληφθεί υπόψη η χριστιανική παράδοση των Ελλήνων Πατέρων της Εκκλησίας για την προσέγγιση του ξένου αλλά και για την «αναδίφηση» μιας παιδαγωγικής του ξένου.

Σε αυτό, λοιπόν, το ερώτημα θα μπορούσαμε να απαντήσουμε, αρχικά, πως η χριστιανική Εκκλησία γεννιέται μέσα στα όρια του ελληνιστικού κόσμου, της ιουδαϊκής παράδοσης² και της ρωμαϊκής

---

² «Ουτω δια μεν της κατά φυσιν ενοτητος η πολυθεος των Ελληνων εξαφανιζεται πλανη, δια δε της του Λογου παραδοχης και του Πνευματος των Ιουδαιων καθαιρειται το δογμα, εκατερας τε αιρεσεως παραμενει το χρησιμον, εκ μεν της Ιουδαιικης υποληψεως η της φυσεως ενοτης, εκ δε του Ελληνισμου η κατά τας υποτισασεις διακρισις μονη.

Ει δε αντιλεγοι ο Ιουδαιος προς τη του Λογου παραδοχην και του Πνευματος, υπο της θειας Γραφης ελεγχεσθω τε και επιστομιζεσθω. Περι μεν γαρ του Λογου φησιν ο θειος Δαυιδ· «Εις τον αιωνα, Κυριε, ο λογος σου διαμενει εν τω ουρανω». Και παλιν· «Απεστειλε τον λογον αυτου και ιασατο αυτους». Λογος δε προφορικος ουκ αποστελλεται ουδεις εις τον αιωνα διαμενει. Περι δε του Πνευματος ο αυτος Δαυιδ· «Εξαποστελεις το Πνευμα σου, και κτισθηνονται». Και παλιν· «Τω λογω Κυριου οι ουρανοι εστερεωθησαν, και τω πνευματι του στοματος αυτου πασα η δυναμις αυτων». Και ο Ιωβ· « Πνευμα θειον το ποιησαν με, πνοη δε παντοκρατορος η συνεχουσα με». Πνευμα δε αποστελλομενον και ποιουν και στερεουν και συνεχον ουκ ασθμα εστι λυομενον, ωσπερ ουδε σωματικον μελος το του Θεου στομα· αμφοτερα γαρ θεοπρεπως νοητεον.»

αυτοκρατορίας, κομίζοντας, σε σχέση με την ελληνική φιλοσοφία, μια ριζικά διαφορετική θεώρηση των πραγμάτων γύρω από την ύπαρξη του κόσμου³. Ενώ, δηλαδή, για την αρχαία ελληνική σκέψη, και ιδιαίτερα την Αριστοτελική, ο Θεός ταυτίζεται με το πρώτο κινούν, που εστιάζεται στα πλαίσια της λογικής αναγκαιότητας του υπαρκτού είναι⁴, αντιθέτως, στην χριστιανική Εκκλησία ο Θεός αποτελεί μια ιστορική εμπειρία, την εμπειρία της τριαδικής «αλληλοπεριχωρητικής» κοινωνίας, που δεν ανάγεται στην λογική της αναγκαιότητας. Η δε πραγμάτωση αυτής της κοινωνίας δεν αποτελεί κάτι το απόμακρο για την κοινωνία των ανθρώπων, αλλά την εναρκτήριο αναφορά της⁵. Η τελική αυτή πρόταση μας οδηγεί προς το δεύτερο επιχείρημά μας.

Στην χριστιανική Εκκλησία το ζήτημα του τριαδικού Θεού οδήγησε τους Πατέρες της Εκκλησίας στο να διευκρινίσουν τους όρους της νεοπλατωνικής οντολογίας, ουσία και υπόσταση, με αναφορά στη θεία ουσία και τις τρεις θείες υποστάσεις. Ωστόσο, μέχρι την εποχή των Καππαδοκών Πατέρων⁶, οι όροι περιπλέκονταν από μια σύγχυση. Η έννοια της υπόστασης αποκτά το περιεχόμενο της αριστοτελικής

Βλ. στο: Δαμασκηνού Ι., Έκδοσις ακριβής της ορθοδόξου πίστεως, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», Θεσσαλονίκη, 1976, τ.1, Α, (7) 7, σσ.72-74.

³ Ζηζιούλα Ι., Ελληνισμός και Χριστιανισμός Η συνάντηση των δυο κόσμων, στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, σ.σ. 519-559.

⁴ «... η σύνδεση είναι και όντων εμφανίζεται καταρχήν ως σχέση αιτιολογική (σχέση αιτίας και αποτελέσματος), οπότε το είναι παίρνει οριστικό χαρακτήρα, υπόκειται στον ορισμό της αιτίας.», Βλ. στο: Γιανναρά Χ., Σχεδιάσμα εισαγωγής στη φιλοσοφία, Αθήνα, εκδ. Δόμος, 1990, σ. 197.

⁵ Ο Μ. Βασίλειος από το πρώτο κεφαλαίο του έργου του «Περί του Αγίου Πνεύματος», όπου αναφέρει πως όλοι μας έχουμε κληθεί στη ομοίωση μας με το Θεό, φυσικά στα μέτρα πάντοτε της ανθρώπινης φύσης, πράγμα όμως που επιτυγχάνεται μέσω της γνώσης- της γνώσης του Πνεύματος και των Γραφών : «... [αλλ'α γνωρίζοντων τ'ον σκοπ'ον τ-ης κλήσεως]ημ-ων· \λoτι πρόκειται]ημ-iv]ομοιωθ-ηναι Θε-?ω, κατ'α τ'ο δυνατ'ον [ανθρώπου φύσει.»

βλ. στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, - Περί Αγίου Πνεύματος-, ο.π., τ. 10., σ.280, παρ.2, στ.16-18. Ενώ γίνονται αναφορές και στο δέκατο πέμπτο κεφάλαιο: Περί του Αγίου Πνεύματος «αναφορές για το βάπτισμα» (σ.σ. 348 - 353).

⁶ Όπως ο Βασίλειος ο Μέγας, ο Γρηγόριος ο Νανζιανζηνός και ο Γρηγόριος Νύσσης.

έννοιας «ουσία πρώτη» και, με βάση τον Μέγα Βασίλειο⁷ και τον Γρηγόριο Νύσσης⁸, γίνεται συνώνυμη με το πρόσωπο και διαφοροποιείται από την ουσία, οδηγούμενη, μαζί με την έννοια του προσώπου, στην μοναδικότητα, ή αλλιώς ετερότητα και ανομοιότητα των ιδιωμάτων.

Η έννοια του προσώπου, αυτή που θα μας οδηγήσει στην προσέγγιση του ξένου, αποκτά πλέον μια οντολογική θέση μέσα στο χώρο της σκέψης και του φιλοσοφικού στοχασμού και γίνεται ο αφετηριακός ορισμός για την καθέκαστον ετερότητα⁹. Το οντολογικό, λοιπόν, περιεχόμενο του όρου, όπως εδόθη από τους Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας, είναι ακριβώς η απόλυτη ετερότητα ως υπαρκτική διαφορά από την ουσία, ουσία που συλλαμβάνεται ως έννοια του καθόλου, δηλαδή της ολότητας, της κοινότητας γνωρισμάτων. Έτσι, το πρόσωπο διαφοροποιείται από την ουσία με βάση τον ιδιάζοντα και απερίγραπτο χαρακτήρα του, λαμβάνοντας το είδος-μορφή των γνωρισμάτων του από αυτήν¹⁰.

---

⁷ «Ο[υσία δ'ε κα'ι]υποστασις ταύτην {εχει τ'ην διαφορ'αν |ην {εχει τ'ο κοιν'ον πρ'ος τ'ο καθ' ἑκαστον.» Βλ. στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Α, Επιστολή 236, Προς Αμφιλόχιον επίσκοπον Ικονίου-, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1972, τ. 1. , σ.σ.174-176.

Καθώς επίσης: «Ο]ι μ'εν γ'αρ [επ'ι [Ιουδα~ισμ'ον δι'α τ~ης συγχύσεως τ~ων προσώπων, ο]ι δ'ε [επ'ι] Ελληνισμ'ον δι'α τ~ης τ~ων φύσεων [εναντιότητος παραφέρονται.» Βλ. στο Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, - Περί Αγίου Πνεύματος-, Ό.π., τ. 10, σ.496, παρ. 77, στ.12-14.

⁸ «... [επ'ι μ'εν της ουσιας εδειχθη παρα των τα τοιαυτα φιλοσοφειν ειδωτων, μηδεμιαν δυνασθαι διαφορα εννοησαι, εαν τις αυτην ψιλωσας και απογυμνωσας των επιθεωρουμενων ποιωτητων τε και ιδιωματος αυτην εφ' αυτης εξεταζη, κατα τον νου ειναι λογον». Βλ. στο: Γρηγορίου Νύσσης, Κατά Ευνομίου Ι, Migne P.G. 45, 337 B. Έκδοση .W. Jaeger, τ. Ι, σ. 109, 22-26.

⁹ Γιανναρά Χ., Το πρόσωπο και ο έρωσ, , Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1976, σ.σ. 29-36

¹⁰ Ήδη ο μέγας Βασίλειος στις ομιλίες του «Εις την εξαήμερο», διακρίνει την μαθηματική περιγραφή των πραγμάτων από την ίδια τη στερεή-πραγματική υπόσταση τους, την οποία και είχαν υιοθετήσει κάποιοι από τους αρχαίους: «κα'ι τ'ο Α[ινε~ιτε α[υτόν [εν στερεώματι δυνάμεως α[υτο~υ. Ο]ι μ'εν γ'αρ {εξωθεν «στερε'ον» λέγουσι σ~ωμα τ'ο ο#ιον ναστ'ον κα'ι πλ~ηρες, |ο πρ'ος [αντιδιαστολ'ην το~υ μαθηματικο~υ λέγεται. { Εστι δ'ε τ'ο μ'εν μαθηματικ'ον τ'ο [εν μόναις τα~ις διαστάσεσι τ'ο

Η ίδια η χριστιανική αντίληψη, ως τρίτο επιχείρημα, αμφισβητεί την ταξική και εθνική ανισότητα καθώς και την ανισότητα των φύλων, ως οντολογικά δεδομένα. Το πρόσωπο δεν υπόκειται σε διαφορισμό έθνους, τάξης, φύλου. Δίχως όμως να υιοθετούνται οι ήδη υπάρχουσες, από τον αρχαίο κόσμο, αντιλήψεις περί ισότητας, δηλαδή, της «αριθμητικής» και «ευθείας γεωμετρικής ισότητας»¹¹, εμφανίζεται η «αντίστροφη γεωμετρική ισότητα»¹², όπου η ισότητα του προσώπου είναι αποτέλεσμα της «ταπεινοφροσύνης»¹³ του ίδιου. Κάτι όμως που

ε@ναι {εχον, [εν τ~?ω πλάτει, λέγω, κα'ι τ?~ω βάθει κα'ι τ~?ω \υψει· τ'ο δ'ε στερε'ον \ο πρ'ος το~ις διαστήμασι κα'ι τ'ην [αντιτυπίαν {εχει. Τ~?η δ'ε Γραφ~?η σύνηθες τ'ο κραται'ον κα'ι [ανένδοτον στερέωμα λέγειν,]ως κα'ι [επ'ι [αέρος πολλάκις καταπυκνωθέντος τ?~η φων~?η ταύτ?η κεχρ~ησθαι·]ως \οταν λέγ?η·] Ο στερε~ων βροντήν· τ'ην γ'αρ στερρότητα κα'ι [αντιτυπίαν το~υ πνεύματος το~υ [εναπολαμβανομένου τα~ις κλοιότησι τ~ων νεφ~ων, κα'ι δι'α τ'ο βιαίως [εκρήγνυσθαι το'υς κατ'α τ'ας βροντ'ας [αποτελο~υντος ψόφους, στερέωσιν βροντ~ης]η Γραφ'η προσηγόρευσεν. Κα'ι ν~υν τοίνυν]ηγούμεθα [επί τινός στερρ~ας φύσεως, στέγειν το~υ \υδατος τ'ο [ολισθηρ'ον κα'ι ε[υδιάλυτον [εξαρκούσης, τ'ην φων'ην ταύτην τετάχθαι...».

βλ. στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Σάκκου Σ.), Εξαήμερος- Λόγος Γ, Θεσσαλονίκη, Πατερικαί εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 4., σ.σ.112-114, παρ. 18 , στ. 25-15.

¹¹ Ζιάκα Θ., Η έκλειψη του υποκειμένου, Η κρίση της νεωτερικότητας και η ελληνική παράδοση, Αθήνα, εκδ. Δόμος, 1996, σ. 231.

¹² Ζιάκα Θ., Ο.π., σ.231.

¹³ Στο κατά Ματθαίον κγ', 11-12: «] Ο δ'ε μείζων]υμ~ων {εσται]υμ~ων διάκονος· \ Οστις δ'ε]υψώσει]εαυτ'ον ταπεινωθήσεται, κα'ι \οστις ταπεινώσει]εαυτ'ον]υψωθήσεται.»

Στο κατά Μάρκον, ι', 44-45: «κα'ι]ος [ε'αν θέλη,]υμ~ων γενέσθαι πρ~ωτος, {εσται πάντων δο~υλος · κα'ι γ'αρ]ο υ]ι'ος το~υ [ανθρώπου ο[υκ @ηλθε διακονηθ~ηναι, [αλλ'α διακον~ησαι, κα'ι δο~υναι τ'ην ψυχ'ην α[υτο~υ λύτρον [αντ'ι πολλ~ων.

Στο κατά Λουκάν, θ', 48: « κα'ι ε@ιπεν α[υτο~ις·]ος [ε'αν δέξηται το~υτο τ'ο παιδίον [επ'ι τ?~ω [ονόματί μου, [εμ'ε δέχεται, κα'ι]ος [ε'αν [εμ'ε δέξηται, δέχεται τ'ον [αποστείλαντα με.] Ο γ'αρ μικρότερος [εν π~ασι]υμ~ιν]υπάρχων ο#υτός [εστι μέγας.

Στο κατά Λουκαν, ιγ' 30: «κα'ι [ιδού, ε[ισ'ιν {εσχατοι ο]ι {εσονται πρ~ωτοι κα'ι ε[ισ'ι πρ~ωτοι ο]ι {εσονται {εσχατοι.»

Επίσης «[Ιδου γ'αρ]ο Κύριος δι']υπερβολ'ην φιλανθρωπίας ο[υκ [ηρκέσθη τ~?η [εκ το~υ λόγου διδασκαλί?α μόνον, [αλλ' \ωστε [ακριβ~ως κα'ι [εναργ~ως]ημ~ιν παραδο~υναι τ'ο]υπόδειγμα τ~ης ταπεινοφροσύνης [εν τ?~η τελειότητι τ~ης [αγάπης, α[υτ'ος περιζωσάμενος {ενιψε το'υς πόδας τ~ων μαθητ~ων. Τίνα ο@υν [απονίψεις; τίνα θεραπεύσεις; τίνος {εχαστος {εσ?η, α[υτ'ος καθ']εαυτ'ον διάγων;» στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α',

οδήγησε, όπως αναφέρεται και από τον Ζιάκα, την νεωτερικότητα στο να παρερμηνεύσει την λογική της «αντίστροφης γεωμετρικής ισότητας» με την δουλοφροσύνη, υπερβαίνοντας κάθε προγενέστερη αντίληψη. Έτσι, το ιδεώδες της ακτημοσύνης των χριστιανών αντικαθίσταται με την ισότητα της ιδιοκτησίας, αλλάζοντας ριζικά τους όρους της αγάπης και της δικαιοσύνης καθώς επίσης και της προσέγγισης του άλλου.¹⁴

1.3. Ανασκόπηση της βιβλιογραφίας.

Από την ανασκόπηση της σχετικής με το θέμα βιβλιογραφίας προκύπτει πως έχουν γίνει αρκετές μελέτες γύρω από την έννοια του ξένου, προσεγγίζοντας και διερευνώντας το ξένο από διαφορετικές πλευρές.

Από τις μελέτες αυτές ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν, λόγω της θεματικής τους, η οποία και βρίσκεται κοντά στην μελέτη μας, οι έξι:

- **«Η αρπαγή της Ευρώπης και η (επί)κληση του ξένου»¹⁵.** Ένα άρθρο του κ. Αναστασιάδη, το οποίο προσπαθεί, με αφετηριακή αφορμή ανάλυσης τον μύθο περί της αρπαγής της Ευρώπης και συγκεκριμένες προτάσεις της φιλοσοφίας του Πλάτωνα, να υποδείξει έναν τρόπο ανάγνωσης του ευρωπαϊκού πολιτισμού, σύμφωνα με τον οποίο η Ευρώπη, αυτή καθ' εαυτή, ανέκαθεν είναι η επίκληση του άλλου και ως τέτοια καλεί και επικαλείται το άλλο, την ετερότητα, για να μπορέσει να συγκροτήσει αυτό που η ίδια θέλει να πει, ό,τι είναι, την ταυτότητα της.

Όροι κατά πλάτος Β' κατ' ερώτησιν και απόκρησιν , Θεσσαλονικη, Πατερικαί εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, Ό.π., τ.8, σ. 224, παρ.4, στ. 13-18.

¹⁴ Ζιάκα Θ., ο.π., σ.231.

¹⁵ Πρόκειται για μια εισήγηση, που διαβάσθηκε στο 1^ο Παγκόσμιο Συνέδριο: «Η αρχαία Ελλάδα και ο σύγχρονος κόσμος» .

- **«Wenn der andere in das selbst einfaellt. Andersheit als historischer uno aktueller problemhorizont (Όταν ο άλλος παρεμβάλλεται στον εαυτό σου. Η ετερότητα ως ιστορικός και επίκαιρος ορίζοντας προβληματισμού)»¹⁶.** Δοκίμιο, το οποίο εκπονήθηκε από τον κ. Αναστασιάδη και τον κ Dr.R.Schuessler, κινούμενο γύρω από την ετερότητα του άλλου και την ένταξή του μέσα στο όλο. Προσπαθώντας να εντοπίσει κατά πόσο το όλο, που εμφανίζεται ως κοινωνία, κοινότητα, ομάδα, λειτουργεί έτσι ώστε να αποδίδει δικαιοσύνη στην μοναδική, ανεπανάληπτη και ασύγχητη ετερότητα του άλλου και τανάπαλιν.

Δοκίμιο το οποίο, μέσω της διερεύνησης του άλλου στο χώρο της φιλοσοφίας και των επιστημών της συμπεριφοράς, φαίνεται να ανοίγει έναν ορίζοντα προβληματισμού, ο οποίος, τόσο για την παιδαγωγική όσο και την φιλοσοφία, βρίσκεται γενικότερα εν τη γενέσει του.

- **«Gemeinschaft durch den Ruf des fremden (Η δυνατότητα της κοινωνίας (κοινότητας) μέσα από την κλήση του ξένου)»¹⁷.** Ένα άρθρο, το οποίο επίσης εκπονήθηκε από τον κ. Αναστασιάδη και τον κ Dr.R.Schuessler, που προσπαθεί να συμβάλει στη διασάφηση των φιλοσοφικών θεμελίων της λεγόμενης «πολυπολιτισμικής παιδαγωγικής». Η όλη μελέτη αποβλέπει στη διατύπωση μιας φιλοσοφικής - παιδαγωγικής της ετερότητας και του ξένου, στην εκπόνηση μιας κοινωνικής οντολογίας των πολιτισμικών διαφορών.

Ειδικότερα ο προβληματισμός εστιάζεται γύρω από τον τρόπο με τον οποίο τα κυριότερα σημερινά μοντέλα κοινωνικής συμβίωσης, - ο ριζικός φιλελευθερισμός, ο κολλεκτιβισμός και ο αμερικανικός κοινοτισμός (communitarism),- εκδέχονται το γεγονός της παρουσίας του άλλου και του ξένου.

¹⁶ Anastasiadis P. & Schuessler R., Wenn der Andere in das Selbst einfaellt, Andersheit als historischer und aktueller Problemhorizont, στο Nikolaou T. & Nikolakopoulos, **Orthodoxes Forum**, Erzabtei st. Ottilien, Eos Verlag, 1993, H.2., s.199-213.

¹⁷ Anastasiadis P. & Schuessler R., Gemeinschaft durch den Ruf des Fremden, στο Mitter W., **Beitraege aus der griechischen Erziehungswissenschaft**, Athen, Paralos Verlag, 1998, s. 49-74.

Ένα άρθρο που ασκεί κριτική στις τρεις αυτές μορφές του κοινωνικού βίου, θεωρώντας τα ως «αναφύματα» μιας διαλεκτικής της νεωτερικότητας? μιας φιλοσοφικής παράδοσης που ο Adorno, ο M.Buber και ο Levinas ζήτησαν να ξεπεράσουν στο όνομα, είτε μιας «επικοινωνίας των διαφορών», είτε μιας προσωπικής σχέσης προς το «εσύ», είτε μιας σχέσης προς τη ριζική ετερότητα του άλλου.

Φυσικά εκτός των παραπάνω έργων του κ. Αναστασιάδη δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε και την μελέτη του: **«Το υποκείμενο και η ετερότητα, μια μετακριτική προσέγγιση της Κριτικής Θεωρίας»**¹⁸. Οπου, ο γενικότερος άξονας της μελέτης κινείται γύρω από την προσπάθεια του ερευνητή να διαμορφώσει μια φιλοσοφία της ετερότητας. Κινούμενος ιστορικά από την κλασσική αρχαιότητα και μέχρι τον διαφωτισμό και την κριτική θεωρία, διαπιστώνει ότι δεν ξεφύγαμε από την λογική σχέση του υποκειμένου-αντικειμένου, μέσα στην οποία έχουμε εγκλωβιστεί. Μέσα σε αυτήν την σχέση εγκλωβίζεται και η παιδαγωγική σχέση δασκάλου-μαθητή, μια σχέση που παραμένει παγιδευμένη μέσα στα στενά όρια του ορθολογιστικού εργαλειακού λόγου που αποπέμπει ταυτόχρονα το κάθε μη οικείο, ξένο προς εμάς.

Στην προσπάθεια προσέγγισης του Ξένου μέσα στα πλαίσια της παιδαγωγικής φιλοσοφίας, κινείται και η μελέτη του Θεοδωρόπουλου Ι. **«Με άλλα μάτια»**¹⁹, η οποία ξεκινώντας από την ανθρωπολογική θεώρηση με βασικό ερώτημα, το είναι του ανθρώπου, και μεταβαίνοντας, στη συνέχεια, στις μεθόδους της ερμηνευτικής, της φαινομενολογίας και της διαλεκτικής, καταλήγει στις αναφορές και στην αντιμετώπιση του ξένου.

---

¹⁸ Αναστασιάδη Π., Το Υποκείμενο και η ετερότητα, μια μετακριτική προσέγγιση της κριτικής θεωρίας, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρη, 1995.

¹⁹ Θεοδωρόπουλου Ι., Με άλλα μάτια, σχέδιασμα φιλοσοφικής παιδαγωγικής, Αθήνα, Εκδ. Γρηγόρη, 1997.

Από την πλευρά της θεολογίας ιδιαίτερο ενδιαφέρον μπορούμε να πούμε πως αποτελεί η μελέτη του Π. Σιμωτά **«Αι περί πατρίδος απόψεις των Πατέρων της Εκκλησίας και ιδία του Μεγάλου Βασιλείου.»**²⁰ η οποία κινείται γύρω από την έννοια της «φιλοπατρίας», όπως αυτήν εντοπίζει ο ερευνητής μέσα από την Παλαιά και την Καινή Διαθήκη καθώς και από τους Πατέρες, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τις θέσεις του Μέγα Βασιλείου, ενώ συγχρόνως ο ερευνητής μας δίνει σημαντικά στοιχεία και για την στάση των Πατέρων απέναντι στο «Ξένο».

Επίσης, δυο μελέτες που αναλαμβάνουν την ιστορική αναδρομή στην έννοια του ξένου είναι:

- Η μελέτη του Albrecht Dihle με τίτλο **«Οι Έλληνες και οι Ξένοι»**²¹, όπου ο ερευνητής προσπαθεί να δει το τι ένιωθαν οι αρχαίοι Έλληνες για τους ξένους, από τα ομηρικά έπη μέχρι και τα χριστιανικά χρόνια της ύστερης αρχαιότητας.
- Η μελέτη της Στενού Κ. με τίτλο **«Εικόνες του Άλλου, η ετερότητα από τον μύθο στην προκατάληψη»**²², στην οποία προσπαθεί, μέσω της ιστορικής σκοπιάς, να ανιχνεύσει τις πηγές του ρατσισμού και να δώσει την κοινωνική και ιστορική του εξέλιξη ανά τους αιώνες .

Τέλος δεν θα μπορούσαμε να παραλείψουμε το έργο του Todorof «The discovery of America (Η ανακάλυψη της Αμερικής)» της Kristeva «Strangers to ourselves (Ξένοι στους Εαυτούς μας)»²³ και της

---

²⁰ Σιμωτά Π., Αι περί πατρίδος απόψεις των Πατέρων της Εκκλησίας και ιδία του Μεγάλου Βασιλείου, στο **Βασιλείας, Εόρτιος τόμος επί τη συμπληρώσει 1600 ετών από του θανάτου του Μ. Βασιλείου**, Θεσσαλονίκη, εκδ. Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, 1979, σ.σ. 201-214.

²¹ Albrecht Dihle, (μτφ. Σιετη Τ.), Οι Έλληνες και οι Ξένοι, Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας, 1998.

²² Στενού Κ., Οι εικόνες του Άλλου, η ετερότητα από τον μύθο στην προκατάληψη, Αθήνα, εκδ. Εξάντας, 1998.

²³ Kristeva J.(μτφ. Roudiez L.), Stranges to ourselves, Harvester Wheatsheaf, 1991

Αμπατζοπούλου Φ. «Ο άλλος εν Διωγμώ»²⁴ όπου και οι τρεις μελέτες κινούνται, περίπου, γύρω από τον πόλεμο, την γενοκτονία και την εξόντωση των Εβραίων της Ευρώπης, τον επαναπατρισμό, προσπαθώντας να δώσουν μια εικόνα του άλλου.

1.4. Έργα προς μελέτη.

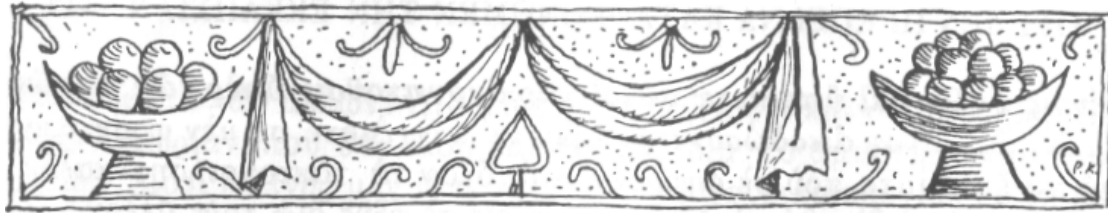
Στην προσπάθειά μας αυτή τα έργα που θα μελετηθούν ανήκουν στην σειρά Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» και είναι οι ακόλουθοι δέκα τόμοι:

- Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Α΄, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1972, τ. 1.
- Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Β΄, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1972, τ. 2.
- Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Γ΄, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 3.
- Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Σάκκου Σ.), Εξαήμερος, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 4.
- Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακασίδου Σ.), Ομιλίες εις ψαλμούς, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1974, τ. 5.
- Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 6.

---

²⁴ Αμπατζοπούλου Φ., Ο άλλος εν διωγμώ, Η έννοια του Εβραίου στη λογοτεχνία, Ζητήματα ιστορίας και μυθοπλασίας, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο, 1998.

- Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 7.
- Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α΄, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 8.
- Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β΄, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ.9 .
- Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1974, τ. 10.

«Τίς ο@υν ο[υκ ο@ιδεν, \οτι \ημερον κα'ι κοινωνικ'ον ζ?~ων]ο {ανθρωπος, κα'ι ο[υχ'ι μοναστικ'ον ο[υδ'ε {αγριον; Ο[υδ'εν γ'αρ ο\υτως {ιδιον τ~ης φύσεως]ημ~ων,]ως τ'ο κοινωνε~ιν [αλλήλοις κα'ι χρ?ήζειν [αλλήλων κα'ι [αγαπ~αν τ'ο]ομόφυλον. »²⁵.

1.5. Το ξένο και οι Αρχαίοι Έλληνες.

Ο ξένος για τους Αρχαίους Έλληνες, όπως είναι γνωστό, και από την αρχαία ελληνική παράδοση περί Ξένιου Δία, είναι ένα πρόσωπο τιμώμενο, ιερό, μια ιδιαιτερότητα αναντικατάστατη²⁶. Σύμφωνα με τον G. Glotz, για την κλασσική Ελλάδα, επικρατεί η άποψη ότι ο αλλοδαπός δεν παύει να είναι εχθρός, παρά μόνο αν θεωρηθεί φιλοξενούμενος.²⁷ Έτσι, στις παρακάτω γραμμές θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε συνοπτικά, τον τρόπο με τον οποίο οι Αρχαίοι Έλληνες αντιμετώπιζαν τους ξένους σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους.

²⁵ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α', Όροι κατά πλάτος Β' κατ' ερώτησιν και απόκρισιν, Θεσσαλονίκη, Πατερικαί εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ.8, σ. 198, παρ.1, στ. 11-20.

²⁶ Θεοδωρόπουλου Ι., Με άλλα μάτια, σχεδιάσμα φιλοσοφικής παιδαγωγικής, Αθήνα, Εκδ. Γρηγόρη, 1997, σ.205.

²⁷ Glotz G. (μτφ. Σακελλαρίου Α.), Η Ελληνική «πολις», Αθήνα, XX, 1981, σ. 171.

Ξεκινώντας από τους «σκοτεινούς χρόνους»²⁸ και λαμβάνοντας υπόψη τα ομηρικά έπη (μέσω των οποίων και λαμβάνουμε αρκετές πληροφορίες για την περίοδο αυτή), αυτό που μπορούμε να πούμε είναι πως, από τις αναφορές του Όμηρου για τους άλλους λαούς, δε φαίνεται να βρίσκουμε έντονες διαφορές μεταξύ αυτών. Πράγμα που επιβεβαιώνει και ο Dihle για την Ιλιάδα και την Οδύσσεια, αναφέροντας ότι: «όσο ανύπαρκτες είναι οι γλωσσικές διαφορές ανάμεσα στους ήρωες και στα διάφορα έθνη και τις φυλές που συμμετέχουν στα συμβάντα, τα οποία πραγματεύεται η επική παράδοση, τόσο ανύπαρκτες είναι και οποιεσδήποτε άλλες χαρακτηριστικές και βαθιές διαφορές μεταξύ τους..... ..Γνήσιες διαφορές υπάρχουν μόνο ανάμεσα σε ανθρώπινα και θαυμαστά γένη, παραδείγματος χάριν ανάμεσα στον Οδυσσέα και τους συντρόφους του από την μια μεριά, τους Λωτοφάγους, τους Κύκλωπες και τους Φαίακες από την άλλη»²⁹. Ενώ, όπως αναφέρει ο ίδιος, στον Όμηρο παρουσιάζεται μόνο ένας λαός (ο λαός των Κάρων) με την αναφορά του αλλότριου - βάρβαρου, «Νάστης α@υ Κάρων [ηγ`ησατο βαρβαροφώνων»³⁰.

Η έννοια όμως «βάρβαρος» δεν αποτελούσε κάτι το υποτιμητικό, για την περίοδο των σκοτεινών χρόνων, αλλά δήλωνε πως ο βάρβαρος μιλούσε μια διαφορετική γλώσσα - ακατανόητη-, πράγμα που μας φανερώνουν και οι σχέσεις συμβίωσης που υπήρχαν μεταξύ των δυο λαών επί αιώνες. Αργότερα μάλιστα στον όρο αυτό συμπεριλήφθηκε και ο,τιδήποτε το μη ελληνικό (ήθη, έθιμα, κ.τ.λ.)³¹.

Στα ομηρικά έπη, λοιπόν, όπως έχει ήδη ειπωθεί, παρουσιάζονται και άλλοι ξένοι λαοί, χωρίς όμως να επιχειρείται μια σύλληψη της ιδιομορφίας και ταυτόχρονης αντιπαράθεσής τους με τους Έλληνες, παρά μόνο όταν γίνεται αναφορά σε θαυμαστούς λαούς, που είχαν την

---

²⁸ Σκοτεινούς χρόνους ονομάζουν οι ιστορικοί της Αρχαιότητας την περίοδο από το 12^ο ως τον 8^ο αιώνα λόγω της εξαφάνισης της χρήση της γραφής. Βλ. Vernant J-P. (μτφ. Κακοσαίου-Νικολούδη, επιμ.-εισ. Νικολούδης), Οι απαρχές της ελληνικής σκέψης, Αθήνα, εκδ. Καρδαμίτσας, 1992, σ. 22.

²⁹ Albrecht Dihle, (μτφ. Σιετη Τ.), Οι Έλληνες και οι Ξένοι, Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας, 1998. σ.19.

³⁰ Il. Ραψ. Β. 867, Oxford

³¹ Servier J.(μτφ. Γαλανού Α.), Η εθνολογία, Αθήνα, εκδ. Καρδαμίτσα, 1993, σ.16.

δική τους φυσιγνωμία, η οποία αντέφασκε προς την γενική ανθρώπινη φύση, όπως είναι οι Κύκλωπες και οι Φαίακες.

Πάντως, αυτό που μπορούμε να πούμε για τους «ομηρικούς χρόνους»³² αλλά και για την περίοδο του ελληνικού αποικισμού είναι πως οι Έλληνες, στην περίοδο αυτή, άρχισαν να ενδιαφέρονται για τους ξένους λαούς, ωθούμενοι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο A. Dihle : «...από την φιλοπεριέργεια και την φιλομάθειά τους», ενώ ταυτόχρονα επηρεάστηκαν βαθιά από τον κόσμο των «βαρβάρων», δανειζόμενοι αρκετά στοιχεία ως προς την γλώσσα, τις θρησκευτικές ιδέες κ.τ.λ.. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά πως από την Ανατολή έχουμε τον δανεισμό ενός συνόλου θρησκευτικών ιδεών και παραδόσεων, οι οποίες εντάχθηκαν στις ελληνικές θρησκευτικές παραδόσεις, όπως οι ανατολικές πηγές των θεολογικών και κοσμολογικών αντιλήψεων του Ησίοδου.³³

Η αρχή της αλλαγής της στάσης των Ελλήνων απέναντι στον πολύχρωμο και πολύμορφο κόσμο της Ανατολής συντελέστηκε όταν άρχισαν να βλέπουν τον κίνδυνο που έρχονταν από την Ανατολή με την πτώση του Βασιλείου των Λυδών, από τον Κύρο τον Μέγα (547π.Χ.-546π.Χ.)³⁴ και την ενότητα των λαών της Ανατολής κάτω από την ηγεμονία της περσικής αυτοκρατορίας, η οποία απειλούσε την ανεξαρτησία του ελληνικού χώρου και κόσμου³⁵.

---

³² Όπως μας δίνεται ο όρος από το: Βελισσαρόπουλο Δ., Έλληνες και Ινδοί, Η συνάντηση δυο κόσμων., Αθήνα, εκδ. Εστίας, 1990, τ.1., σ.33.

³³ Βλ. στο: Dihle A., Ό.π., σ.σ. 20-25, καθώς επίσης στο: Dicks D. (μτφ. Παπαθανασίου Μ.), Η πρώιμη Ελληνική αστρονομία, Από τις απαρχές ως τον Αριστοτέλη, Αθήνα, εκδ. Δαίδαλος, 1991, σσ. 35-51, και στο: West M., Hesiod, Theogony, Oxford, 1966, s.18.

³⁴ Ο Κύρος ο Μέγας, ήταν ο ιδρυτής της δυναστείας των Αχαιμενίδων, αφού κατάφερε να εκθρονίσει τον Μήδο βασιλιά Αστυάγη το 550 π.Χ. και στη συνέχεια, μετά από σειρά νικών εναντίον του βασιλιά της Λυδίας Κροίσου και των Βαβυλωνίων, εγκαθίδρυσε την μεγάλη Περσική αυτοκρατορία. Βλ. Curtis S.V. (μτφ. Σακελαρίου Α.), Μύθοι των Περσών, Αθήνα, εκδ. Παπαδήμα, 1996, σσ. 64-65.

³⁵ Ο κίνδυνος αυτός έρχεται, κυρίως, προς το τέλος της αρχαϊκής περιόδου (500-479 π.Χ.) και θα διαδραματίσει σημαντικό ρόλο για την στάση που θα κρατήσουν οι αρχαίοι Έλληνες κατά των Βαρβάρων.

Ολοκληρώνοντας τις αναφορές μας στους «ομηρικούς χρόνους» και την περίοδο του αποικισμού, μεταβαίνουμε στην αρχαϊκή εποχή, όπου η «αφελής» χαρά, η όρεξη για μάθηση και η απόκτηση γνώσεων, που έδειχναν μέχρι τότε οι Έλληνες, άρχισαν να χάνονται, λαμβάνοντας μια πρωτόγνωρη σοβαρότητα στις σχέσεις τους απέναντι στον ξένο κόσμο, τον κόσμο των βαρβάρων³⁶.

Φυσικά, δεν υπήρξε ριζική αποστροφή του ξένου σε όλη την περίοδο της αρχαϊκής περιόδου. Η έννοια της φιλοξενίας θεωρούνταν ύψιστη αρετή, την οποία μάλιστα είχαν θεοποιήσει. Ο ξένος προστατεύονταν από τον Ξένιο Δία και την Ξένια Αθηνά, με αποτέλεσμα η μη σωστή περιποίηση και υποδοχή των ξένων να θεωρείται αμάρτημα. Γνωρίζουμε, επίσης, πως πολλοί είναι εκείνοι που στα σπίτια τους είχαν ιδιαίτερους ξενώνες για την διαμονή των ξένων και πως, κατά τον αποχωρισμό, ανταλλάσσονταν δώρα, τα ξένια, ως σύμβολο φιλίας ανάμεσα στον οικοδεσπότη και τον ξένο³⁷.

Κατά την περίοδο αυτή διακρίνουμε δυο ονόματα: τον Εκαταίο τον Μιλήσιο και τον Σκύλακα από τη Καρύανδα της Καρίας, οι οποίοι συνέβαλαν, για πρώτη φορά, στην δημιουργία μιας γεωγραφίας και εθνογραφίας του τότε γνωστού κόσμου.

Πιο συγκεκριμένα, ο Σκύλαξ, στο έργο του, μας περιγράφει, σε γλώσσα ελληνική, τις χώρες και τους λαούς που γνώρισε στο ταξίδι του γύρω από τον Ινδό ποταμό, παραθέτοντας πλήθος πληροφοριών ιστορικού και γεωγραφικού χαρακτήρα για τις περιοχές, δίνοντάς μας ταυτόχρονα και πληροφορίες για την ενδοχώρα αυτών των περιοχών³⁸.

---

³⁶ Βλ. Dihle A., Ό.π., σ.σ. 30-41, επίσης Kierdorff W., *Erlebnis und Darstellung der Perserkriege*, Göttingen 1966.

³⁷ Πετρόπουλου Δ., Ο ιδιωτικός βίος των Ελλήνων, Η φιλοξενία, στην **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, Αρχαϊκός Ελληνισμός, Αθήνα, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. Β΄. σ.450.

³⁸ Μετά από εντολή του βασιλιά των Περσών Δαρείου του Α΄, ο Σκυλαξ ξεκίνησε ένα ταξίδι, στο διάστημα μεταξύ 520 και 510 π.Χ., με σκοπό να διερευνήσει τις δυνατότητες εμπορικής και στρατιωτικής εκμετάλλευσης των περιοχών γύρω από τον Ινδό ποταμό και κυρίως της Ινδίας και της Αραβίας. Βλ. Βελισσαρόπουλου Δ., Ό.π., σ.σ. 55-60, επίσης Karttunen, *India in Early Greek Literature*, Helsinki, 1989, s. 65.

Στην συνέχεια, ο Εκαταίος ο Μιλήσιος, με τα έργα του «Γενεαλογίαι» και η «Περίοδος Γης» (το τελευταίο αποτελείται από δύο βιβλία, το πρώτο με τίτλο «Ευρώπη» και το δεύτερο «Ασία») ³⁹, προσπάθησε να εκπονήσει την γεωγραφία του τότε γνωστού κόσμου, έργο που ήταν πολύ δύσκολο, λόγω του μεγάλου όγκου των πληροφοριών, με βάση τους περίπλους των Ελλήνων, των Φοινίκων αλλά και των δικών του μακρινών ταξιδιών. Τα έργα του παρουσιάζουν σημαντικό ενδιαφέρον λόγω του ότι, από την εικόνα ορισμένων τμημάτων του ξένου κόσμου, την οποία μας δίνει, γίνεται κατανοητό πως προσπαθεί να καταλάβει την ιδιομορφία της κοινωνίας των ξένων λαών και ιδιαίτερα του βασιλείου των Περσών, δίχως να παρουσιάζει πουθενά την «ανωτερότητα» των Ελλήνων έναντι των ξένων, διατηρώντας, δηλαδή, την περιέργεια που είχαν οι Έλληνες της ομηρικής περιόδου.⁴⁰

Για τους Έλληνες, λοιπόν, ο κόσμος της Ανατολής ήταν οικείος χάρη των μακροχρόνιων εμπορικών και φιλικών τους σχέσεων, αλλά την αλλαγή αυτή της στάσης απέναντι στον οικείο ξένο ήρθε να υπαγορεύσει η διαφαινόμενη απειλή προς τον ελληνικό κόσμο, όπως ήδη ειπώθηκε, προς τα τέλη της αρχαϊκής περιόδου, καθώς οι Έλληνες άρχισαν να βλέπουν τον ξένο με άλλα μάτια.⁴¹

Η απειλή, λοιπόν, που ήρθε με τους περσικούς πολέμους, κορυφώνεται με την ιστορική εμπειρία του 480 π.Χ.⁴² και την ήττα των

---

³⁹ Αποσπάσματα του οποίου υπάρχουν στα βιβλία: Jacoby F., *Die Fragmente der griechischen Historiker*, Leiden, 1957, Teil.2. & Nenci, *Hecataei Milesii Fragmenta*, Florentine, 1954.

⁴⁰ Βελισσαρόπουλου Δ., *Ο.π.*, σ.σ.61-67 και Dihle A., *Ο.π.*, σ.40.

⁴¹ Dihle A., *Ο.π.*, σ.42.

⁴² Το ιστορικό γεγονός του 480 π.Χ. ήταν η νίκη των υπό ένωση «Ελλήνων» έναντι των Περσών, (μάχη των Θερμοπυλών και η ναυμαχία της Σαλαμίνας), η οποία συντελέστηκε χάρη στην ένωση αυτή των ελληνικών δυνάμεων, έπειτα από το συνέδριο της Κορίνθου το 481 π.Χ., το οποίο συγκλήθηκε με πρωτοβουλία των πόλεων-κρατών της Αθήνας και της Σπάρτης. Τότε αποφασίσθηκε η γενική συμφιλίωση και ειρήνη μεταξύ των Ελλήνων ώστε να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τον κοινό εχθρό. Βλ. Πελεκίδη Χ., *Οι Μεγάλοι εθνικοί πόλεμοι, από τον Μαραθώνα στις Θερμοπύλες στη Σαλαμίνα και στις Πλαταιές, στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αρχαϊκός Ελληνισμός, Αθήνα,*

Περσών, η οποία ερμηνεύτηκε από πολλούς Έλληνες κατά την διάρκεια του 5^{ου} αιώνα με διαφορετικούς τρόπους⁴³. Χαρακτηριστικά, στην τραγωδία του Αισχύλου: «Οι Πέρσες», ο θρίαμβος των Ελλήνων δεν αποδίδεται στην φυσική υπέροχη τους έναντι των Περσών, αλλά στην θεϊκή παρέμβαση, όπου, σύμφωνα με την θέληση των θεών, και οι δυο λαοί έχουν δικαίωμα ύπαρξης και κάθε μορφή υποδούλωσης αντιβαίνει την Θεία κοσμική τάξη.⁴⁴ Στα ίδια πλαίσια κινούνται και οι απόψεις του Ηροδότου στο ιστορικό του έργο, και όπως αναφέρει και Α. Dihle, σε καμία ερμηνεία του 5^{ου} αιώνα δεν συναντάμε πουθενά το αίσθημα της «ανωτερότητας» των Ελλήνων και της απόρριψης των ξένων⁴⁵, τουναντίον, στη φιλοσοφία της τότε περιόδου οι σοφιστές υποστήριζαν πως όλοι οι άνθρωποι ήταν ίσοι, ανεξάρτητα από την φυλή ή το λαό στον οποίο άνηκαν, την γλώσσα που μιλούσαν, εξισώνοντας έτσι όλους τους ανθρώπους⁴⁶.

Η πρώτη αναφορά «απόρριψης» των βαρβάρων εμφανίζεται κατά την περίοδο της κρίσης για την Ελλάδα, τον 4^ο π.Χ αιώνα, από τον Ευριπίδη, σε δράματά του που γράφτηκαν κατά την περίοδο του Πελοποννησιακού πολέμου. Έτσι, το αίσθημα «ανωτερότητας»⁴⁷ πλέον των Ελλήνων έναντι των ξένων άρχισε να καλλιεργείται και να υπερισχύει καθώς συντελούνταν ταυτόχρονα και η ακμή των Ελλήνων στον τομέα των γνώσεων και των τεχνών.

εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ.Β', σ.σ. 315-317. Και **Ελληνική Ιστορία**, Κλασικοί χρόνοι, Γεγονότα, Virtual Reality S.A. Version 2.0. (Ηλεκτρονική εγκυκλοπαίδεια).

⁴³ Κατά τον 5^ο αιώνα, αναφέρουμε χαρακτηριστικά ότι οι Αθηναίοι είχαν γίνει πιο δύσπιστοι απέναντι στους ξένους και η ίδια η πολιτεία, με νόμο του Περικλή, εμπόδιζε να γίνει κάποιος πολίτης εάν δεν κατάγονταν από Αθηναίους γονείς. Βλ. Κακριδή Ι, Ομηρικά θέματα, Αθηνά, XX., 1981, σ. 277.

⁴⁴ Dihle A., Ο.π., σ.44

⁴⁵ Dihle A., Ο.π., σ.55

⁴⁶ Θεοδωρακόπουλου Ι., Η ακμή της ελληνικής φιλοσοφίας, Ο ελληνικός διαφωτισμός οι σοφισταί. στην **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, Κλασικός Ελληνισμός, Αθήνα, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. Γ 2, σ.σ. 452-458.

⁴⁷ Την έννοια της «ανωτερότητας» την υιοθετούμε από τα κείμενα του Α. Dihle, στο βιβλίο «Οι Έλληνες και οι Ξένοι», και οι αναφορές τις κινούνται γύρω από την πολιτιστική υπεροχή των Ελλήνων έναντι των άλλων λαών.

Η ταύτιση του πολιτισμού με την ελληνικότητα έρχεται να αυξήσει το γόητρο των Ελλήνων, με κύριους εκφραστές κυρίως τον Ισοκράτη, τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη. Πιο συγκεκριμένα, από την μια ο Ισοκράτης, ο οποίος υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής της ειρήνης μεταξύ των Ελλήνων και της ένωσης των πόλεων-κρατών εναντίον του κοινού εχθρού, των Περσών, πίστευε ότι οι Έλληνες διαφέρουν από τους ξένους και η διαφορά τους αυτή δεν έγκειται τόσο στο γεγονός της διαφορετικής καταγωγής, αλλά της «Παιδείας», εννοώντας την ελληνική παιδεία⁴⁸, ενώ, από την άλλη για τον Αριστοτέλη και τον Πλάτωνα η ανισότητα μεταξύ των ανθρώπων οφείλεται στους παράγοντες της κληρονομικότητας και του περιβάλλοντος, διακρίνοντας τους Έλληνες από τους μη Έλληνες. Κατά τον Αριστοτέλη, λοιπόν, οι Βάρβαροι είναι εκ φύσεως «πιο δουλικοί» από τους Έλληνες⁴⁹. Έτσι, βάρβαρος και δούλος είναι συνώνυμα και σύμφωνα με τον Πλάτωνα, κατώτερα αμαθή όντα που τα δεχόμαστε έτσι όπως είναι.⁵⁰

Κάτω λοιπόν από αυτές τις ιδιαίτερες συνθήκες η λέξη βάρβαρος απέκτησε την οριστική της σημασία, προσδιορίζοντας τον μη Έλληνα, ο οποίος πλέον χαρακτηρίζονταν, όχι μόνο από διαφορετική γλώσσα, όπως στην ομηρική εποχή⁵¹ αλλά και από το γεγονός πως ήταν απολίτιστος και δίχως παιδεία, δηλαδή κατώτερος.

Η πρώτη λοιπόν ένωση των Ελλήνων για την αντιμετώπιση του κοινού εχθρού, τους Πέρσες, έγινε με την συνέλευση της Κορίνθου το

---

⁴⁸ Τσάτσος Κ., Ρητορική, «Ισοκράτης», στην **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, Κλασσικός Ελληνισμός, Αθήνα, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. Γ 2, . σ.σ. 556-557 και Dihle A., Ό.π., σ.58.

⁴⁹ Dihle A., Ό.π., σ.58.

⁵⁰ Βλ. Bonnard A. (μτφ. Γαρίδη Ε.) Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός, από τον Ευριπίδη στην Αλεξάνδρεια, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο, 1992, τ. 3, σ.σ., 107-109 και 138-139. Να σημειώσουμε πως Πλάτωνας στα έργα του «Πολιτεία» και «Πολιτικός» φαίνεται να υποστηρίζει την ανισότητα των τάξεων και των ιδιοτήτων, την ανισότητα των υλικών αγαθών, από όπου προκύπτει η ανισότητα στον τρόπο ζωής. Βλ. Ό.π., σ. 107. και Horkheimer M, Adorno T. (μτφ. Σαρίκα Ζ.), Η διαλεκτική του διαφωτισμού, Αθήνα, εκδ. Ύψιλον, 1986, σ. 244.

⁵¹ Βλ. σ.σ. 23-24 της αυτής ενότητας για την πρώτη αναφορά στην έννοια βάρβαρος.

481 π.Χ.⁵². Την καθοριστική όμως συνένωση των πόλεων-κρατών υπό την μακεδονική κυριαρχία επέβαλε ο Μακεδόνας βασιλιάς Φίλιππος Β΄, το 338 π.Χ., με την σύνοδο της Κορίνθου, μετά από σκληρούς αγώνες,⁵³ και διατήρησε στην συνέχεια ο υιός του Αλέξανδρος Γ΄ (336 π.Χ. μετά την δολοφονία του πατέρα του), που πέρασε στην ιστορία ως Μέγας⁵⁴.

Έτσι, η από δεκαετίες ιδέα της ενωμένης Ελλάδας, αν και με διαφορετική κάθε φορά έμφαση από τους ρήτορες της εκείνης περιόδου, γίνεται πραγματικότητα. Κάτω από την ηγεμονία του Μεγάλου Αλεξάνδρου και με το συναίσθημα της «ανωτερότητας», από το οποίο και διέπονταν οι Έλληνες, ξεκίνησε η εκστρατεία του για την κατάκτηση της Ασίας. Η στάση όμως του Μ. Αλεξάνδρου απέναντι στο ζήτημα Έλληνες-Βάρβαροι, κατά την διάρκεια των εκστρατειών, άρχισε να αλλάζει. Πράγμα που μας αποδεικνύουν οι αποφάσεις του, όπως, το ότι συγκέντρωσε στην Ώπι, στις όχθες του Τίγρεως, όλους τους Έλληνες και τους Πέρσες για να τους συμφιλιώσει, το ότι περιβάλλονταν από Πέρσες και από Μακεδόνες αριστοκράτες⁵⁵, το ότι εισήγαγε το εθιμοτυπικό της περσικής αυλής, το οποίο προέβλεπε την προσκύνηση του βασιλιά, κ.λ.π.⁵⁶. Αλλαγές που όμως προξένησαν από

---

⁵² Βλ. υποσ. 42 σ. 27. Να σημειώσουμε πως το έργο του Φιλίππου, δηλαδή η συνένωση των ελληνικών πόλεων, ήταν πιο δύσκολο σε σχέση με αυτό του Θεμιστοκλή, στη συνέλευση της Κορίνθου το 480 π.Χ. όπου τότε υπήρχε ένας σοβαρός κίνδυνος ενώ τώρα μόνο μια ελπίδα εκδίκασης των Περσών. Η νέα συμμαχία δεν ήταν αυτή που ήλπιζε ο Ισοκράτης, διότι δεν υπήρχε ζήλος. Κάτι το οποίο γνώριζε ο Φίλιππος, γι' αυτό και για να διατηρήσει την «ενότητα» είχε τοποθετήσει τρεις μακεδονικές φρουρές σε σημαντικά σημεία. Για περισσότερες πληροφορίες Βλ.: Bury - Meiggs, (μτφ. Εκδ. Καρδαμίτσας), Η ακμή της Μακεδονίας, «Το συνέδριο των Ελλήνων. Ο θάνατος του Φιλίππου», στην **Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας**, Αθήνα, εκδ. Καρδαμίτσας, 1982, Δ΄, τ. 3., σ.σ., 690-695.

⁵³ Σακελλαρίου Μ., Προς την πανελλήνια ενότητα, Η συμμαχία των «Ελλήνων, στην **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, Κλασσικός Ελληνισμός, Αθήνα, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. Γ 2, σ.σ. 90-93.

⁵⁴ Walbank F., (μτφ. Δαρβέρη Τ.), Ο Ελληνιστικός κόσμος, Θεσσαλονίκη, εκδ. Βάνιας, 1993 σ. 35.

⁵⁵ Βλ. Κανελλόπουλος Π., Το κράτος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, «Η θεμελίωση της οικουμενικότητας του ελληνισμού» στην **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, Μέγας Αλέξανδρος - Ελληνιστικοί χρόνοι, Αθήνα, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. Δ΄, σ.σ.230-231.

⁵⁶ Walbank F., (μτφ. Δαρβέρη Τ.), Ο.π., σ.48

την μια την δυσφορία ορισμένων και από την άλλη θαυμασμό⁵⁷. Όλα αυτά δείχνουν πως η αντίθεση μεταξύ Ελλήνων και Βαρβάρων άρχισε να χάνει την υπόστασή της. Σύμφωνα με τον Dihle A. : «...ανεξάρτητα από τις αισθητές διαφορές στις σχέσεις μεταξύ Ελλήνων και μη Ελλήνων που παρατηρούνται ανάμεσα στο πρώτο και το δεύτερο μέρος της σύντομης σταδιοδρομίας του, η κατακτητική εκστρατεία του Αλεξάνδρου έθεσε γενικά την σχέση μεταξύ αυτών των δυο ομάδων σε νέες βάσεις»⁵⁸.

Άρχισε, λοιπόν, μια νέα περίοδος εξερευνητικού ενδιαφέροντος, τόσο από επιστημονικής όσο και από εμπορικής πλευράς, από τους Έλληνες προς την Ανατολή⁵⁹. Δίχως, όμως, να υπάρχει η προσδοκία ότι θα ανακάλυπταν πράγματα που θα εμπλούτιζαν τον δικό τους πολιτισμό. Πλέον, η αντίληψη της ανωτερότητας του ελληνικού πολιτισμού έναντι των άλλων λαών και η ιδέα ότι Έλληνας είναι όποιος μετέχει σε μια συγκεκριμένη μορφή παιδείας αποδεικνύεται άκρως πετυχημένη, με κύριο υποστηρικτή, όπως ήδη αναφέραμε, τον Ισοκράτη⁶⁰. Έτσι, εκεί όπου οι Έλληνες ασκούσαν πολιτική εξουσία, ιδρύθηκαν ελληνικά γυμνάσια και μεγάλο μέρος ξένων πληθυσμών οδηγήθηκε στον εξελληνισμό.⁶¹

Την ίδια περίοδο, ο Αριστοτέλης αναφέρει πως οι αρχέγονοι άνθρωποι είχαν την φυσική γνώση του κόσμου, γνώση, η οποία, όπως λέγεται από τον ίδιο, χάθηκε εξαιτίας των φυσικών καταστροφών και της κοινωνικής οργάνωσης και η επανάκτησή της συνίστατο μέσω της ελληνικής φιλοσοφίας, εφόσον τα συμπεράσματά της επιβεβαιώνονταν

---

⁵⁷ Όπως ήταν και ο θαυμασμός του Ερατοσθένη, ο οποίος αποδοκίμαζε την κυρίαρχη ιδεολογία διαχωρισμού του ανθρώπινου είδους ανάμεσα σε Έλληνες και Βαρβάρους και επαίνεσε τον Μ. Αλέξανδρο για το ότι δεν ακολούθησε την προτροπή του Αριστοτέλη. Δηλαδή να μετατρέψει όλους τους Έλληνες σε δεσπότες και τους βαρβάρους σε δούλους. Βλ. Servier J. (μτφ. Γαλανού Α.), Ό.π. , σ. 25. και Dihle A., Ό.π., 70.

⁵⁸ Dihle A., Ό.π., σ.70.

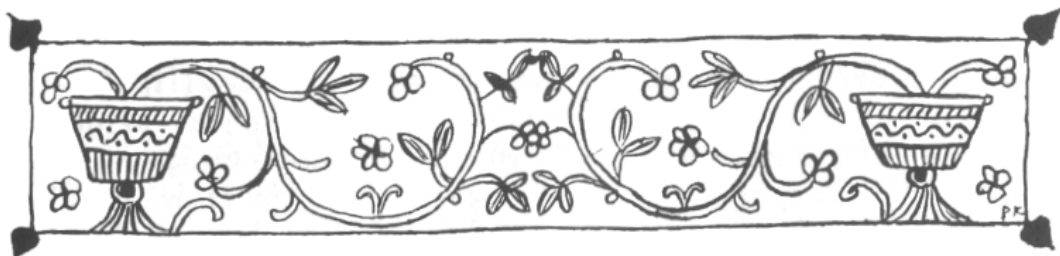
⁵⁹ Walbank F., (μτφ. Δαρβέρη Τ.), Ό.π., σ.277.

⁶⁰ ...ο οποίος κατάφερε να ξεπεράσει την προκατάληψη της καταγωγής, ως βάση των ανισοτήτων μεταξύ των λαών, θέτοντας ως περιοριστική προϋπόθεση την ελληνική παιδεία.

⁶¹ Κανελλόπουλος Π., Το κράτος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, Ό.π., και Μαργου Η. Ι., Ιστορία της εκπαιδεύσεως κατά την αρχαιότητα, Αθήνα, εκδ. XX, 1961, σ. 169.

από την «εξωτική σοφία» των βαρβάρων. Οι απόψεις αυτές υιοθετούνται από τους Στωικούς και τους μεταγενέστερους πλατωνικούς. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του Μεγασθένη⁶², ο οποίος λέει πως δεν υπάρχει κοσμολογία της ελληνικής φιλοσοφίας που να μην έχει διατυπωθεί από τους Βραχμάνους και τους Ιουδαίους Γραμματείς. Έτσι, παρατηρείται από τον Μεγασθένη η ταύτιση του ινδού θεού Κρίσνα με τον Ηρακλή, ή η ερμηνεία της ζωής των Ινδών ασκητών με βάση τις κατηγορίες της ελληνικής φιλοσοφικής ηθικής κ.τ.λ.. Αυτή, λοιπόν, η τάση είχε ως αποτέλεσμα να οδηγήσει τους Έλληνες στην εσφαλμένη προσέγγιση και ερμηνεία του ξένου κόσμου, καθώς η κατανόησή του λάμβανε χώρα μέσα από οικείες κατηγορίες.⁶³

Από την περίοδο λοιπόν του Ομήρου, όπου συναντάται μια ενθουσιώδη γοητεία των Ελλήνων απέναντι στο ξένο και μια προσπάθεια προσέγγισής του, λαμβάνοντας αρκετά στοιχεία ως προς την γλώσσα, τις θρησκευτικές ιδέες, την τέχνη κ.τ.λ., αποδεικνύεται πως ο ξένος, ακόμη και μετά από την περσική απειλή, που δέχθηκε ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός, κατάφερε να παραμείνει, στο τέλος, ανοιχτός - ανεκτικός απέναντι στο διαφορετικό, το ξένο, το αλλότριο.

«Το~υ Κυρίου ε[ιπόντος· « Τ'ον [ερχόμενον
πρός με ο[υ μ'η [εκβάλω {εξω», κα'ι πάλιν·

⁶² Σχετικές πληροφορίες γύρω από το έργο του Μεγασθένη μπορούμε να βρούμε στο: Βελισσαρόπουλου Δ. Ό.π. σ.σ.236-295

⁶³ Dihle A., Ό.π., σ.σ., 88-89.

« Ο[υ χρείαν {εχουσιν ο]ι [ισχύοντες [ιατρο~υ, [αλλ' ο]ι κακ~ως {εχοντες.»,...»⁶⁴

1.6. Ο διωγμός του ξένου στην νεωτερικότητα.

ΕΚΙΝΩΝΤΑΣ από τα κυρίαρχα ρεύματα της σημερινής φιλοσοφίας⁶⁵, θα πρέπει να σημειώσουμε πως αυτά κατανοούν την ιστορία του ευρωπαϊκού πολιτισμού ως την διαδικασία ενός πεπρωμένου που υπακούει στα σημαινόμενα της λογικής του ταυτιστικού λόγου⁶⁶. Δηλαδή, προτείνεται μια ευρωπαϊκή φιλοσοφία που ταυτίζεται με την φιλοσοφία του δυτικού ευρωπαϊκού ρασιοναλισμού με πρώτους εκφραστές τον Έγκελο και τον Schelling.

Έτσι, λοιπόν, με βάση τον Έγκελο : «το ευρωπαϊκό πνεύμα αντιτίθεται προς τον κόσμο, απελευθερώνεται απ' αυτόν, αναιρεί όμως πάλι αυτήν την αντίθεση, επαναλαμβάνει το έτερο του, το πολλαπλό στον εαυτό του, στην απλότητά του· εδώ, επομένως, κυριαρχεί μια άπειρη τάση γνώσης που είναι ξένη στις άλλες φυλές. Τον Ευρωπαίο τον ενδιαφέρει ο κόσμος, θέλει να τον γνωρίσει, να ιδιοποιηθεί το άλλο που αντίκειται προς αυτόν, να εποπτεύσει τις ιδιαιτερότητες του κόσμου, το γεγονός, τον νόμο, το όλον, την σκέψη, την εσωτερική λογικότητα. Όμοια, όπως στον θεωρητικό, το ευρωπαϊκό πνεύμα τείνει και στον πρακτικό τομέα να διαμορφώσει την ενότητα μεταξύ του

⁶⁴ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ., Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β', Όροι κατ' επιτομήν, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ.9, σ. 134, στ. 1-3.

⁶⁵ Κριτική θεωρία (Horkheimer, Adorno), Μετανεωτερική φιλοσοφία, (Derrida), Καθολική πραγματολογία (Habermas) και Νεοκαντιανή κοινωνιολογία (M. Weber).

⁶⁶ Σχετικά με την διευκρίνηση των όρων , ορθολογισμός, ταυτολογία-ταυτιστικός λόγος, ρασιοναλισμός. Βλ. στο: Αναστασιάδη Π., Ο διαφωτισμός και η μυθολογία του., στο Βήμα των κοινωνικών επιστημών, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1991, τ. 6, σ.σ. 41-46. Αλλά και στο Αναστασιάδη Π. Η ετερότητα και η υπέρβαση του υποκειμένου, στο Βήμα των κοινωνικών επιστημών, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1993, τ.11, σ. 27.

εαυτού του και του εξωτερικού κόσμου, υποτάσσει τον εξωτερικό κόσμο στους σκοπούς του με μια ενέργεια που του εξασφαλίζει την κυριαρχία του κόσμου.»⁶⁷.

Σε αυτήν του, λοιπόν, την αναφορά ο Έγκελος προσπαθεί να κατανοήσει την ιστορία του ευρωπαϊκού πολιτισμού ως μια άπειρη τάση κυριαρχίας του πνεύματος του υποκειμένου πάνω στην πολλαπλή ετερότητα των πραγμάτων του κόσμου, οδηγώντας την στην υποταγή και υπαγωγή της· πρόκειται για έναν τρόπο υποταγής και υπαγωγής του άλλου, ο οποίος μεταβάλλει τις αξίες των πολιτών σε ρασιοναλιστικά-ορθολογιστικά θέσφατα, αφαιρώντας την ιδιαιτερότητα από κάθε υπαρξιακή ετερότητα.

Από το 1770 ως το 1830, αρχίζουν να διαμορφώνονται οι πρώτες νέες εστίες γνώσης που θα συγκροτήσουν και θα καθορίσουν την φυσιογνωμία της φιλοσοφίας και της παιδαγωγικής της νεωτερικότητας⁶⁸. Ο Έγκελος στη «Φαινομενολογία του Πνεύματος»⁶⁹, στις αναφορές περί του λόγου, οδηγεί το ξένο, το άλλο, στην αποπομπή του, τονίζοντας ότι αν ο λόγος ως είναι αποτελεί όλη την πραγματικότητα, τότε οτιδήποτε το ξένο, το άλλο, αποτελεί κάτι το «ανύπαρκτο», το μη είναι.

---

⁶⁷ G. W. F. Hegel, *Enzyklopaedie der philosophischen Wissenschaften*, Ffm, Werke, 1969, s. 393.

⁶⁸ Φυσικά δεν μιλάμε για κάποιον ιστορικό ορίζοντα, στον οποίο η παιδαγωγική αυτονομείται ως επιστήμη ,αλλά δεν παύουν στην αυτή χρονική περίοδο να υπάρχουν οι θεωρητικοί, εκείνοι, στοχασμοί που οδηγούν στην διερεύνηση των πολλαπλών προβλημάτων της αγωγής και της παιδείας. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τους ανθρώπους εκείνους, μέσω των οποίων άρχισε να διαμορφώνεται ένα ιδιότυπο και ιδεότυπο πλαίσιο επιχειρηματολογίας για τον παιδαγωγικό στοχασμό, Rousseau, Pezzalozzi, Kant,, Hegel, Herbart, Humbolt, Schleiermacher.

Βλ. στο, Αναστασιάδη Π., *Το υποκείμενο και η ετερότητα*, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρη, 1995, σ. 167.

⁶⁹ « Ο λόγος είναι βεβαιότητα του συνειδότης ότι ο ίδιος είναι όλη η πραγματικότητα, όπως το συνειδός, που παρουσιάζεται ως λόγος, έχει άμεσα τη βεβαιότητα καθ' αυτήν, έτσι άμεσα την εκφράζει και ο ιδεαλισμός: Εγώ είμαι εγώ, υπό την έννοια ότι το εγώ που είναι αντικείμενο μου είναι .. ένα αντικείμενο, έχοντας συνείδηση του μη-είναι (της ανυπαρξίας) οποιουδήποτε άλλου, μοναδικό αντικείμενο, σύνολη η πραγματικότητα και παρουσία. Αλλά το αυτοσυνειδός δεν είναι μόνο δι' εαυτό, αλλά και καθ' αυτό όλη η πραγματικότητα, αφού γίνει αυτή η πραγματικότητα ή μάλλον αποδειχτεί ως τέτοια».

Βλ. στο Hegel W.G. , *Phaenomenologie des Geistes*, Ffm, Werke 3, 1970, s. 179.

Για τους αρχαίους Έλληνες το να είναι κανείς έλλογος σήμαινε να συμμετέχει στο θείο⁷⁰, ενώ στη νεώτερη φιλοσοφία όσο πιο λογικός είναι κάποιος, τόσο πιο άνθρωπος είναι. Έτσι λοιπόν στην παιδαγωγική ιστορία του νεώτερου τρόπου της σκέψης, ξεκινώντας από τον Fichte, τον Humboldt, τον Herbart, τον Schleiermacher καθώς και τους εκπροσώπους της Μαρξιστικής και νέο-θετικιστικής Παιδαγωγικής, παρατηρείται ακριβώς η παραπάνω έμφαση στον νοησιαρχικό λόγο⁷¹. Δηλαδή, η «τελειοποίηση» του ανθρώπου έγκειται στο γεγονός της ολοκληρωτικής ηγεμονίας της ορθολογικής σκέψης, όπου ο λόγος είναι ο ορισμός και ο προ-ορισμός του ανθρώπου. Ο άνθρωπος πλέον δεν είναι ένα «ζωον λογον εχον» αλλά «ένα ρασιοναλιστικό ζών» το οποίο εξαρτάται από την αντικειμενική και υποκειμενική ορθολογικότητα⁷²

Στον Kant και στον Έγκελο⁷³ ο λόγος αποτελεί την εξασφάλιση της ταυτότητας σε σχέση με την ετερότητα και την διαφορά. Έτσι ο καθαρά νοησιαρχικός λόγος του υποκειμένου μηδενίζει την ετερότητα, αποβάλλει το καθέκαστον και μεταβάλλει τον άνθρωπο σε λύτρο και θύμα της λογικής ουτοπίας.⁷⁴

Στον Klafki φαίνεται καθαρά πως η χειραφέτηση του εγώ επιδιώκει, ως προαπαιτούμενο, την δίωξη του άλλου, του ξένου: «Η παιδεία κατανοείται ως δυνατότητα λογικού αυτοπροσδιορισμού, που προϋποθέτει ή περιέχει την χειραφέτηση από τον προσδιορισμό του ξένου, ως δυνατότητα αυτονομίας, ελευθερίας του δικού μου σκέπτεσθαι και των δικών μου ηθικών αποφάσεων.»⁷⁵

---

⁷⁰ Με βάση τον Ηράκλειτο γινόμαστε λογικοί στο ποσοστό που μετέχουμε στον κοινό λόγο, έναν λόγο που είναι θεός, γιατί είναι ο λόγος της ζωής, και όχι επειδή είμαστε προικισμένοι με την δυνατότητα αυτής της μετοχής. «Τουτο δη τον κοινον λογον και θειον και ου κατά μετοχην γινομεθα λογικοι, κριτηριον αληθειας φησιν ο Ηρακλειτος· οθεν το μεν κοινή πασι φαινομενον, τουτ' είναι πιστον το δε τινι μονω προσπιπτον απιστον υπαρχειν δια την εναντιαν αιτιαν». βλ. στο Γιανναρά Χ. Σχεδιάγραμμα εισαγωγής στη φιλοσοφία, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρη, 1988, σ.66.

⁷¹ Αναστασιάδη Π., Ό.π., σ. 171.

⁷² Martens E. Schaedelbach H., Philosophie. Ein Grundkurs., Rowohlt Hamburg, 1985, s. 83.

⁷³ Στην μεταφυσική του υποκειμενικού λόγου (Kant), και στην μεταφυσική του αντικειμενικού Πνεύματος (Hegel).

⁷⁴ Αναστασιάδη Π., Ό.π., σ.σ. 174-176.

⁷⁵ Klafki W., Neue studien zur bildungstheorie und didaktik., Weinheim, Basel, 1991, s.19

Εδώ, μπορεί να γίνει εύκολα κατανοητό, πως η χειραφέτηση του εγώ από το ξένο σημαίνει κατά πρώτον την ιδιοποίηση ή εξομοίωση του ξένου από το εγώ και κατά δεύτερον την αποβολή της ετερότητας του ξένου από το εγώ. Πράγμα που σημαίνει κατ' ουσίαν, δυο *prima facie* αντιθετικά πράγματα που λογικά είναι η έκφανση ενός ίδιου. Όπου το πρώτο δηλώνει στάση ολοκληρωτισμού και το δεύτερο αποτελεί το τίμημα που δέχεται το υποκείμενο. Έτσι η «...μοναδικότητα του άλλου αποκλείεται με τον ίδιο τρόπο και τον ίδιο λόγο που το άλλο αφορίζεται ως «ξένο», ως παντελώς αλλότριο, προς το αίτημα της νοησιαρχικής αυτονομίας του υποκειμένου. Και δεν είναι, φυσικά μόνο η εμπειρία της μοναδικότητας του άλλου που αφορίζεται από την παιδαγωγική διαδικασία της λογικής αυτονομίας. Όπου δεν προϋποτίθεται ο άλλος ή το άλλο, εκεί δεν μπορεί να είναι δυνατή η δυνατότητα εμπειρίας της ίδιας της κοινωνίας.»⁷⁶ Δηλαδή, όπως κατανοούμε εδώ το άλλο, το ξένο, εκτός του ότι οδηγείται στην αποπομπή του, αποτελεί και το καταπιεσμένο μέλος μιας ολοκληρωτικής καθολικότητας του λόγου.

Έτσι, λοιπόν, το εγώ ως ατομικό υποκείμενο, στην νεωτερική φιλοσοφία, καλείται να διευρύνει τον κύκλο της γνώσης και δράσης του, όχι για να ανιχνεύσει την εσωτερική λογική των πραγμάτων, διαφορά της νεωτερικής φιλοσοφίας από την φυσιοκρατική φιλοσοφία των αρχαίων Ελλήνων, και των κοινωνικών συνθηκών, αλλά ούτε και για να προάγει τον εαυτό του σε μια κοινωνική ετερότητα, μετέχοντας στην προαγωγή του άλλου, διαφορά της νεωτερικής φιλοσοφίας από την χριστιανική φιλοσοφία. Αλλά στην νεωτερική φιλοσοφία το υποκείμενο οδηγείται στον μέγιστο βαθμό εγωπάθειας, όπου όλα περιάγονται γύρω από τον εαυτό του⁷⁷. Δηλαδή, το σκέπτεσθαι του υποκειμένου το μόνο που θέλει είναι να κατανοήσει το είναι του, κατοχυρώνοντας την εσωτερική του ελευθερία και ανεξαρτησία της θέλησης, αποπέμποντας και υποτάσσοντας ο,τιδήποτε

---

⁷⁶ Αναστασιάδη Π., *Ο.π.*, σ.σ. 176

⁷⁷ Βλ. στο Γιανναρά Χ., *Μετά-Νεωτερική, Μετά-Φυσική*, Αθήνα, εκδ. Δόμος, 1993, σ. 28, αλλά και στο Γιανναρά Χ., *Ορθός λόγος και κοινωνική πρακτική*, Αθήνα, εκδ. Δόμος, 1990, σ. 260.

το ξένο. Μιας παρ-ουσίας του ξένου, που όπως αποδεικνύεται, αποτελεί για την νεωτερικότητα, «μια καταδιωγμένη και εξορισμένη από την απόλυτη σκέψη νοησιαρχική φιλαυτία και ιδιοτέλεια της σκέψης, στη σφαίρα του μη κοινωνήσιμου, παύει να συνιστά τον αναγκαίο και «ανυπόθετο» όρο συγκρότησης του μορφωτικού παιδευτικού γεγονότος»⁷⁸.

---

⁷⁸ Αναστασιάδη Π., Όπ., σ.187

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

«Ο[υσία δ'ε κα'ι]υπόστασις ταύτην {εχει τ'ην διαφορ'αν \ην {εχει τ'ο κοιν'ον πρ'ος τ'ο καθ' \εκαστον.»⁷⁹

2.1. Το Πρόσωπο ως κοινωνία και ετερότητα.

Tο πρόσωπο για τους Αρχαίους Έλληνες αποτελούσε αρχικά ανατομικό όρο⁸⁰, και σήμαινε, όπως φαίνεται στον Αριστοτέλη, το πάνω μέρος της κεφαλής «το υπό το κρανίο»⁸¹, ενώ στη συνέχεια άρχισε να γίνεται και χρήση του όρου και από την αρχαία ελληνική τραγωδία με τον όρο «προσωπείο», δηλαδή την μάσκα του ηθοποιού που υποδύονταν κάποιο ρόλο. Στο απόλυτο και οντολογικό περιεχόμενό της, η έννοια του προσώπου γεννάται ιστορικά μέσα από την προσπάθεια της Εκκλησίας να εκφράσει οντολογικά την πίστη της στο Τριαδικό Θεό (μια ουσία - τρία πρόσωπα). Οι εκκλησιαστικοί Πατέρες των πρώτων χριστιανικών αιώνων στην προσπάθειά τους αυτή, δηλαδή να προσδιορίσουν τον

⁷⁹ Βλ. στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Α', Επιστολή 236, -Προς Αμφιλόχιον επίσκοπον Ικονίου-, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1972, τ. 1, σ.σ.174-176, παρ. 6, στ. 26-1

⁸⁰ Ο Ι. Ζηζιούλας θεωρεί πως το πρόσωπο αρχικά πρέπει να τεθεί υπό τα αυστηρά πλαίσια της ανατομικής αναλύσεως παραπέμποντας στο Stephano H., *Theasaurus Graecae linguae* VI, στ. 2048. Βλ. στο: Ζηζιούλα Ι., *Από το προσωπείον εις το πρόσωπον. Η συμβολή της πατερικής θεολογίας εις την έννοια του προσώπου*, στο: *Η ιδιοπροσωπεία του Νέου Ελληνισμού*, εκδ. Ίδρυμα Γουλανδρή - Χορν, Αθήνα, Τ. Β', 1983., σ. 300 κ.ε.

⁸¹ βλ. Αριστοτέλη, *Περί Ζώων Ιστ* 1,8 491b , 9.

τρόπο της θείας Υπάρξεως, Πατήρ, Υιός και Άγιο Πνεύμα, ώστε να διαστείλουν αυτήν την αλήθεια από τις αιρετικές αλλοιώσεις, ζήτησαν να διευκρινίσουν τους όρους της νεοπλατωνικής οντολογίας, ουσίας και υπόστασης⁸², καταδεικνύοντας την διαφοροποίηση - το ιδιάζον - των τριών Υποτάσεων, δίχως αυτή να αναιρεί την ενότητα της μιας Θεότητας, το «ομοούσιον» των υποστάσεων⁸³ : «Κατ'α το~υτο γ'αρ κα'ι θεότης μία· δηλονότι κατ'α τ'ον τ~ης ο[υσίας λόγον τ~ης]ενότητος νοουμένης, \ωστε [αριθμ?~ω μ'εν τ'ην διαφορ'αν]υπάρχειν, κα'ι τα~ις [ιδιότησι τα~ις χαρακτηριζούσαις]εκάτερον· [εν δ'ε τ?~ω λόγ?ω τ~ης θεότητος, τ'ην]ενότητα θεωρε~ισθαι.»⁸⁴.

Πρώτοι λοιπόν οι Καπαδόκες Πατέρες, Μέγας Βασίλειος, Γρηγόριος Ναζιανζηνός και Γρηγόριος Νύσσης, διευκρινίζουν τους όρους υπόσταση και ουσία⁸⁵ με βάση την αριστοτελική διάκριση: ουσία πρώτη και ουσία δευτέρα⁸⁶. Εκείνο όμως το οποίο έχει και μεγαλύτερη σημασία, στην ιστορία του χριστιανισμού, και αποτελεί φιλοσοφικό ορόσημο, είναι η ταύτιση της υποστάσεως με το πρόσωπο⁸⁷ : «Πρόσωπο δέ καί]υπόστασιν τ'ον α[υτόν τρόπον]ωρίσαντο, ο]ι γε γινώσκοντες διαφοράν φ'υσεως, ζητοι

---

⁸² «Η θεολογία των πρώτων χριστιανικών χρόνων δανείσθηκε από την νεοπλατωνική φιλοσοφία πολλές έννοιες. Με σημαντικότερη από αυτές την έννοια της Ουσίας (Usia). Ενώ σε στενή σχέση με την έννοια ουσία εμφανίζεται στα πρώτα χριστιανικά χρόνια και η έννοια της υπόστασης (Hypostase) και η οποία φαίνεται να έχει τις ρίζες της επίσης στην νεοπλατωνική φιλοσοφία» βλ. στο: Oehler K., Antike Philosophie und Byzantisches Mittelalter, München, C.H. Beck-Verlag, 1969, σ.σ. 22-23.

⁸³ Anastasiadis P.- Schuessler R., Wenn der andere in das Selbst einfaellt, Andersheit als historischer und aktueller Problemhorizont, St. Ottilien, EOS Verlag Erzabtei St Ottilien, 1993, h.2, σ.204 και Ζηζιούλα Ι., Ό.π., σ. 304.

⁸⁴ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, - Ανατρεπτικός του απολογητικού του δυσσεβούς Ευνομίου-, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1974, τ. 10., σ. 102, παρ.19, στ. 24-28.

⁸⁵ «Ο[υσία δ'ε κα'ι]υπόστασις ταύτην ζεχει τ'ην διαφορ'αν \ην ζεχει τ'ο κοιν'ον πρ'ος τ'ο καθ' \εκαστον.» Βλ. στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Α', Επιστολή 236, -Προς Αμφιλόχιον επίσκοπον Ικονίου-, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1972, τ. 1, σ.σ.174-176, παρ. 6, στ. 26-1.

⁸⁶ Γιανναρά Χ. Σχεδιάγραμμα εισαγωγής στη φιλοσοφία, Αθήνα, εκδ. Δόμος, 1988, σ.229.

⁸⁷ Anastasiadis P. Schuessler R., Ό.π., σ.204

ο[υσίας, καὶ]υποστάσεως, {ητοι προσώπου, το~υ α[υτο~υ μετά τ~ης διακρίσεως ε@ιναι κοινο~υ καὶ [ιδίου τρόπου»⁸⁸. Το πρόσωπο ή η υπόσταση είναι το «[ιδιάζον της εκάστου υπάρξεως σημείον»⁸⁹, η απόλυτη ετερότητα ως υπαρκτική διαφορά από την ουσία, η οποία ταυτίζεται με τον καθολικό τρόπο ύπαρξης, γένεσης και εμφάνειας των όντων.

Ετυμολογικά η έννοια του προσώπου σχηματίζεται από την πρόθεση «προς» και το ουσιαστικό «ωψ» που σημαίνει: όμμα οφθαλμός, όψης⁹⁰, δηλαδή, ως πρόσωπο κατανοείται ο έχων την όψη του στραμμένη προς κάποιον ή κάτι. Το πρόσωπο, λοιπόν, ορίζεται και ορίζει μια αναφορά και σχέση, κάτι το εν δυνάμει, κάτι που είναι «έναντι τινός», δηλαδή, το πρόσωπο αντιπροσωπεύει μια ατομικότητα σε αναφορά προς κάτι άλλο, δηλαδή σε σχέση και κοινωνία με κάτι άλλο⁹¹.

Κάτι το οποίο φαίνεται και στην τριαδική-προσωπική σχέση : «... τ?~ω σ`υν [αλλήλοις νοε~ισθαι κατ`α τ`ην σχέσιν,...»⁹², όπως αυτή παρουσιάζεται από τους Πατέρες της Εκκλησίας μας και ειδικότερα τον Μ. Βασίλειο, όπου το Άγιο Πνεύμα βρίσκεται σε πλήρη συνάφεια και κοινωνία με τον Πατέρα και τον Υιό, - όπως και ο Πατέρας με τον Υιό και το Άγιο Πνεύμα και ο Υιός με τον Πατέρα και το Άγιο Πνεύμα-, λόγω του κοινου της Φύσεως : « [αλλά δι`α τ`ην [εκ φύσεως κοινωνίαν

---

⁸⁸ Δαμασκηνού Ι.,(κειμ., μτφ., σχολ., Σακάλη Ι.), Φιλοσοφικά Κεφάλαια, Θεσσαλονίκη, εκδ. « Γρηγόριος ο Παλαμάς, 1991, τ.2, σ. 164, κεφ. (λδ'), να', στ. 35-40.

⁸⁹ Νύσση Γ., Περί της διαφοράς «Ουσίας» και «Υποστάσεως», στο: Γρηγορίου Νύσσης Πνεύμα και Λόγος, Κατερίνη, εκδ. «Τέρτιος», 1997., 32, 336 C.

⁹⁰ Δημητράκου Δ., Μέγα λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης, τ. Θ', σ. 8056.

⁹¹ Γιανναρά Χ., Το πρόσωπο και ο έρωσ, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1976., σ.σ. 19-20. Βλ. επίσης στο: Γιανναρά Χ., Χάιντεγγερ και Αρεοπαγίτης, η περί απουσίας και αγνωσίας του Θεού, Αθήνα, εκδ. δόμος, β, 1988, σ. 104 κ.ε.

⁹² Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ.,: Ζήση Θ.), Δογματικά, - Περί του Αγίου Πνεύματος-, Ό.π., τ. 10., σ.308, κεφ. ζ', παρ. 14, στ. 5-6.

συντέτακται τῷ Θεῷ, οὐχ ὑφ' ἡμῶν...»⁹³ και εκλαμβάνεται ως σχέση επί τη βάση των αιτιῶν προς τα προερχόμενα ἐξ αὐτῶν : «| Ἡμεῖς δ' ἐ, κατὰ μὲν τῆν τῶν αἰτιῶν πρὸς τὰ [ἐξ αὐτῶν σχέσιν, προτετάχθαι τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα φαμέν· κατὰ δ' ἐ τῆν τῆς φύσεως διαφορὰν, οὐκετι, οὐδ' ἐ κατὰ τῆν τοῦ χρόνου ὑπεροχὴν· ἢ οὐτω γε καὶ αὐτὸ τὸν πατέρα εἶναι τὸν Θεόν [αθετήσομεν· τῆς κατὰ τῆν οὐσίαν [αλλοτριότητος τῆν φυσικὴν συνάφειαν [αθετούσης·]»⁹⁴. Μια σχέση ὅμως που δεν οδηγεῖ και στον αφανισμό της κάθε ιδιαίτερης υπάρξεως, ετερότητας και υποστάσεως, ἐκάστου του προσώπου⁹⁵. «| Α τοίνυν [ελέγομεν περὶ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι δεῖ ὁμολογεῖν ἰδιον αὐτοῦ πρόσωπον, ταῦτ' ἔχομεν λέγειν καὶ περὶ τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου. Οὐ γὰρ ταῦτόν [ἐστι τῷ Πατρὶ τὸ Πνεῦμα, διὰ τὸ γεγράφθαι, ὅτι «Πνεῦμα ὁ Θεός». Οὐδ' ἐ πάλιν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἓν πρόσωπόν [ἐστιν, [ἐπειδὴ ἐξιρηται· «Ἐἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ· ὁ δ' ἐ Χριστὸς [ἐν ἡμῖν]».[

⁹³ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κεμ., Μετ., Σχ.,: Ζήση Θ.), Δογματικά, - Περί του Ἁγίου Πνεύματος-, Ὁ.π., τ. 10., σ.356., ΙΓ', παρ. 30, στ. 18-19.

⁹⁴ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κεμ., Μετ., Σχ.,: Ζήση Θ.), Δογματικά, - Ανατρεπτικός Απολογητικός Εὐνομιου Α' -, Ὁ.π., τ. 10., σ. 106., παρ. 20, στ. 6-11.

⁹⁵ ... ὅπως πίστευαν οἱ οπαδοὶ του Σαβέλλιου.

Ο Σαβελλιανισμός εμφανίστηκε κατά τον 4^ο και 5^ο αἰῶνα με ἐκπρόσωπο των θεωριῶν του Σαβέλλιο, του οποίου η θεωρία και η διδαχὴ εἶχαν τις ρίζες τους στον μοναρχιανισμό, που, ὅπως γίνεται κατανοητό και ἀπὸ το δεύτερο ὄρο, προέρχεται ἀπὸ τη λέξη μοναρχία-μονάδα. Δηλαδή, οἱ οπαδοὶ του μοναρχιανισμοῦ δέχονταν πως ο Θεός εἶναι οπωσδήποτε ἕνας, ἀπόλυτη και ενιαία Φύση, ἐνῶ ο Υἱός του Θεοῦ και το Πνεῦμα του Θεοῦ δεν εἶναι τίποτα ἄλλο παρά τρόποι ἐνέργειας του ἐνός και μοναδικοῦ Θεοῦ.

Την θεωρία αὐτή, λοιπόν, ο Σαβέλλιος την εἶχε συστηματοποιήσει και βελτιώσει, κάνοντας χρῆση του ὄρου «πρόσωπο», ὄρο που ἔλαβε ἀπὸ την βιβλικὴ παράδοση και ο οποίος χρησιμοποιεῖται για τον προσδιορισμό της τριαδικότητος, προσδίδοντάς του το νοηματικὸ περιεχόμενο με τον οποίο γίνονταν κατανοητός στους ἀρχαίους Ἕλληνες, δηλαδή εἶχε ἀποδώσει στον ὄρο «πρόσωπο» την ἐννοια του προσωπεῖου, της μάσκας των ἠθοποιῶν. Ἐτσι, λοιπόν, τα τρία Πρόσωπα, Πατέρας, Υἱός και Ἅγιο Πνεῦμα, ἦταν τρία προσωπεῖα, ρόλοι με του οποίους ο Θεός ἔκανε την ἐμφάνισή του μέσα στην ἀνθρώπινη ιστορία.

βλ. Γιανναρά Χ., Σχεδιάγραμμα εἰσαγωγῆς στη φιλοσοφία, Ὁ.π., σ. 225.

Εντε~υθεν γ'αρ [ηπατήθησάν τινες, Πνε~υμα κα'ι Χριστ'ον τ'ον α[υτ'ον ε@ιναι.[Αλλ'α τί φαμέν;\ Οτι τ'ο τ~ης φύσεως ο[ικε~ιον [εντε~υθεν [εμφαίνεται, ο[υχ'ι προσώπων σύγχυσις. { Εστι μ'εν γ'αρ]ο Πατήρ, τέλειον {εχων τ'ο ε@ιναι κα'ι ανενδεές,]ρίζα κα'ι πηγ'η το~υ Υ]ιο~υ κα'ι το~υ]αγίου Πνεύματος. { Εστι δ'ε]ο Υ]ι'ος [εν πλήρει θεότητι ζ~ων Λόγος κα'ι γέννημα το~υ Πατρ'ος [ανενδεές. Πλ~ηρες δ'ε κα'ι τ'ο Πνε~υμα, ο[υ μέρος [ετέρου, [αλλ'α τέλειον κα'ι]ολόκληρον [εφ']εαυτο~υ θεωρούμενον. Κα'ι συν~ηπται μ'εν]ο Υ]ι'ος τ?~ω Πατρ'ι [αδιαστάτως, συν~ηπται δ'ε τ?~ω Υ]ι?~ω τ'ο Πνε~υμα. Τ'ο γ'αρ διορίζον ο[υκ {εστιν, ο[υδ'ε τ'ο διατέμνον τ'ην [εξ [αιδίου συνάφειαν. Α[ιών γ'αρ ο[υδε'ις μεταξ'υ παρεμπίπτει, ο[υδ'ε μ'ην δέχεται]η ψυχ'η]ημ~ων [επίνοιαν χωρισμο~υ,]ως }η το~υ Μονογενο~υς μ'η συνόντος [αε'ι τ?~ω Πατρί, }η το~υ]αγίου Πνεύματος μ'η συνυπάρχοντος τ~?ω Υ]ι?~ω.

5.\ Οταν ο@υν ποτε συνάψωμεν τη'ν Τριάδα, μ'η]ως]εν'ος πράγματος [αδιαρέτου μέρη φαντάζου τ'α τρία (δυσσεβ'ης γ'αρ]ο λογισμός), [αλλ'α τρι~ων [ασωμάτων τελείων [αχώριστον δέχου τ'ην συνουσίαν.\ Οπου γ'αρ]αγίου Πνεύματος παρουσία, [εκε~ι κα'ι Χριστο~υ [επιδημία, \οπου δ'ε Χριστός, [εκε~ι κα'ι]ο Πατ'ηρ πάρεστι δηλονότι.»⁹⁶ Αλλά έχουμε να κάνουμε με μια ομότιμη κοινωνία αιώνιας και διαρκούς συνάφειας μεταξύ αυτών : «... [εξάιρετον {εχει τ~ης [αϊδίου κοινωνίας κα'ι [απαύστου συναφείας τ'ο μαρτύριον»⁹⁷. Δηλαδή, αυτό που μπορούμε να τονίσουμε, είναι πως τα Πρόσωπα της Τριαδικής κοινωνίας αποτελούν τρεις υποστάσεις μιας κοινής ουσίας. Δίχως, όμως, η ουσία να αναιρεί τον υποστατικό χαρακτήρα των επιμέρους υπάρξεων, και επιπλέον, η κάθε επιμέρους ύπαρξη δεν εξαντλεί την πραγματικότητα της μιας και καθολικής ουσίας⁹⁸. Ο Θεός,

⁹⁶ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κεμ., Μετ., Σχ.,: Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Ομιλία κατά Σαβελλιανών και Αρείου και Ανομοίων, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 7., σ.σ., 72-74, παρ. 4-5, στ. 16-13.

⁹⁷ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κεμ., Μετ., Σχ.,: Ζήση Θ.), Δογματικά, - Περί του Άγιου Πνεύματος-, Ο.π., τ. 10., σ. 442, ΚΕ', παρ.59, στ.8-9.

⁹⁸ Έτσι ο Υιός του θεού είναι « ... ε[ικ'ων το~υ γεννήσαντος, \ολον [εν]εαυτ~?ω δεικν'υς τ'ον γεννήσαντα, ο[υδ'εν [εκε~ιθεν [απομερίσας κα'ι τέλειος]υπάρχων καθ']εαυτόν]ως κα'ι]ο]ημέτερος

λοιπόν, ως κοινωνία προσώπων δεν είναι η μια ουσία, αλλά ο Πατήρ, ως πρόσωπο, που από αγάπη και ελευθερία γεννά τον Υιό και εκπορεύει το Άγιο Πνεύμα⁹⁹, κάνοντας την ουσία να είναι αυτό που είναι, δηλαδή, ομοούσιος και τρισυπόστατος - μια κοινωνία προσώπων, τρία πρόσωπα που υπάρχουν σε «σχέση συνάφειας» - ως πλήρωμα τριαδικής κοινωνίας. Κοινωνία «αναγκαστική» και «αδιάρρηκτη» που γεννάται λόγω της «αγαθότης» του Θεού, όπου δεν νοείται, λόγω του νόμου της φύσεως, όπως αναφέρεται από το Μ. Βασίλειο, ο «Πατήρ» να μη κοινωνεί - να μη μοιράζεται αυτά που έχει- με το «Υιό», ο οποίος και προήλθε από αυτόν : «Καίτοιγε ο]ι τ~ης φύσεως νόμοι ο[υχ'ι διάστασιν [απ' [αλλήλων υ]ι?~ω προς πατέρα, [αλλ'

λόγος \ολην]ημ~ων [απεικονίζει τ'ην {εννοιαν}» Βλ. στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ.: Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Εισ το «Εν αρχή ην ο Λόγος», Ό.π., τ.7, σ.50, παρ.3, στ. 21-24.

Βλ. επίσης στο: Γιανναρά Χ., Σχεδιάσμα εισαγωγής στη φιλοσοφία, Ό.π., σ. 230.

⁹⁹ Σε αυτήν την αναφορά του Μ. Βασιλείου παρουσιάζονται αναλυτικά οι αναφορές μας περί της τριαδικής κοινωνίας με ιδιαίτερη έμφαση στην σχέση μεταξύ «Πατέρα» και «Υιού»: «2. [Εκε~ι Πατ'ηρ κα'ι Υ]ί'ος κα'ι \αγιον Πνε~υμα,]η {ακτιστος φύσις, τ'ο δεσποτικ'ον [αξίωμα,]η φυσικ'η [αγαθότης. Πατήρ·]η πάντων [αρχή,]η αιτία το~υ ε@ιναι το~ις ο@υσιν,]η]ρίζα τ~ων ζώντων, \οθεν προ~ηλθε]η πηγ'η τ~ης ζω~ης,]η σοφία,]η δύναμις,]η εικ'ων]η απαράλλακτος το~υ [αοράτου Θεο~υ,]ο [εκ το~υ Πατρ'ος γεννηθε'ις Υ]ιός,]ο ζ~ων Λόγος,]ο Θε'ος {ων κα'ι πρ'ος τ'ον Θε'ον {ων· {ων, ο[υχ'ι προσγενόμενος·]υπάρχων πρ'ο τ~ων α[ιώνων, ο[υχ'ι προσκτηθε'ις \υστερον· Υ]ιός, ο[υχ'ι κτ~ημα· ποιητής, ο[υχ'ι ποίημα· κτίστης, ο[υχ'ι κτίσμα· πάντα }ων \οσα [εστ'ιν]ο Πατήρ. Υ]ιός, ε@ιπον κα'ι Πατήρ. Φύλασσε μοι ταύτας τ'ας [ιδιότηας. Μένων ο@υν [εν τ~?ω ε@ιναι Υ]ιός, πάντα [εστ'ιν \οσα [εστ'ιν]ο Πατήρ, κατ'α τ'ην φωνη'ν α[υτο~υ το~υ Κυρίου ε[ιπόντος· «Πάντα \οσα {χει]ο Πατήρ, [εμά [εστι». Τ?~ω {οντι γ'αρ τ~ης εικόνος [εστ'ι πάντα, \οσα πρόσεσι τ?~η πρωτοτύπ?ω μορφ?~η. «[Εθεασάμεθα γάρ, φησ'ιν]ο ευαγγελιστής, τ'ην δόξαν α[υτο~υ, δόξαν]ως Μονογενο~υς παρ'α Πατρός», τουτέστιν, ο[υκ [εκ δωρε~ας κα'ι χάριτος δοθέντων α[υτ~?ω τ~ων θαυμάτων, [αλλ' [εκ τ~ης κατ'α φύσιν κοινωνίας {εχοντος το~υ Υ]ιο~υ τ~ης πατρικ~ης θεότητος τ'ο [αξίωμα. Τ'ο μ'εν γ'αρ λαβε~ιν, κοιν'ον κα'ι πρ'ος τ'ην κτίσιν τ'ο δ'ε {εχειν [εκ φύσεως, {ιδιον το~υ γεννηθέντος.] Ως μ'εν ο@υν Υ]ιός, φυσικ~ως κέκτηται τ'α το~υ Πατρός,]ως δ'ε Μονογενής \ολα {χει [εν]εαυτ?~ω συλλαβών, ο[υδεν'ος καταμεριζομένου πρ'ος \ετερον.[Εξ α[υτ~ης τοίνυν τ~ης Υ]ιο~υ προσηγορίας διδασκόμεθα \οτι τ~ης φύσεώς [εστι κοινωνός· ο[υ προστάγματι κτισθείς, [αλλ' [εκ τ~ης ο[υσίας [εκλάμψας [αδιαστάτως, [αχρόνως τ?~ω Πατρ'ι συνημμένος, {ισος [εν [αγαθότητι, {ισος [εν δυνάμει, κοινων'ος τ~ης δόξης. Κα'ι τί γάρ, [αλλ' }η σφραγ'ις κα'ι εικ'ων \ολον [εν]εαυτ?~ω δεικν'υς τ'ον Πατέρα;» βλ.: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ.: Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, -Ομιλία περί πίστεως-, Ό.π., τ.7, σ.σ. 32-24, παρ. 2, στ. 13-15.

[αναγκαίαν καὶ {αρρηκτον τὴν κοινωνίαν ποιοῦσιν. Εἰ μὲν γὰρ βουλήσει {ελεγε τὸ πρὸς]εαυτὸν [ακοινώνητον κατεσκευακέναι τὸν Θεὸν τῶν ἰστων, ο[υδ' οὐτω μὲν }αν]ο τῆς [αγαθότητος τοῦ Θεοῦ συνεχῶρει λόγος, πιθανὸν εἶναι τὸν λέγοντα, [ακοινώνητον εἶναι τὸν Πατέρα τῶν α[υτῶ παρόντων, πρὸς τὸν [εξ α[υτοῦ· εἶχε δ' }αν ἰσως [ακολουθίαν τὰ ε[ιρημένα. Νόμω δ'ε φύσεως λέγειν]υπάρχειν τὴν [αλλοτρίωσιν, ο[υδε τὴν [εν τοῖς α[ισθητοῖς [εστι φύσιν [επεσκεμμένου· καθ' ἣν ο[υχ' ἰ τὰ [αλλότρια, ο[υδε τὰ [εναντία, τὰ ο[ικεῖα δ'ε μᾶλλον καὶ τὰ προσήκοντα [απογεννᾶσθαι πέφυκεν]υφ' ἐκάστου.»¹⁰⁰ Δηλαδή, σύμφωνα με τους νόμους της φύσεως, ὅπως αυτοὶ δύναται να νοηθούν ἀπὸ τον Μ. Βασίλειο, δεν εἶναι δυνατόν να υπάρξει ἀποξένωση μεταξύ «Υίου» και «Πατέρα». Κάτι που συμβαίνει και στην φύση των αισθητῶν ὄπου, ὅπως ἀναφέρεται, το συγγενές γεννά συγγενές και ὄχι ξένο.

Το ἴδιο λοιπόν και ο ἄνθρωπος, ο οποίος ἐκλαμβάνεται ἀπὸ την Πατερική θεολογία ως «κατ' εἰκόνα καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ»¹⁰¹, ἀποτελεῖ πρόσωπο το ὁποῖο κινεῖται στα πλαίσια της ἐλευθερίας και της ἀγάπης του Θεοῦ, διότι «Λελυμένη γὰρ πάσης [ανάγκης καὶ α[υθαίρετον ζῶν λαβοῦσα παρὰ τοῦ κτίσαντος, διὰ τὸ κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι Θεοῦ, νοεῖ μὲν τὸ [αγαθὸν καὶ ο[ιδεν α[υτοῦ [ἀπόλαυσιν καὶ {εχει [εξουσίαν καὶ δύναμιν, [επιμένουσα τῆ τοῦ καλοῦ θεωρίῃ καὶ τῆ [απολαύσει τῶν νοητῶν...»¹⁰² και το ὁποῖο ως «... ἡμερον καὶ κοινωνικὸν ζῶον ..., καὶ ο[υχ' ἰ μοναστικὸν ο[υδ'ε {αγριον; Ο[υδεν γὰρ οὐτως {ιδιον τῆς φύσεως

¹⁰⁰Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ.,: Ζήση Θ.), Δογματικά, -Ανατρεπτικός του ἀπολογητικού του δυσσεβούς Εὐνομίου , Περί του Υίου -, Ὁ.π., τ. 10., σ. 216, παρ.30 στ. 5-15.

¹⁰¹Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ.: Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι,- Ὅτι οὐκ εστιν αιτιος των κακων ο Θεος-, Ὁ.π., τ.7, σ.119, παρ.9, στ. 12. Επίσης βλ. Anastasiadis P.-Schuessler R., Wenn der andere in das Selbst einfaellt, Andersheit als historischer und aktueller Problemhorizont, Ὁ.π., σ.206.

¹⁰² Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ.: Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Ὅτι οὐκ εστιν αιτιος των κακων ο Θεος, Ὁ.π., τ.7, σ.109, παρ. 6, στ. 6-11.

]ημ~ων,]ως τ'ο κοινωνε~ιν [αλλήλοις κα'ι χρ?ήζειν [αλλήλων κα'ι [αγαπ~αν τ'ο]ομόφυλον.»¹⁰³.

Αυτό λοιπόν που προκύπτει είναι πως το πρόσωπο δηλώνεται μέσα στα πλαίσια μιας «σχέσης-κοινωνίας» και δεν μπορεί να ερμηνευτεί ως ατομικότητα καθ'εαυτή αποκομμένη από τον χώρο της κοινωνίας. Η στατική δε ατομικότητα ιδιοποιείται σε πρόσωπο μόνο μέσα στα πλαίσια μιας αναφοράς, μιας δυναμικής και ατέλεστης πραγματοποιήσιμης σχέσης. Ειδικότερα, το πρόσωπο αντιπροσωπεύει έναν τρόπο υπάρξεως που, ναι μεν, προϋποθέτει την φυσική ατομικότητα, δηλαδή την φύση του ανθρώπου ως σύνολο γνωρισμάτων, αλλά ταυτόχρονα διαφοροποιείται από αυτή λόγω της ετερότητάς του.

Ο άνθρωπος πλασμένος «κατ' εικόνα» του τριαδικού Θεού είναι και ο ίδιος ομοούσιος κατά τη φύση-ουσία του και μυριυπόστατος κατά τα πρόσωπα : «Διόπερ [εν το~ις πλείστοις ο]ι α[υτο'ι [αλλήλοις [εσμέν· το~ις δ'ε [ιδιώμασι μόνοις το~ις περ'ι \εκαστον θεωρουμένοις, \ετερος]ετέρου διενηνόχαμεν.\ Οθεν κα'ι α]ι προσηγορίαί ο[υχ'ι τ~ων ο[υσι~ων ε[ισι σημαντικάί, [αλλ'α τ~ων [ιδιωτητων, α]ι τ'ον καθ' \ενα χαρακτηρίζουσιν.\ Όταν ο@υν [ακούωμεν Πέτρον, ο[υ τ'ην ο[υσίαν α[υτο~υ νοο~υμεν [εκ το~υ [ονοματος (ο[υσίαν δ'ε λέγω ν~υν, τ'ο]υλικ'ον]υποκείμενον· \οπερ ο[υδαμ~ως σημαίνει το{υνομα), [αλλά τ~ων [ιδιωμάτων, |α περ'ι α[υτ'ον θεωρε~ιται, τ'ην {εννοϊαν [εντυπούμεθα... »¹⁰⁴. Έτσι κάθε άνθρωπος είναι ένα μοναδικό, ανόμοιο και ανεπανάληπτο πρόσωπο, έχοντας κοινή ουσία, και υπάρχει μόνο ως προσωπική ετερότητα και καθορίζεται από τα χαρακτηριστικά του γνωρίσματα-ιδιότητες, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μ. Βασιλείος. Ιδιότητες που υπάρχουν επί της ουσίας, ως γνωρίσματα και μορφές, και το διαφοροποιούν από το κοινό με τα ιδιάζοντα γνωρίσματα, χωρίς

---

¹⁰³ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ.,: Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α', Όροι κατά πλάτος Β' κατ' ερώτησιν και απόκρησιν, Θεσσαλονίκη, Πατερικαί εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 8., σ. 198, παρ.1 στ. 11-20.

¹⁰⁴Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ.,: Ζήση Θ.), Δογματικά, Ανατρεπτικός του απολογητικού του δυσσεβούς Ευνομίου, Περί του Υιού, Ό.π., τ. 10., σ.132, παρ. 4, στ. 15-26.

όμως να διακόπτουν το ομοφυές της ουσίας : «Α]ι γάρ τοι [ιδιότητες, ο]ιονε`ι χαρακτ~ηρες τινες κα`ι μορφα`ι [επιθεωρούμεναι τ?~η ο[υσί?α, διαιρο~υσι μ`εν τ`ο κοιν`ον το~ις [ιδιάζουσι χαρακτ~ηρσι τ`ο ]ομοφυ`ες τ~ης ο[υσίας ο[υ διακόπτουσιν. Ο#ιον, κοιν`η μ`εν]η θεότης · [ιδιώματα δέ τινα πατρότης κα`ι υ]ιότης· [εκ δ`ε τ~ης]εκατέρου συμπλοκ~ης, το~υ τε κοινο~υ κα`ι το~υ [ιδίου,]η κατάληψις]ημ~ιν τ~ης [αληθείας [εγγίνεται·»¹⁰⁵. Οι ιδιότητες, λοιπόν, ως προς την φύση τους δηλώνουν την ετερότητα δια μέσου της ταυτότητας της ουσίας, και ενώ οι ιδιότητες είναι πολλές δεν διασπούν την ενότητα της ουσίας. Διότι, όλα έχουν την αυτήν ουσία ως βάση και οι ιδιότητες τους αυτές δεν διαφοροποιούν την ουσία. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η διαφορά μεταξύ του προσώπου, ως απόλυτη ετερότητα, και της ουσίας, ως νοητικής σύλληψης - ως κοινότητα γνωρισμάτων -, βρίσκεται στον τρόπο υπάρξεως αυτών : «Α\υτη γ`αρ τ~ων [ιδιωμάτων ]η φύσις, [εν τ~?η τ~ης ο[υσίας ταυτότητι δεικνύναι τ`ην]ετερότητα· κα`ι α[υτά μ`εν πρ`ος {αλληλα [αντιδιαιρούμενα πολλάκις τ`α [ιδιώματα, πρ`ος τ`ο [εναντίον δίστασθαι, τήν γε μ`ην ]ενότητα τ~ης ο[υσίας μ`η διασπ~αν·]ως τ`ο πτην`ον κα`ι τ`ο πεζόν, κα`ι τ`ο {ενυδρον κα`ι τ`ο χερσα~ιον, κα`ι τ`ο λογικ`ον κα`ι τ`ο {αλογον. Μι~ας γ`αρ ο[υσίας το~ις π~ασιν]υποκειμένης, τ`α ιδιώματα τα~υτα ο[υκ [αλλοτριο~ι τ`ην ο[υσίαν, ο[υδ`ε ο]ιονε`ι συστασιάζειν]εαυτο~ις [αναπείθει· τ?~η [ενεργεί?α δ`ε τ~ων γνωρισμάτων, \ωσπερ τι φ~ως τα~ις ψυχα~ις ]ημ~ων [εντιθέντα, πρ`ος τ`ην [εφικτ`ην τα~ις διανοίας σύνεσιν]οδηγε~ι.»¹⁰⁶. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η τριαδική κοινωνία όπου, η θεότητα είναι κοινή, η πατρότης όμως και η υιότης, ως πρόσωπα, είναι ιδιάζοντα γνωρίσματα, από την ανάμειξη των οποίων γίνεται κατανοητή από εμάς η αλήθεια (Θεότης-Ουσία). Αυτή

¹⁰⁵ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ.,: Ζήση Θ.), Δογματικά, Ανατρεπτικός του απολογητικού του δυσσεβούς Ευνομίου, Περί του Υιού, Ό.π., τ. 10., σ. 210, παρ. 28, στ. 7-14.

¹⁰⁶ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ.,: Ζήση Θ.), Δογματικά, Ανατρεπτικός του απολογητικού του δυσσεβούς Ευνομίου, Περί του Υιού, Ό.π., τ.10, σ. 210 παρ.28 στ. 17-26.

λοιπόν η συγγένεια της φύσεως των προσώπων και όχι της σύγχυσης αυτών, «τὸ τῆς φύσεως οἰκεῖον [εντεῦθεν [εμφαίνεται, ο[υχὶ προσώπων σύγχυσις.»¹⁰⁷, ως μέρη όχι ενός αδιαίρετου πράγματος αλλά ως ένωση-σχέση, «μὴ]ως]ενὸς πράγματος [αδιαίρετου μέρη φαντάζου τὰ τρία (δυσεβῆς γὰρ]ο λογισμός), [αλλὰ τριῶν [ασωμάτων τελείων [αχώριστον δέχου τὴν συνουσίαν.»¹⁰⁸, εικονίζουν την οντολογική υπόσταση ως προσωπική ετερότητα¹⁰⁹.

Ο τρόπος υπάρξεως του προσώπου ως απόλυτη ετερότητα θα μπορούσε να ορισθεί ως κάτι το αντικειμενικά απροσδιόριστο, το μοναδικό και ανεπανάληπτο. Η ετερότητα δεν είναι δυνατόν να προσδιορισθεί, παρά μόνο αν βιωθεί ως γεγονός, δηλαδή ως μοναδική, ανόμοια και ανεπανάληπτη σχέση. Έτσι το πρόσωπο, ως αναφορά - σχέση ή καλύτερα ως κοινωνία, δεν οδηγεί απλώς σε μια σύγκριση ιδιωμάτων, δηλαδή δεν είναι απλώς ένα τρόπος να κατανοηθεί η ετερότητα ως διαφοροποίηση οντικών ατομικότητων, αλλά αποτελεί εκείνον τον τρόπο υπάρξης που πραγματοποιείται ως σχέση¹¹⁰. Το πρόσωπο, όπως είπαμε, αποτελεί κάτι το εν δυνάμει, κάτι που βρίσκεται σε σχέση και αναφορά. Σχέση που πρέπει να θεωρηθεί ως μοναδική και ανεπανάληπτη ώστε να οδηγήσει στη φανέρωση της ετερότητας του προσώπου.

Το γεγονός, λοιπόν, της προσωπικής ετερότητας που αποκαλύπτεται και γνωρίζεται μόνο στα όρια της άμεσης προσωπικής κοινωνίας, μιας αγαπητικής ελεύθερης και δημιουργικής κοινωνίας, διαφοροποιεί το πρόσωπο από την κοινή φύση. Έτσι, και σύμφωνα με την Πατερική θεολογία, η «Αγάπη» αποτελεί την κατεξοχήν οδό για την γνώση του προσώπου, «... [αποσχίζων τῆς πρὸς αὐτόν κοινωνίας, τὴν δι' αὐτοῦ γενομένην τῆς γνώσεως {ανοδον, τὸ

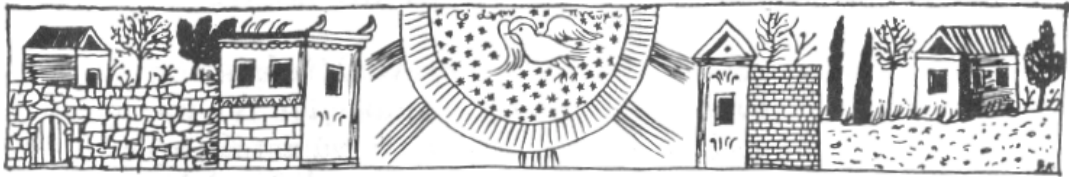
¹⁰⁷ Βλ. στο Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ.: Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Ομιλία κατά Σαβελλιανών και Αρείου και Ανομοίων, Ό.π., τ. 7, σ. 72, παρ. 4, στ. 23-24.

¹⁰⁸ Βλ. στο Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ.: Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Ομιλία κατά Σαβελλιανών και Αρείου και Ανομοίων, Ό.π., τ. 7., σ. 74, παρ. 5, στ. 8-11.

¹⁰⁹ Γιανναρά Χ., Η ελευθερία του Ήθους, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρη, 1989 Γ', σ.29.

¹¹⁰ βλ. προηγούμενες μας αναφορές για το πρόσωπο ως σχέση.

λοσον [επ' α[υτ?~ω διακόπτει.»¹¹¹ και αποτελεί κατόρθωμα καθολικής αποδοχής του άλλου ως ετερότητα¹¹², εφόσον « ... «] Η [αγάπη] γάρ, φησίν, «ο[υ ζητε~ι τ'α]εαυτ~ης»¹¹³ .]

«{ Αλλη σοι μέριμνα πρέπουσα τ'α {ανω ζητε~ιν, ο#υ]ο Χριστός [εστιν,]υπερ τ'α γήινα ε@ιναι τ?~η διανοί?α.] Ως διεσχηματίσθης, ο\υτω διάθου σεαυτο~υ κα'ι τ'ον βίον. Τ'ο πολίτευμα {εχε [εν ο[υρανο~ις· [Αληθινή σου πατρ]ις]η {ανω [Ιερουσαλήμ.»¹¹⁴

2.2. Ο ξένος στο Μεγάλο Βασίλειο

2.2.1. Ο άνθρωπος ως πάροικος και παρεπίδημος.

---

¹¹¹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ.:: Ζήση Θ.), Δογματικά, Ανατρεπτικός του απολογητικού του δυσσεβούς Ευνομίου., Ό.π., τ. 10, σ. 98, παρ.17, στ. 25-27.

¹¹² Γιανναρά Χ., Η ελευθερία του Ήθους, Ό.π., σ. 35.

¹¹³ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ., Κειμ., Μετ., Σχ.:: Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α', Όροι κατά πλάτος Β' κατ' ερώτησιν και απόκρησιν, Ό.π., τ. 8., σ. 218, παρ.1, στ. 3.

¹¹⁴ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Σάκκου Σ.), Εξαήμερος Θ', Θεσσαλονίκη, Πατερικαί εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 4, σ.346, παρ. 8, στ.3-7.

ΕΚΙΝΩΝΤΑΣ από την Καινή Διαθήκη θα συναντήσουμε αρκετές ρήσεις οι οποίες παρουσιάζουν τον άνθρωπο ως ξένο προς τα επίγεια, όπως το χωρίο της Α΄ επιστολής του Πέτρου, στην οποία ζητά να αποφεύγουμε τις σαρκικές επιθυμίες, επειδή είμαστε ξένοι στον κόσμο αυτό : «[Αγαπητοί παρακαλ~ω]ως παροίκους κα'ι παρεπιδήμους, [απέσχεσθε τ~ων σαρκικ~ων [επιθυμι~ων,»¹¹⁵ και πως θα πρέπει, με βάση τον Απόστολο Παύλο, να επιζητούμε την μέλλουσα πόλη -την Άνω Πόλη-, δηλαδή, την «Άνω Ιερουσαλήμ» : «Ο[υ γ'αρ {εχομεν #ωδε μένουσαν πόλιν, [αλλ'α τ'ην μέλλουσαν [επιζητο~υμεν.»¹¹⁶.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τους Πατέρες της Εκκλησίας, τα παραπάνω δηλώνουν πως ο άνθρωπος δεν έχει μόνιμη κατοικία στην γη αλλά θα πρέπει να νοσταλγεί την Άνω Ιερουσαλήμ. Επίσης, ο Χρυσόστομος αναφέρει πως : «] Ο χριστιανός ο[υκ {εχει πόλιν [επί τ~ης γ~ης, [αλλά τήν {ανω [Ιερουσαλήμ,...] Ο χριστιανός ο[υκ {εχει γήϊνον [επιτήδευμα, [αλλ' ε[ις τήν {ανω πολιτείαν τελε~ι.] Ημων γάρ, φησί, τό πολίτευμα [εν ο[υρανο~ις]υπάρχει·]ο χριστιανός συγγενε~ις {εχει τούς]αγίους \απαντας καί συμπολίτας»¹¹⁷. Αντίστοιχες δε, αναφορές συναντάμε και στο Μ. Βασίλειο : «Μ~αλλον δ'ε τί δε~ι τ'ας χαμα'ι κειμένας περιζητε~ιν, [εξ'ον τ'ην ν~υν α[υτ~ων πόλιν, \ητις [εστίν, [εννοε~ιν; Πόλις τοίνυν μαρτύρων,]η πόλις [εστ'ι το~υ Θεο~υ, #ης τεχνίτης κα'ι δημιουργ'ος]ο Θεός,]η {ανω] Ιερουσαλήμ,]η [ελευθέρα,]η μήτηρ Παύλου κα'ι τ~ων [εκείν?ω παραπλησίωv. Γένος δέ, τ'ο μ'εν [ανθρώπινον, {αλλο {αλλου, τ'ο δ'ε πνευματικόν,]εν]απάντων. Κοινός γ'αρ α[υτ~ων πατ'ηρ]ο Θεός, κα'ι [αδελφο'ι πάντες, ο[υκ [από]εν'ος κα'ι μι~ας γεννηθ'έντες, [αλλ' [εκ τ~ης υ]ιοθεσίας το~υ Πνεύματος ε[ις τ'ην δι'α τ~ης [αγάπης]ομόνοιαν [αλλήλοις

¹¹⁵ Α΄ Πέτρου 2,11.

¹¹⁶ Επιστολή Αποστόλου Παύλου, «Προς Εβραίους» 13,14. Επίσης στην επιστολή «Προς Φίλιππησίους» 3,20. αναφέρεται «ημων γαρ το πολιτευμα εν ουρανοις υπαρχει».

¹¹⁷ Ιωάννης Χρυσόστομος, Ομιλία εγκωμιαστική εις τον Άγιον μάρτυρα Λουκιανόν, J.-P. Migne, P.G. 31, 1561.

συναρμοσθέντες.»¹¹⁸, όπου η Άνω Ιερουσαλήμ αποτελεί την υπέρτατη ολοκλήρωση του χριστιανικού είναι, η Άνω Ιερουσαλήμ αποτελεί την πατρίδα όλων των ανθρώπων, στην οποία και έχουμε κληθεί όλοι¹¹⁹, αποτελεί την ουράνια πατρίδα, που, ως πατρίδα του πνεύματος και της αγάπης, οδηγεί όλους τους ανθρώπους στην συνάρμοση, δηλαδή την αρμονική σύνδεσή τους μέσα στα πλαίσια της χριστιανικής αγάπης.

Αυτό, λοιπόν, αποτελεί τον ανώτατο σκοπό του ανθρώπου και ό,τιδήποτε δεν έχει να κάνει με αυτό αποτελεί κάτι το ξένο-αλλότριο. Γι' αυτόν τον λόγο παρατηρούμε συχνά το Μ. Βασίλειο να ζητά να έχουμε στραμμένη την σκέψη μας προς τον Χριστό και την Ουράνια πολιτεία, που αποτελεί και την πραγματική μας πατρίδα : «{ Αλλη σοι μέριμνα πρόπευσα τ'α {ανω ζητε~ιν, ο#υ]ο Χριστός [εστιν,]υπερ τ'α γήινα ε@ιναι τ?~η διανοί?α.} Ως διεσχηματίσθης, ο\υτω διάθου

---

¹¹⁸ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Ομιλία εις τους Τεσσαράκοντα Μάρτυρας , τ 7., Ό.π., σ.σ. 292-294, παρ. 2, στ. 24-6.

¹¹⁹ Χαρακτηριστικά αναφέρουμε πως ο Μέγας Βασίλειος σε ομιλία του εις τους Ψαλμούς τονίζει πως όλοι έχουμε κληθεί να για την σωτηρία μας ακόμα και οι ξένοι προς την πίστη, οι οποίοι μάλιστα όπως αναφέρετε έχουν προσκληθεί ως πρώτοι όλων ώστε να λάβουν και ως πρώτοι την ωφελεία τους από τον «Ϊατρό».

Οι κατηγορίες λοιπόν, που έχουν κληθεί είναι τρία ζεύγη και έχουν ως εξής:

Τα έθνη και όσοι κατοικούν στην οικουμένη

Οι γηγενείς και οι υιοί των ανθρώπων

Οι πλούσιοι και οι πτωχοί.

«Τρε~ις γάρ ει[σι συζυγίαι τ~ων κεκλυμένων, [εν α#ις \απαν τ'ο τ~ων [ανθρώπων περιέχεται γένος· {εθνη κα'ι ο]ι κατοικο~υντες τ'ην ο[ικουμένην· γηγενε~ις κα'ι υ]ιο'ι τ~ων [ανθρώπων· πλούσιοι κα'ι πένητες. Τίνα τοίνυν {εξω καταλέλοιπε τ~ης [ακροάσεως; Ο]ι [αλλότριοι τ~ης πίστεως δι'α τ~ων [εθν~ων [εκλήθησαν. Ο]ι [εν τ?~η [Εκκλησί?α ει[σίν, ο]ι κατοικο~υντες τ'ην ο[ικουμένην. Γηγενε~ις, ο]ι τ'α γήινα φρονο~υντες, κα'ι τ~ων θελημάτων τ~ης σαρκ'ος [αντεχόμενοι.». Βλ, Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακασίδου Σ.), Ομιλίες εις ψαλμούς, Εις τον ΜΗ΄ ψαλμόν, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1974, τ.5. , σ. 324, στ. 4-10 - κ. ε..

σεαυτο~υ κα'ι τ'ον βίον. Τ'ο πολίτευμα {εχε [εν ο[υρανο~ις· [Αληθινη σου πατρ'ις]η {ανω [Ιερουσαλήμ, ...}»¹²⁰, όπου ο άνθρωπος ως πρόσωπο θα οδηγηθεί στην ολοκλήρωσή του, δηλαδή στην ομοίωσή του με το Θεό, όσο αυτό είναι δυνατό κατά τη φύση του : «... \οτι πρόκειται]ημ~ιν]ομοιωθ~ηναι Θε?~ω, κατ'α τ'ο δυνατ'ον [ανθρώπου φύσει.»¹²¹.

Αυτή λοιπόν την προσπάθεια του Μ. Βασιλείου να αποτρέψει τους χριστιανούς να μην προσδίδουν τόσο έμφαση στα γήινα και ειδικότερα στα υλικά αγαθά, συναντάται συνεχώς σε διάφορες ομιλίες του. Έτσι, και με διάφορους τρόπους, φαίνεται η πρόθεσή του να μας καταστήσει νοητό τι είναι ξένο - αλλότριο προς εμάς και τι οικείο και που θα πρέπει να προσδώσουμε μεγαλύτερη βάση-σημασία.

Επομένως, τα υλικά αγαθά θεωρούνται «]ως [αλλότρια πάντη κα'ι περιττ'α κα'ι ο[υδεν'ος {ιδια γενέσθαι δυνάμενα, παρατρέχειν καλ'ον το'υς, οφθαλμο'υς [επιμύσαντας, τ~ων δ'ε {οντως]ημετέρων πρόνοιαν προσήκει ποιε~ισθαι πολλήν. Τί δ'ε {οντως]ημέτερον; Ψυχή τε, #η ζ~ωμεν, λεπτή τις ο@υσα κα'ι νοερά κα'ι ο[υδ'εν δεομένη τ~ων βαρυνόντων, κα'ι σ~ωμα, τ'ο ταύτ?η δοθ'εν {οχημα πρ'ος τ'ον βίον παρ'α το~υ κτίσαντος . Το~υτο γ'αρ {ανθρωπος· νο~υς [ενδεδεμένος

---

¹²⁰ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Σάκκου Σ.), Εξαήμερος Θ', Θεσσαλονίκη, Πατερικαί εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 4, σ.346, παρ. 8, στ.3-7.

Σχετικά δε με το θέμα της κοσμολογίας βλ.: Τσάμη Δ., Εισαγωγή στην Πατερική σκέψη, Θεσσαλονίκη, εκδ. Π. Πουρναρά, 1983, τ. 1, σ. 16 - κ.ε.

¹²¹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Περί του Αγίου Πνεύματος, Προς τον Αμφιλόχιον επίσκοπον Ικονίου, Ό.π., τ. 10, σ. 280, κεφ α', παρ.2, στ. 17-20.

Επισης «] Η το~υ Θεο~υ κα'ι Σωτ~ηρος]ημ~ων περ'ι τ'ον {ανθρωπων ο[ικονομία [ανάκλησις [εστιν [απ'ο τ~ης [εκπτώσεως, κα'ι [επάνοδος ε[ις ο[ικε'ίωσιν Θεο~υ, [απ'ο τ~ης δι'α τ'ην παρακο'ην γενομένης [αλλοτριώσεως.» Βλ. στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Περί του Αγίου Πνεύματος, Προς τον Αμφιλόχιον επίσκοπον Ικονίου, Ό.π., τ. 10, σ. 366, κεφ ιε', παρ. 35, στ. 15-18.

προσφόρῳ καὶ πρεπούσῃ σαρκί.»¹²², δηλαδή ως ξένα και δεν πρέπει να λαμβάνουν ιδιαίτερης σημασίας, αλλά μόνο ότι είναι δικό μας και ως δικό μας θεωρείται η ψυχή σε «αλληλοπεριχωριτική σχέση» με την σάρκα¹²³. ο ανθρώπινος νους ενδεδυμένος με την κατάλληλη σάρκα, αυτό αποτελεί το οικείο και αρχικά δικό μας.

Φυσικά, ίσως, εδώ, εννοηθεί ότι προσπαθούμε να προσδώσουμε από την μια, μια τάση αποκλεισμού του αλλότριου - του ξένου, και από την άλλη, να αναπτύξουμε μια ατομικό-εγωκεντρική θεωρία, κάτι όμως που δεν συμβαδίζει με τα λεγόμενα του Χριστιανισμού. Αυτή, λοιπόν, η θεώρηση είναι καθαρώς εσφαλμένη, διότι, στην προκείμενη περίπτωση, ο Μ. Βασίλειος προσπαθεί να απομακρύνει την ανθρώπινη θέληση από ό,τιδήποτε το υλικό - το υλικό ως ξένο -, που δεν είναι αναγκαίο, δίχως, όμως, να θέλει, από την άλλη, να οδηγήσει τον άνθρωπο σε μια εσωστρεφή ατομική ύπαρξη, αποκοπτόμενη από τον συνάνθρωπό του, αλλά το ακριβώς αντίθετο, θέλει να θέσει τη βάση της αναγκαιότητας στα πλαίσια του υλικού κόσμου, ώστε να μην είναι αυτοσκοπός¹²⁴ μας η ύλη αλλά η πνευματική μας συνύπαρξη. Γι' αυτό και είναι χαρακτηριστικές οι αναφορές του σε διάφορες ομιλίες του, όπως στην ομιλία του σχετικά με το ρητό του Ευαγγελίου του Λούκα : «Καθελω μου τας αποθηκας και μειζονας οικοδομησω» όπου και αναφέρει «[Αγαθο~υ Θεο~υ γέγονας]υπηρέτης, ο[ικονόμος τ~ων]ομοδούλων· μ̄η πάντα ο{ιου τ?~η γαστρ̄ι τ?~η σ?~η παρεσκευάσθαι.] Ως περ̄ι [αλλοτρίων βουλευού τ~ων [εν χερσίν· μικρ̄ον ε[υφραίνει σε χρόνον, ε@ιτα διαρρυέντα ο[ιχήσεται, τ̄ον δ̄ε [επ̄ α[υτο~ις λόγον

---

¹²² Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Περί του μη προσηλώσθαι τοις βιοτικοίς και περί του γενομένου εμπρησμού έξωθεν της Εκκλησίας , τ. 7, σ. 176, παρ. 5, στ. 3-9.

¹²³ Αυτό το κομμάτι θα μας απασχολήσει σε επόμενη ενότητα. Δηλαδή το ερώτημα, για το ποια είναι η σχέση μεταξύ ψυχής και σώματος για τον χριστιανισμό και ιδιαίτερα για το Μ. Βασίλειο.

¹²⁴ Παρόμοια θέση βλέπουμε να αναφέρει και ο Δ. Τσάμη για τον Γρηγόριο τον Θεολόγο, όπου ο κόσμος που κατοικούμε δεν αποτελεί αυτοσκοπό αλλά απλώς και μόνο δημιούργημα του Θεού. Βλ. Τσάμη Δ. Η διαλεκτική φύσις της διδασκαλίας Γρηγορίου του Θεολόγου, Θεσσαλονίκη, 1969, σ.σ. 38-39. Σχετικές δε αναφορές συναντάμε και στο θέμα περί κοσμολογίας στο.: Τσάμη Δ., Εισαγωγή στην Πατερική σκέψη, Ό.π., τ. Α', σ. 16 - κ.ε.

[απαιτηθήσῃ μετ'α [ακριβείας.]¹²⁵, καθώς επίσης και στην ομιλία «Περι του μη προσηλωσθαι τοι βιοτικοις» τονίζει πως : «[Αλλ' ἴσα μ'εν συλλέγειν [εχρῆν, κατελίπομεν, #ων δ'ε]υπερορῶαν προσήκει, ταῦτα συλλέγομεν, κα'ι |α μ'εν]ημῖν]ενωθῆναι κα'ι κόσμος ἄνθρωπος γενέσθαι δύναται συμφυῆς ψυχῆ τε κα'ι σώματι, τούτοις ο[υδ'ε προσέχομεν, |α δ'ε [αλλότρια μένει διηνεκῶς, μόνην]ημῖν]εναποματτόμενα τῆν α[ισχύνην, ταῦτα [αθροίζειν [επιχειροῦμεν, μοχθοῦντες διακενῆς, κα'ι πονοῦντες πόνον, ο#ιον εἰ τις]εαυτὸν [απατῶν, εἰς τετρημένον πίθον [αντλεῖν [εθελήσειε. Τοῦτο γὰρ δήπου γνώριμον ο[ίμαι κα'ι νηπίοις πᾶσιν,]ως ο[υδεν τῶν [εν τῷ βίῳ τερπνῶν, [εφ' ο#ις ο]ι πλείους μεμήνασιν,]ημέτερον ἄνθρωπος [εστ'ιν]η γίνεσθαι πέφυκεν, [αλλ']ομοίως]απάντων [αλλότρια φαίνεται, τῶν τε [απολαύειν δοκούντων, τῶν τε ο[υτε προσπελαζόντων α[υτοῖς. Ο[υδ'ε γάρ, εἰ χρυσόν τινες [εν τῷ βίῳ συναγάγοιεν {απλετον, {ιδιος α[υτὸν μένει διηνεκῶς, [αλλ']η ζῶντας {ετι πανταχόθεν α[υτὸν περισφίγγοντας [αποδιδράσκει, πρὸς τοὺς δυνατωτέρους μεταρρυεῖς,]η πρὸς τῷ θανάτῳ γεγενημένους {ηδη καταλιμπάνει, κα'ι ο[υκ [εθέλει τοῖς κτισαμένοις συνεκδημεῖν.»¹²⁶. Επίσης και στην ομιλία του «Εἰς το Προσεχε Σεαυτω» αναφέρει πως : «Ο[υκ [επιβέβηκας]αρμάτων χρυσοκολλήτων, [αλλ'α πόδας {εχεις ο[ικεῖον {οχημα κα'ι συμφυῆς σεαυτῷ. Τί ο[υν μακαρίζεις τοὺς τὸ]αδρον βαλάντιον κεκτημένους κα'ι [αλλοτρίων ποδῶν εἰς τῆν μετάβασιν δεομένους ; Ο[υ καθεύδεις [επ'ι κλίνης [ελεφαντίνης, [αλλ' {εχεις τῆν γῆν πολλῶν

¹²⁵ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, -Ομιλία, Εἰς το ρητόν του κατά Λουκάν Ευαγγελίου «Καθελώ μου τα αποθήκας και μείζονας οικοδομήσω» και περι πλεονεξίας., Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 6., σ. 328, παρ. 2, στ. 1-4.

¹²⁶ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Ομιλία Περί του μη προσηλώσθαι τοις βιοτικοῖς και περί του γενομένου εμπρησμού ἔξωθεν της Εκκλησίας , Ο.π., τ. 7, σ. 170-172, παρ. 3, στ. 24-12.

[ελεφάντων τιμιωτέραν, καὶ γλυκεῖαν [επ' αὐτῆς τὴν [ανάπαυσιν, ταχῦν τὸν ὑπνον, καὶ μερίμνης [απηλλαγμένον.]]¹²⁷

Κατανοούμε, λοιπόν, πως ο Μ. Βασίλειος, σε διαφορετικές του ομιλίες, προσπαθεί να οδηγήσει τους χριστιανούς σε έναν διαφορετικό τρόπο σκέψης απέναντι σε καθετί το υλικό, παρουσιάζοντας τον υλικό κόσμο, ναι μεν, ως κάτι το αναγκαίο για την επιβίωσή μας, αλλά και ταυτόχρονα, ως κάτι το αλλότριο, το οποίο και ως ξένο δεν είναι δυνατόν να οικειωθεί.

Αυτή, λοιπόν, η «αδυναμία» του ξένου να οδηγηθεί στην οικείωση, δηλώνει ταυτόχρονα και την αποτροπή της κτητικής τάσης η οποία δεν συμβαδίζει με το χριστιανικό πνεύμα. Η προσπάθεια, λοιπόν, των Πατέρων της Εκκλησίας να αποβάλουν την τάση της κτητικότητας από τον άνθρωπο αποτέλεσε, ίσως, και άλλο ένα σημαντικό κομμάτι της «καθολικότητας»¹²⁸ που χαρακτηρίζει την Εκκλησία στην εδραίωση της αγάπης και της ειρήνης μεταξύ των λαών, αφού μέσω της αποστροφής του ανθρώπου από τα υλικά αγαθά προλάμβανε και την μεταβολή της φιλοπατρίας σε σωβινισμό.¹²⁹

---

¹²⁷ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, -Ομιλία, Εισ το «Πρόσεχε Σεαυτώ» Ό.π., τ. 6, σ. 236, παρ. 6, στ.: 11-17.

«Ο[ικονομικῆ] η γ'αρ τοῦ πλούτου τὴν χρῆσιν, [αλλ' ο[υκ [απολαυστικὴν τοῦς σωφρόνως λογιζομένους νομίζειν προσῆκε· καὶ [αποτιθεμένους, χαίρειν]ως [αλλοτρίων χωριζομένους, [αλλ' ο[υχ'ι δυσχεραίνειν]ως τῶν οικείων [εκπίπτοντας.]: Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, -Ομιλία, Προς τους Πλουτούντας, Ό.π., τ.6, σ. 296, παρ 1, στ.: 21-24.

¹²⁸ Φυσικά εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε πως η έννοια της καθολικότητας δεν πρέπει να ληφθεί υπόψη ως «τυραννική δεσποτεία», δηλαδή, δεν έχουμε να κάνουμε στην προκειμένη περίπτωση με μια ανταγωνιστική σχέση υπό τη λογική της κυριαρχίας που αποσκοπεί να εξομοιώσει τα πάντα με τον εαυτό της, αφορίζοντας την κάθε ετερότητα. Βλ., Αναστασιάδη Π., Το υποκείμενο και η ετερότητα, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρης, 1995, σ.σ. 144-146.

¹²⁹ Σιμωνά Π., Αι περί πατρίδος απόψεις των πατέρων της εκκλησία και ίδια του Μεγάλου Βασιλείου, στο Βασιλείας, Εόρτιος τόμος επί τη συμπληρώσει 1600 ετών από του θανάτου του Μ. Βασιλείου, Θεσσαλονίκη, εκδ. Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, 1979, σ. 204.

Όμως, εκτός των παραπάνω, ίσως, αυτή η κριτική στάση του Μ. Βασιλείου απέναντι στα υλικά αγαθά αποσκοπούσε και σε μια άλλη πτυχή του ανθρώπου, την οποία θεωρεί ως το υπέρτατο αγαθό όλων, δηλαδή κάνουμε λόγο για την πτυχή της ελευθερίας του ανθρώπου. Έτσι, ο άνθρωπος θα πρέπει να μπορεί να μην είναι δέσμιος των υλικών Αγαθών για να μπορεί να είναι ελεύθερος και να μην επηρεάζεται, αλλά και, να μην εξαρτάται από κάτι το ξένο, διότι η εξάρτησή μας από κάτι ή κάποιον άλλον περιορίζει την ελευθερία μας. Γι' αυτό και είναι χαρακτηριστική η αναφορά του στις ομιλίες του Περί των Ψαλμών σε ένα θέμα σχετικό με το δανεισμό χρημάτων από «δανειστές και τοκογλύφους». Πιο συγκεκριμένα, δηλώνει ότι είναι προτιμότερο να αρκούμαστε στα ολίγα και σε μια δύσκολη περίπτωση είναι προτιμότερο να δώσουμε τα πάντα εκ των υλικών αγαθών που μας ανήκουν και να μην προστρέξουμε σε ξένη βοήθεια, που θα μας οδηγήσει στην ανελευθερία μας, δηλαδή, την αδυναμία κοινωνίας στα πλαίσια της προσωπικής σχέσης, η οποία είναι αποτέλεσμα της ελευθερίας¹³⁰ και της αγάπης, που, όπως είδαμε σε προηγούμενη ενότητα¹³¹, έχει ως αποτέλεσμα τη μη φανέρωση της ετερότητας του προσώπου η οποία, σε τελικές γραμμές, αποτελεί βίωμα : «... «Π~ινε \u03bdατα [απ'ο σ'~ων [αγγείων]· τουτέστι, τ'ας ο[ικείας [αφορμ'ας περισκόπει, μ'η [επ' [αλλοτρίας πηγ'ας βάδιζε, [αλλ' [εξ ο[ικειων λιβάδων σύναγε σεαυτ'~ω τ'ας παραμυθίας το~υ βίου. { Εχεις χαλκώματα, [εσθ~ητα]υποζύγιον, σκεύη παντοδαπά; Τα~υτα [απόδου· πάντα προέσθαι κατάδεξαι, πλ'ην τ~ης [ελευθερίας.[Αλλ' α[ισχύνομαι α[υτά δημοσιεύειν, φησίν. Τί ο@υν \u03bdοτι μικρ'ον \u03bdστερον {αλλος α'υτά προκομίσει, κα'ι [αποκηρύξει τ'α σ'α, κα'ι [εν [οφθαλμο~ις σο~ις [επευωνίζων α[υτ'α διαθήσεται; Μ'η βάδιζε [επ' [αλλοτρίας θύρας. «Φρέαρ γ'αρ τ?~ω {οντι στεν'ον τ'ο [αλλότριον». Βέλτιον τα~ις κατ'α μικρόν [επινοίαις τ'ην χρείαν παραμυθήσασθαι, }η [αθρόως

¹³⁰ Σχετικά με το ζήτημα της ελευθερίας βλ. στο Ζιάκα Θ. Η έκλειψη του υποκειμένου, Η κρίση της Νεωτερικότητας, Αθήνα, εκδ. Δόμος, 1996, σ. 165 κ.ε., Παρόμοια θέση βλέπουμε να διατυπώνεται και από το Χ. Γιανναρά στο: Γιανναρά Χ. Προτάσεις κριτικής οντολογίας, Αθήνα, εκδ. Δόμος, 1991, σ. σ. 24-25.

¹³¹ Βλ. στην ίδια μελέτη: XX Το πρόσωπο ως κοινωνία και ετερότητα, σ.σ. XX.

[επαρθέντα το~ις [αλλοτρίοις, \υστερον πάντων]ομο~υ τ~ων προσόντων [απογυμνο~υσθαι.]]¹³²,

«Ημε~ις μ'εν ο@υν [εσμεν]η ψυχ'η κα'ι]ο νο~υς, καθ'ο κατ' ε[ικόνα το~υ κτίσαντος γεγενήμεθα ,]ημέτερον δ'ε τ'ο σ~ωμα κα'ι α]ι δι' α[υτο~υ α[ισθήσεις, περ'ι]ημ~ας δέ, χρήματα, τέχναι κα'ι]η λοιπ'η το~υ βίου κατασκευή.»¹³³

2.2.2. Σώμα και Ψυχή, ξένο ή όχι;

¹³² Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακασίδου Σ.), Ομιλίες εις ψαλμούς,, Εισ τον ΙΔ΄ ψαλμον, Ό.π., τ.5, σ. 78, στ. 9-20.

Χαρακτηριστική είναι εδώ και η αναφορά του Μ. Βασιλείου σχετικά με το ζωδιακό κύκλο, όπου αναφέρει πως, αν ο ουρανός λαμβάνει τα ιδιώματα του από διάφορα ζώα, τότε και αυτός εξαρτάται από ξένες επιδράσεις και παύει να είναι ελεύθερος «... ε[ι μ'εν γ'αρ παρ'α τ~ων ζ?ώων λαβ'ων]ο ο[υρανος {εχει τ'α τοια~υτα τ~ων]ηθ~ων [ιδιώματα, κα'ι α[υτος]υπόκειται [αλλοτρίαις [αρχα~ις [εκ τ~ων βοσκημάτων {εχων τ'ας α[ιτίας [απηρτημένας.»¹³² βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Σάκκου Σ.), Εξαήμερος, Ομιλία σ΄, Ό.π., τ.4, σ. 234, παρ. 6, στ. 22-25.

¹³³ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Εισ το «Πρόσεχε Σεαυτώ», Ό.π., τ. 6., σ. 220-222, παρ 3., στ. 26-5.

Σ

Επιστολή του ο Μ. Βασίλειος προς τον Ευστάθιο Σεβαστηνό αναφέρεται στους ασκητές που συνάντησε κατά την διάρκεια των ταξιδιών του¹³⁴, τονίζοντας χαρακτηριστικά πως έδιναν μεγάλη αξία στα της ψυχής και ότι τα περί του

σώματος ήταν σαν να τα θεωρούσαν ξένα : «... ,]υψηλ'ον [αε'ι κα'ι [αδούλωτον τ~ης ψυχ~ης τ'ο φρόνημα διασώζοντες [εν λιμ~?ω κα'ι δίψει, [εν ψύχει και γυμνότητι, μ'η [επιστρεφόμενοι πρ'ος τ'ο σ~ωμα, μηδ'ε καταδεχόμενοι α[υτ?~ω προσαναλ~ωσαί τινα φροντίδα, [αλλ']ως [εν [αλλοτρί?α τ?~η σαρκ'ι διάγοντες {εργ?ω {εδειξαν τί τ'ο παροικε~ιν το~ις #ωδε κα'ι τί τ'ο πολίτευμα {εχειν [εν ο[υραν~?ω.»¹³⁵. Σε μια ακόμη ομιλία του αναφέρει χαρακτηριστικά πως άλλο πράγμα είμαστε εμείς οι ίδιοι και άλλο τα δικά μας και άλλο τα γύρω από εμάς. Εμείς είμαστε ψυχή και νους κατ' εικόνα Θεού και δικό μας είναι και το σώμα και οι αισθήσεις : ««Πρόσεχε ο@υν σεαυτ?~ω»· τουτέστι, μήτε το~ις σο~ις, μήτε το~ις περ'ι σέ, [αλλ'α σεαυτ?~ω μόν?ω πρόσεχε. { Αλλο γάρ [εσμεν]ημε~ις α[υτοί, κα'ι {αλλο τ'α]ημέτερα, κα'ι {αλλο τ'α περ'ι]ημ~ας.] Ημε~ις μ'εν ο@υν [εσμεν]η ψυχ'η κα'ι]ο νο~υς, καθ'ο κατ' ε[ικόνα το~υ κτίσαντος γεγενήμεθα ,]ημέτερον δ'ε τ'ο σ~ωμα κα'ι α]ι δι'α[υτο~υ α[ισθήσεις, περ'ι]ημ~ας δέ, χρήματα, τέχναι κα'ι]η λοιπ'η το~υ βίου κατασκευή.¹³⁶

Στις δύο αυτές αναφορές, όπως και σε άλλες,¹³⁷ γίνεται μια προσπάθεια παρουσίασης του ανθρώπινου είναι ως ψυχή και σώμα,

¹³⁴ Βλ. στο Παραρτημα: 4.1.1. Η ζωή του Μεγάλου Βασιλείου, σ.σ. 114-115.

¹³⁵ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Β', Επιστολη 223, Προς Ευσταθειον τον Σεβαστηνον, Θεσ/νίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1972, τ.2, σ.70-72, παρ. 2., στ. 25 - 3.

¹³⁶ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Εισ το «Πρόσεχε Σεαυτω», Ο.π., τ. 6., σ. 220-222, παρ 3., στ. 26-5.

¹³⁷ Εδώ το σώμα παρουσιάζεται ως το μέσο-όχημα για την ζωή μας : «Τα~~υτα μ'εν]ως [αλλότρια πάντη κα'ι περιττ'α κα'ι ο[υδεν'ος {ιδια γενέσθαι δυνάμενα, παρατρέχειν καλ'ον το'υς [οφθαλμο'υς [επιμόσαντας, τ~ων δ'ε {οντως]ημετέρων πρόνοιαν προσήκει ποιε~ισθαι πολλήν. Τί δ'ε {οντως]ημέτερον; Ψυχή τε, #η ζ~ωμεν, λεπτή τις ο@υσα κα'ι νοερά κα'ι ο[υδ'εν δεομένη τ~ων βαρυνόντων, κα'ι σ~ωμα, τ'ο ταύτ?η δοθ'εν {οχημα πρ'ος τ'ον βίον παρ'α το~υ κτίσαντος .» βλ. : Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Ομιλία Περί του μη

όπου η ψυχή φαίνεται να έχει μια ιδιαίτερη χροιά σε σχέση με το σώμα. Πιο συγκεκριμένα, στην πρώτη αναφορά το σώμα εμφανίζεται ως κάτι το ξένο, δίχως όμως αυτό να είναι απόλυτο, και στην δεύτερη αναφορά εντοπίζεται μια πρωταρχική διάκριση στο ανθρώπινο είναι, την διάκριση της ψυχής από το σώμα.

Οι δύο λοιπόν αυτές αναφορές φαίνεται, αρχικά, να παρεκκλίνουν από την υπόλοιπη χριστιανική θεώρηση για το τι είναι ο άνθρωπος και αποτελούν σημαντικό σημείο ανάλυσης, ώστε θα δωθούν απαντήσεις στο γιατί ο Μ. Βασίλειος προέβει σε έναν τέτοιο διαχωρισμό. Έτσι, λοιπόν, πριν οδηγηθούμε στην ερμηνεία των παραπάνω, θεωρούμε σκόπιμο να διευκρινήσουμε, τελικά, τι θεωρείται ψυχή στην χριστιανική γραμματεία και ως τι κατανοείται σε τελική ανάλυση το δισύνθετο μυστήριο του ανθρώπου, ψυχή και σώμα, και στη συνέχεια να δούμε αν τελικά το σώμα παρουσιάζεται ως όντας ξένο προς εμάς.

Ο όρος «Ψυχή» κατανοείται από τους περισσότερους ανθρώπους κυρίως με βάση τον αρχαιοελληνικό τρόπο σκέψης¹³⁸. Δηλαδή, πιστεύεται πως μέσα στο σώμα του ανθρώπου υπάρχει ένα άυλο στοιχείο, πνευματικό, ουσιαστικά διαφορετικό από τα υλικά συστατικά μας, αλλιώς, αεριώδες και απροσδιόριστο, το οποίο μετά το θάνατό μας βγαίνει από το σώμα μας και πηγαίνει «κάπου αλλού».

Για την Βίβλο και την χριστιανική γραμματεία η έννοια της ψυχής αποτελεί έναν από τους πιο δύσκολους όρους. Ο όρος ψυχή αποδόθηκε, από τους εβδομήκοντα της Π.Δ., με βάση το εβραϊκό *nephesch*, έναν πολυσήμαντο όρο, που δηλώνει καθετί το έμβιο, δηλαδή τον κάθε ζώντα οργανισμό, αλλά στην Γραφή συνήθως δηλώνει την ζωή που εκδηλώνεται στον άνθρωπο¹³⁹.

Έτσι, η ψυχή, ως αποτέλεσμα της πνοής που εμφύσησε ο Θεός στο χοϊκό άνθρωπο, δεν περιορίζεται σε ένα και μόνο τμήμα της

προσηλώσθαι τοις βιοτικοίς καί περί του γενομένου εμπρησμού έξωθεν της Εκκλησίας, Ό.π., τ. 7, σ. 176, παρ. 5, στ. 3-9.

¹³⁸ Κυρίως με βάση την πλατωνική προσέγγιση όπου η ψυχή θεωρείται αθάνατη και διαιρείται σε τρία μέρη το λογιστικό, το θυμοειδές και το επιθυμητικό. Βλ. Ζιάκα Θ., Ό.π., σ.155.

¹³⁹ Γιανναρά Χ., Αλφαβητάρι της πίστης, Αθήνα, εκδ. Δόμος, 1994, σ.88.

ανθρώπινης ύπαρξης, δηλαδή το πνευματικό, σε αντίθεση προς το υλικό, αλλά δηλώνει και ορίζει το ιδιάζον του ανθρώπου, δηλαδή την δυνατότητα της ύπαρξης του ανθρώπου ως πρόσωπο και εν συνεχεία ως ετερότητα. Δηλαδή, η ψυχή αποτελεί τον άνθρωπο ολόκληρο ως ξεχωριστή υπόσταση : «] Ημε~ις μ'εν ο@υν [εσμεν]η ψυχ'η κα'ι]ο νο~υς, καθ'ο κατ' ε[ικόνα το~υ κτίσαντος γεγενήμεθα»¹⁴⁰, ενώ το σώμα αποτελεί την φύση, δηλαδή την υλική πραγματικότητα, και κατά προέκταση την κοσμική διάσταση του ανθρώπινου-προσωπικού είναι, την δυνατότητα μετοχής του στην υλική φύση.

Το μυστήριο, λοιπόν, του δισύνθετου της ανθρώπινης φύσεως οδηγείται σε μια σχέση ενότητας, δίχως να θίγεται ο ενοειδής χαρακτήρας του ανθρώπινου είναι, αλλά υπερβαίνει ακόμη και αυτή τη σχέση αλληλοπεριχώρησης δυο οντολογικών πραγματικοτήτων¹⁴¹. Η σχέση της ψυχής και του σώματος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως υπερβατολογική, όπου, σύμφωνα με τον Χ. Γιανναρά, η χοϊκή φύση του ανθρώπου είναι : «...το μοναδικό, στα όρια της υλικής Δημιουργίας, ποίημα του Θεού στο οποίο «προσφύεται η «υπερκόσμιος φύσις» της ψυχής, «ομοτίμως εκάστω των μορίων», για να το αναδείξει σε προσωπική ύπαρξη, να αποτυπώσει στο σώμα την Εικόνα του Προσωπικού Θεού «οιον εκμαγειω σφραγιδος» »¹⁴².

Έτσι, η ψυχή και το σώμα αποτελούν μια ένωση, μια αλληλοπεριχωρούμενη σχέση¹⁴³, η οποία ορίζει την υπαρκτική ταυτότητα και ετερότητα του ανθρώπου. Η διάκρισή τους όμως, ψυχής και σώματος, ταυτόχρονα αποτελεί και κάτι το αναγκαίο, διότι δεν είναι δυνατή η ταύτισή τους δίχως να αναιρεθεί « από μια νοητική

---

¹⁴⁰ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Ομιλία, Εισ το «Προσεχε Σεαυτω», Ό.π, τ.6, σ. 220-222 παρ 3. στ. 26-5. Βλ. επίσης: Γρηγορίου Παλαμά, Περί της εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος, Λόγος Β', Θεσσαλονίκη, εκδ. Π. Χρήστου, 1962, τ. 1, σ.85, στ. 9.

¹⁴¹ Γιανναρά Χ., Η μεταφυσική του σώματος, Αθήνα, εκδ. Δωδώνη, 1971, σ. 65 κ.ε..

¹⁴² Γιανναρά Χ., Πρόσωπο και Έρωσ, Ό.π., σ. 67.

¹⁴³ «Σκοπει τις η από ψυχης ενδιδομενη τη σαρκι δυναμις, τις η από σαρκος προς ψυχην επανιουσα συμπαθεια, πως δεχεται μεν την ζωην εκ της ψυχης το σωμα , δεχεται δε αληθονασ από του σωματος η ψυχη, ... » Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Ομιλία, Εισ το «Προσεχε Σεαυτω», Ό.π., τ.6, σ. 240 παρ 7. στ. 11-14.

αντικειμενοποίηση, η πραγματική και άρρητη ενότητα όλων των «επιπέδων» της ανθρώπινης ύπαρξης στα όρια της προσωπικής έκστασης, η «ενυπόστατη κοινωνία των σωματικών και ψυχικών, προσωπικών και φυσικών ιδιωμάτων».¹⁴⁴

Έτσι, λοιπόν, αιτιολογείται και το γεγονός της διάκρισης μεταξύ ψυχής και σώματος στην γνωστή αναφορά του Μ. Βασιλείου. Δηλαδή, το ότι είμαστε ψυχή και νους κατά εικόνα Θεού, αλλά δικό μας είναι και το σώμα και οι αισθήσεις του, έρχεται να δηλώσει, ναι μεν, μια διάκριση, η οποία όμως δεν οδηγεί στην απομόνωση- αποξένωση του σώματος από την ψυχή, αλλά, μέσα στο δισύνθετο του ανθρώπινου είναι, δηλώνει μια αναγκαία σχέση αλληλοπεριχώρησης ψυχής και σώματος, ώστε ο άνθρωπος, ως ενότητα πλέον, να νοηθεί ως πρόσωπο κατ' εικόνα Θεού, δηλαδή ως μια ξεχωριστή υπόσταση- ετερότητα.

Στο ερώτημα αν όντως τελικά το σώμα θεωρείται ξένο προς το ανθρώπινο είναι, είδαμε, από τα προηγούμενα, πως δεν είναι δυνατή μια τέτοια θεώρηση. Από την άλλη όμως ο Μ. Βασίλειος κάνει αυτή την αναφορά για να δηλώσει για άλλη μια φορά το αναγκαίο της σωτηρίας του ανθρώπου, το οποίο έγκειται στην σωτηρία της ψυχής αυτού.

Έτσι, το γεγονός ότι το σώμα αποτελεί τον σύνδεσμο του ανθρώπινου είναι με την φύση, δηλαδή την δυνατότητα του ανθρώπου στο δικαίωμα μετοχής του στην υλική πραγματικότητα - τον υλικό κόσμο-, έχει ως αποτέλεσμα την προσπάθεια του Μ. Βασιλείου να αποτρέψει και ταυτόχρονα να θέσει, για άλλη μια φορά, την κριτική στάση του ανθρώπου απέναντι στον υλικό κόσμο. Σε αυτό το σημείο, λοιπόν, ο άνθρωπος θα πρέπει να θεωρήσει την σάρκα ως ξένη, για να αποφύγει την εμμονή του απέναντι στην ύλη : «Πρόσεχε ο@υν σεαυτ~?ω», μήτε το~ις θνητο~ις]ως [αιδίους [εναπομείν?ης, μήτε τ~ων [αιδίων]ως παρερχομένων καταφρονήσ?ης.] Υπερόρα σαρκός παρέρχεται γάρ· [επιμελο~υ ψυχ~ης, πράγματος [αθανάτου. [Επίστηθι μετ`α πάσης [ακριβείας σεαυτ~?ω \λινα ε[ιδ?~ης διαμένιν ]εκατέρ?ω τ`ο

---

¹⁴⁴ Γιανναρά Χ, Πρόσωπο και Έρωσ, Ό.π., σ. 68.

πρόσφορον, σαρκῖ μ'εν διατροφᾶς καὶ σκεπάσματα, ψυχῆ δ'ε
 δόγματα εὐσεβείας, [αγωγὴν [αστείαν, [αρετῆς {ασκησιν παθῶν
 [επανόρθωσιν· μήτε]υπερπιαίνειν τ'ο σῶμα, μήτε περὶ τ'ον {οχλον
 τῶν σαρκῶν [εσπουδακέναι.»¹⁴⁵. Φυσικά, δεν τίθεται η στάση αυτή
 στα πλαίσια του απολύτου αλλά αποτελεί, όπως είπαμε, στάση κριτικής
 απέναντι στην ύλη, που πρέπει να θεωρηθεί ως ξένη και αδύνατη
 οικείωσης, ενώ ταυτόχρονα δηλώνεται το που θα πρέπει να προσδίδει
 μεγαλύτερη ἔμφαση ο άνθρωπος, ως δημιουργήμα του Θεού¹⁴⁶ :
 «Θαύμαζε τ'ον τεχνίτην, πῶς τῆς ψυχῆς σου τ'ην δύναμιν πρὸς
 τ'ο σῶμα συνέδησεν,]ως μέχρι τῶν περάτων α[υτοῦ δεικνυομένην
 τ'α πλεῖστον διεστῶτα μέλη πρὸς μίαν σύμπνοια καὶ κοινωνίαν
 {αγειν. ... { Ορθιον {επλασε μόνον τῶν ζῶων τ'ον {ανθρωπον, \ιν'
 [εξ α[υτοῦ τοῦ σχήματος ε[ιδῆ[ης \οτι [εκ τῆς {ανωθεν συγγενείας
 [εστ'ιν]η ζωή σου. Γὰ μ'εν γὰρ τετράποδα πάντα πρὸς τ'ην γῆν
 βλέπει καὶ πρὸς τ'ην γαστέρα νένευκεν, [ανθρώπῳ δ'ε]ετοίμη πρὸς
 ο[υρανὸν]η [ανάβλεψις, \ωστε μὴ σχολάζειν γαστρί, μηδ'ε τοῖς
 ]υπ'ο γαστέρα πάθεσιν, [αλλ' \ολην {εχειν τ'ην]ορμὴν πρὸς τ'ην
 {ανω πορείαν»¹⁴⁷.

Φυσικά, δεν θα πρέπει να καταλήξουμε σε εσφαλμένα
 συμπεράσματα, σχετικά με την στάση που πρέπει να λαμβάνει ο κάθε
 άνθρωπος απέναντι στο σώμα του. Ο Μ. Βασίλειος δεν απολυτοποιεί
 την έννοια του ξένου απέναντι στη φύση και το σώμα, και δεν

¹⁴⁵ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Ομιλία, Εισ το «Πρόσεχε Σεαυτώ», Ό.π., τ. 6, σ. 220-222, παρ. 3., στ. 20-27.

¹⁴⁶ Αυτός που εξετάζει τα δικά του γνωρίζει τον Θεό «καίτοι ο[υ μᾶλλον [εξ ο[υρανοῦ καὶ γῆς τ'ον Θεὸν {εστιν [επιγνῶναι }η καὶ [εκ τῆς ο[ικείας]ημῶν κατασκευῆς τόν γε συνετῶς]εαυτὸν [εξετάσαντα· \ως φησιν]ο προφήτης· [Εθαυμαστώθη]η γνῶσις σου [εξ [εμοῦ· τουτέστιν [εμαυτὸν καταμαθὼν, τ'ο]υπερβάλλον τῆς [εν σοῖ σοφίας [εξεδιδάχθην.» Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Σάκκου Σ.), Εξαήμερος, Ομιλία θ', Ό.π., τ.4, σ. 366 παρ. 6, στ. 10-17.

¹⁴⁷ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Ομιλία, Εισ το «Πρόσεχε Σεαυτώ», Ό.π., τ.6, σ. 240, παρ. 7, στ.: 7-11 και σ.σ. 240-242, παρ. 8, στ. 25-3.

αποδίδει την σωτηρία του ανθρώπου μόνο στο γεγονός της ψυχής, αλλά ορίζει τα πλαίσια της λογικής, μέσα στα οποία θα πρέπει να κινηθεί η ανθρώπινη ύπαρξη, ως σώμα και ψυχή, ώστε να οδηγηθεί σε αυτήν¹⁴⁸. Για το λόγο αυτό είναι χαρακτηριστική και η αναφορά του, πως, δηλαδή, η οικειώσή μας με το Θεό, η επανασύνδεσή μας¹⁴⁹, είναι δυνατό να επιτευχθεί και με τους δύο τρόπους, δηλαδή και μέσω των ενεργειών της ψυχής αλλά και του σώματος : «Τα~υτα σύ,]ο [ακροατής, πνευματικ~ως [εκλάμβανε κα'ι]ο θέλεις {εκλεξαι. Ε[ι μ'εν βούλ?η διακονε~ιν, διακόνει [εν τ?~ω [ονόματι το~υ Χριστο~υ. Α[υτος γ'αρ {ελεγεν· «[Εφ' \λσον [εποιήσατε]εν'ι τούτων τ~ων αδελφων μου τ~ων [ελαχίστων, [εμο'ι [εποιήσατε». Κ}αν γ'αρ ξένους δέχ?η, κ}αν πτωχο'ους [αναπαύ?ης, κ}αν το~ις [οδυνωμένοις [επικάμπτ?η, κ}αν το~ις [εν [ανάγκ?η κα'ι συμφορ~?α χε~ιρα βοηθείας [ορέγ?ης, κ}αν [αρρώστοις·]υπηρετ~?ης, πάντα ε[ις]εαυτ'ον]ο Χριστ'ος [αναδέχεται. Ε[ι δ'ε θέλ?ης τ'ην Μαρίαν ζηλ~ωσαι καταλελοιπυ~ιαν τ'ην το~υ σώματος διακονίαν, [αναβ~ασαν δ'ε ε[ις θεωρίαν τ~ων πνευματικ~ων θεαμάτων, γνησίως μέτελθε τ'ο πρ~αγμα. Κατάλιπε τ'ο σ~ωμα, {εασον γεωργίαν, [οσοποιίαν τε κα'ι παρασκευήν· κάθισον δέ παρ'α το'ους πόδας το~υ Κυρίου κα'ι {ακουσον α[υτο~υ τ~ων λόγων, \ινα κοινων'ος γέν?η τ~ων τ~ης θεότητος μυστηρίων.]Η γ'αρ θεωρία τ~ων [ ]ησο~υ

¹⁴⁸ «[Αναχωρ~ησαι ο@υν δε~ι τ~ων το~υ κόσμου πραγμάτων, κα'ι μήτε δι' [οφθαλμ~ων, μήτε δι' {ωτων, μήτε δι' {αλλης τιν'ος α[ισθήσεως [επισάγειν [αλλοτρίους λογισμο'ους τ?~η ψυχ?~η. Θορύβων γ'αρ [ασιγήτων κα'ι στάσεων [αδιαλάκτων [αναμπλ~ωσι τ'α {ενδον ο]ι το~υ φρονήματος τ~ης σαρκ'ος [επανιστάμενοι πόλεμοι «[Εξεζήτησα τ'ον Κύριον, κα'ι [επήκουσέ μου». Βλ.: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακασίδου Σ.), Ομιλίας εις ψαλμούς, Εισ τον ΛΓ' ψαλμόν, Ό.π., τ.5., σ. 210, στ. 21-27. Σχετικά με το θέμα Βλ. επίσης: Τσάμη Δ., Εισαγωγή στην Πατερική σκέψη, Θεσσαλονίκη, εκδ. Πουρναρά, 1988, σ. 289 κ.ε..

¹⁴⁹ Έτσι ο σκοπός του ανθρώπου έγκειται στην επάνοδο και οικειώση του με το Θεό : «] Η το~υ Θεο~υ κα'ι Σωτ~ηρος]ημ~ων περ'ι τ'ον {ανθρωπων ο[ικονομία [ανάκλησίς [εστιν [απ'ο τ~ης [εκπτώσεως, κα'ι [επάνοδος ε[ις ο[ικειώσιν Θεο~υ, [απ'ο τ~ης δι'α τ'ην παρακο'ην γενομένης [αλλοτριώσεως.» Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Περί του Αγίου Πνεύματος, Προς τον Αμφιλόχιον επίσκοπον Ικονίου, Ό.π., τ.10, σ. 366, κεφ ιε', παρ. 35, στ. 15-18.

μαθημάτων [αναβέβηκε το~υ σώματος τ'ην διακονίαν.». ¹⁵⁰ Εκτός, όμως, αυτής της αναφοράς, χαρακτηριστική είναι και η ακόλουθη, στην οποία παρουσιάζεται το αλληλοπεριχωτικό της σχέσεως : «[Επειδ'η δ'ε [εκ σώματος κα'ι ψυχ~ης συνέστηκεν]ο {ανθρωπος, κατ'α μ'εν τ'ην ψυχ'ην [αγαπήσωμεν το'υς τοιούτους, [ελέγχοντες α[υτο'υς νουθετο~υντες κα'ι παντ'ι τρόπ?ω εις [επιστροφ'ην [ενάγοντες, κατ'α δ'ε τ'ο σ~ωμα ε[υεργετο~υντες α[υτούς, [επιδεομένους τ~ων π'ρος τ'ο ζ~ην [αναγκαίων. \ Οτι δ'ε]η [αγάπη [εν διαθέσει [εστί, παντ'ι δ~ηλον.» ¹⁵¹ Έτσι, ο άνθρωπος ως σώμα και ψυχή, μπορεί μέσω των ενεργειών της ψυχής να αγαπήσει τον συνάνθρωπο ¹⁵² αλλά και να τον νουθετήσει, και μέσω των σωματικών του ενεργειών μπορεί να τον βοηθήσει στις σωματικές του ανάγκες.

Κλείνοντας, λοιπόν, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε από τα παραπάνω, καθώς και από αναφορές που συναντάμε και σε άλλους Πατέρες, πως το νόημα του όρου ψυχή δεν οριστικοποιείται τελικά σε μια και μόνη εκδοχή. Γι' αυτό, και στην ανθρώπινη ύπαρξη, φαίνεται οι Πατέρες να είδαν δυο διαφοροποιημένους και ταυτόχρονα αλληλοπεριχωρούμενους τρόπους με τους οποίους φανερώνεται η εικόνα του Θεού στον άνθρωπο. Από την άλλη, όμως, η διάκριση του ανθρώπινου είναι σε ψυχή και σώμα εμφανίζεται να υποδηλώνει και να εικονίζει την οντολογική διάκριση προσώπου και φύσεως, προσπαθώντας έτσι να διαφυλαχθεί ταυτόχρονα και η αλήθεια του Θεού από κάθε σωματοπρεπή και ανθρωποπαθή αναλογία : «[Ασώματων νόει τ'ον Θε'ον [εκ τ~ης [ενυπαρχούσης σοι ψυχ~ης [ασωμάτου, μ'η περιγραφόμενον τόπ?ω· [επειδ'η ο[υδ'ε]ο σ'ος νο~υς

---

¹⁵⁰ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β' Ασκητικά διατάξεις, Προς τους εν κοινοβίω και κατά μονάς ασκούντας, Κεφάλαιο 1 Περί του δειν την ευχήν προτιθέναι πάντων., Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ.9, σ.σ. 400-402, παρ.1, στ. 25-9, τ.9.

¹⁵¹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β', Όροι κατ' επιτομήν, Ό.π., τ.9, σ. 214, στ. 4-9.

¹⁵² Εδώ ο συνάνθρωπος παρουσιάζεται ως ο αμαρτάνων ο οποίος και έχει ανάγκη σωτηρίας.

προηγούμενην {εχει τ`ην τόπ?ω διατριβήν, [αλλ`α δι`α τ~ης πρ`ος τ`ο
σ~ωμα συναφείας [εν τόπ?ω γίνεται.}]¹⁵³.

---

¹⁵³ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κεμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι - Εις το «Πρόσεχε Σεαυτώ», Ό.π., τ. 6, σ. 237, παρ. 7, στ.: 29-33.

«Καὶ τὰ ἔθνη [εθιζέσθω πρὸς τοὺς
κατοικοῦντας τὴν οἰκουμένην, καὶ οἱ τὴν
οἰκουμένην οἰκοῦντες τοὺς ξένους τῶν
διαθηκῶν διὰ τῆς [αγάπης προσλαμβανέσθωσαν.»
154

2.2.3. Αἰρετικοὶ καὶ ἀλλόθρησκοι ὡς ξένοι πρὸς τὴ γνῶση τοῦ Θεοῦ.

Σ Ε αὐτὴν τὴν ἐνότητα ἡ ἐννοία τοῦ ξένου ἐρχεται νὰ ἀγκαλιάσει τοὺς αἰρετικούς καὶ κατὰ προέκταση τοὺς ἀλλόθρησκους θεωρώντάς τους ὡς ξένους πρὸς τὸν χριστιανισμό. Εὐκόλο εἶναι κάποιος νὰ παρατηρήσει πὼς οἱ δύο αὐτές κατηγορίες, δηλαδή τῶν ἀλλοθρήσκων καὶ τῶν αἰρετικῶν, δὲν ἀποτελοῦν τὸ ἴδιο καὶ τὸ αὐτό, ἀλλὰ ὑπάρχει μὴ διαφορά, τὴν ὁποία εμεῖς τὴν λαμβάνουμε, ἀντίστοιχα, ὡς μὴ διαφορά μεταξὺ γενικοῦ καὶ ἐιδικοῦ. Οἱ δύο, λοιπὸν, αὐτές κατηγορίες, με βάση τὸν Μ. Βασίλειο, κινοῦνται στὰ πλαίσια τοῦ ἀλλόθριου ὡς πρὸς τὴν υγιή πίστη (ἀλλόθρησκος), πάνω στὴν ὁποία θὰ κινηθούμε εμεῖς, διευκρινίζοντας ὅμως, ἀρχικά, πὼς ὡς ἀλλόθρησκοι θεωροῦνται ὅλοι ὅσοι πιστεύουν σὲ κάτι τὸ διαφορετικὸ ἀπὸ τὰ πιστεύω τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ μέσα στους ὁποίους ἐντάσσονται καὶ οἱ αἰρετικοί. Οἱ τελευταῖοι, ὅμως, σὲ σχέση με τοὺς λοιποὺς ἀλλόθρησκους, ἔχουν γνωρίσει τὸν χριστιανισμό καὶ ἀντιτίθενται σὲ αὐτόν - «Ἀ]ιρέσεις μὲν τοὺς παντελῶς

¹⁵⁴ Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου, (Εἰς, Κεῖμ, Μετ, Σχ, Καρακασίδου Σ.), Ομιλίαι εἰς ψαλμούς, Εἰς τὸν ΜΗ΄ ψαλμόν, τ.5, σ. 326, παρ. 1, στ. 6-9.

[απερρηγμένους καὶ κατ' αὐτὴν τὴν πίστην [απηλλοτριωμένους, ...]»¹⁵⁵ - κάτι το οποίο δεν μπορούμε να το θεωρήσουμε ως απόλυτο για τους υπόλοιπους (αλλόθρησκους). Το γεγονός, όμως, που μας έκανε να εντάξουμε στην ίδια ενότητα αυτές τις δυο κατηγορίες ήταν ο κοινός τρόπος προσέγγισης που δίδεται από τον Μ. Βασίλειο.

Πιο συγκεκριμένα, ο Μ Βασίλειος στις παρακάτω αναφορές ορίζει ως ξένους και αποξενωμένους όλους όσους δεν πιστεύουν στον «υγιή» χριστιανισμό, εκ των οποίων ένα μεγάλο μέρος αφορά κυρίως τους αιρετικούς, λόγω του ότι αποτελούσαν και τον αμεσότερο κίνδυνο για την παρερμηνεία των αληθών πιστεύω του χριστιανισμού.

Αρχίζοντας, λοιπόν, την παράθεση των θέσεων του Μ. Βασιλείου, παρουσιάζουμε ως πρώτη την δηλωτική αναφορά προς τους Ιουδαίους, οι οποίοι, μέσω της απόφασης που έλαβαν, την απόφαση της Χριστοκτονίας, οδηγήθηκαν στην απόλυτη αποξένωση, τόσο από την χώρα και τους νόμους, όσο και από την λατρευτική ζωή : «Καὶ [εσοφίσαντο πάντες [Ιουδαῖοι κατ' αὐτὸν Κυρίου βούλημα [ολέθριον,]εαυτοῖς λέγοντες, «[Ἐὰν [αφῶμεν οὕτως, πάντες πιστεύσουσιν εἰς αὐτόν, καὶ [ελεύσονται οἱ Ρωμαῖοι καὶ [αροῦσιν]ημῶν τὸν τόπον καὶ τὸ ἔθνος». [Ἐκ τούτου τὸ βουλευμάτος [επὶ τὴν χριστοκτονίαν [ελθόντες,]ως τὸ ἔθνος αὐτοῖ καὶ τὴν χώραν διασώσοντες, [απολώλασι δι' ἑαυτῶν [εβουλεύσαντο καὶ [εκ τῆς χώρας [ανάστατοι καὶ τῶν νόμων [αλλότριοι καὶ τῆς λατρείας γεγεννημένοι. Καὶ ὅλως [εν μυρίοις ἴσταν τις καταμάθοι παραδείγμασι σαθρὸν τὸ τῆς [ανθρωπίνης σοφίας πλεονέκτημα, μικρὸν τε καὶ ταπεινὸν μᾶλλον, ἢ μέγα καὶ]υψηλόν.»¹⁵⁶, δίνοντάς μας να δούμε ποιο είναι το γενικότερο πλαίσιο της ξενότητας και να καταλάβουμε πως, μέσω της στάσης του, μπορεί κάποιος να οδηγηθεί στην αλλοτρίωση και, ταυτόχρονα, να θεωρηθεί ξένος προς τον χριστιανισμό.

¹⁵⁵ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ.: Χρήστου Π.), Επιστολαί Α' - Επιστολή 188, Προς Αμφιλόχιον περί Κανόνων, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1972, τ. 1, σ.σ. 184, παρ. 1, στ. 4-9.

¹⁵⁶ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Περί Ταπεινοφροσύνης, Ο.π., τ. 6, σ.112, παρ 2., στ. 13-21.

Οι επόμενες, όμως, αναφορές φαίνεται να προσδιορίζουν - χαρακτηρίζουν ακριβέστερα και ειδικότερα συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων, όπως τους αιρετικούς και διάφορους άλλους, που απορρίπτουν τα πιστεύω του χριστιανισμού, ως ξένους, έτσι: «# Ων τί }αν γένοιτο καταγελαστότερον, μ~αλλον δ'ε [αλλοτριώτερον το~υ ε[υαγγελικο~υ δόγματος; E@ιτα κα'ι τ'α περ'ι σαρκώσεως τοσαύτην [εποίησε τ~?η [αδελφότητι τ'ην ταραχ'ην, \ωστε [ολίγοι λοιπ'ον τ~ων [εντετυχηκότων τ'ον [αρχα~ιον τ~ης ε[υσεβείας διασώζουσι χαρακ~ηρα· ο]ι δ'ε πολλο'ι τα~ις καινοτομίαις προσέχοντες [εξετράπησαν ε[ις ζητήσεις κα'ι φιλονίκους [εφευρέσεις τ~ων [ανωφελ~ων τούτων]ρημάτων. ....\ωστε ο[υκ {αν τις]αμάρτοι Χριστιανισμο~υ μ'εν παντελ~ως [αλλοτρίαν [αποφαίνων τ'ην αληρεσιν,[Ιουδαϊσμ'ον δ'ε παρεφθαρμένον α[υτ'ην προσαγορεύων.»¹⁵⁷, επίσης : «] Ο δ'ε προτιθε'ις Υ]ιο~υ }η πρεσβύτερον λέγων Πατρός, ο#υτος [ανθίσταται μ'εν τ?~η το~υ Θεο~υ διαταγ?~η, [αλλότριος δ'ε τ~ης]υγαινούσης πίστεως, μ'η |ον παρέλαβε τρόπον δοξολογίας φυλάττων, [αλλ']εαυτ~?ω καινοφωνίαν ε[ις [αρέσκειαν [ανθρώπων [επινο~ων. E[ι γ'αρ [ανώτερον Θεο~υ, ο[υκ [εκ το~υ Θεο~υ. Γέγραπται γάρ· «Τ'ο δ'ε Πνε~υμα [εκ το~υ Θεο~υ.»¹⁵⁸, σε άλλο δε σημείο παρουσιάζονται οι αιρετικοί και πάλι : «...]ως αλλοτρίους τ~ης ε[υαγγελικ~ης κα'ι [αποστολικ~ης πίστεώς τε κα'ι [αγάπης...»¹⁵⁹ αλλά και στον «Ανατρεπτικό του απολογητικού Ευνομίου Α΄» χαρακτηρίζει

¹⁵⁷ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Β΄, Επιστολή 263, Τοις Δυτικοίς, Θεσσαλονίκη, Πατερικαί εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1972, τ. 2, σ.σ. 48 -50, παρ. 4 , στ. 26 -5 & σ. 50, παρ. 5, στ. 8 - 11.

¹⁵⁸ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Γ΄, Επιστολή 52 Κανονικαίς, Θεσ/νίκη, Πατερικαί εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 3, σ.σ. 202- 204, παρ.4, στ. 25-3.

¹⁵⁹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α΄ - Λόγος Περί Πίστεως, Θεσσαλονίκη, Πατερικαί εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 8, σ. 76 παρ.5 στ. 16-17.

τον Ευνομιο ως : «... \ίνα φαν?~η τοσο~υτον ξένος }ων τ~ης το~υ Θεο~υ ε[ιρήνης»¹⁶⁰.

Φυσικά, εκτός, όμως, των παραπάνω διατυπώσεων, που αφορούν κυρίως τους αιρετικούς, υπάρχουν και άλλες, όπως η επιστολή «Ανεπίγραφος υπέρ Ξένου», στην οποία ο Μ. Βασίλειος προσπαθεί να βοηθήσει, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει, έναν ξένο : « Κατά πόδας τ~ης [αναχωρήσεώς σου [επέστη]ημ~ιν]ο υ]ι`ος ο#υτος ]ο τ`ην [επιστολήν σοι ταύτην [αποδιδούς, χρείαν {εχων,]ως [αν`ηρ [εν [αλλοδαπ?~η διάγων, πάσης τ~ης παρ`α τ~ων Χριστιαν~ων [οφειλομένης το~ις ξένοις παραμυθίας. Τ`ο μ`εν ο@υν πρ~αγμα ο#υτός σοι [εναργέστερον διηγήσεται, τ`ην δ`ε βοήθειαν α[υτ`ος παρέξεις τήν σοι κατ`α δύναμιν κα`ι [αναγκαίαν το~ις προκειμένοις.[ Ε`αν μ`εν ο@υν παρ?~η ]ο ]ηγεμών, α[υτ`ος ξεναγήσεις πρ`ος α[υτ`ον δηλονότι, [επε`ι δι`α τ~ων πολιτευομένων παρέξεις α[υτ?~ω τ`α σπουδαζόμενα. Ο[υ γ`αρ μικρ~ως μοι μέλει τ`ο πάντα α[υτ`ον κατ`α γνώμην πράξαντα [επανελθε~ιν.»<sup>161</sup> Όπου, από τα λεγόμενα του, αλλά και από την παρακάτω, πολύ σημαντική, αναφορά του στις ομιλίες του περί των Ψαλμών, φαίνεται να έχουμε να κάνουμε με κάποιον αλλόθρησκο και αυτό γιατί, όπως θα δούμε, οι χριστιανοί χαρακτηρίζονται ως «ο]ι κατοικο~υντες τ`ην ο[ικουμένην» αλλά και από άλλους όρους που χρησιμοποιούνται όπως «δούλος»¹⁶², «έτερος»¹⁶³, «αλληλων»¹⁶⁴ κ.α. : «Τρε~ις γάρ ε[ισι συζυγίαι τ~ων κεκλυμένων, [εν α#ις \απαν τ`ο τ~ων [ανθρώπων περιέχεται γένος· {εθνη κα`ι ο]ι κατοικο~υντες τ`ην ο[ικουμένην· γηγενε~ις κα`ι ο]ι υ]ιο`ι τ~ων

---

¹⁶⁰ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Ανατρεπτικός απολογητικού Ευνομίου, Ό.π., τ.10, σ. 120, παρ. 26, στ. 2-3.

¹⁶¹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Β΄, Επιστολή 319, Ανεπίγραφος υπέρ Ξένου, τ. 2. σ.σ. 340-342, στ. 14-5.

¹⁶² Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Περί νηστείας Β΄, Ό.π., τ. 6, σ. 68, παρ. 7, στ. 11.

¹⁶³ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β΄, Όροι κατά Επιτομήν, Ό.π., τ. 9, σ.14, στ.14.

¹⁶⁴ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β΄, Όροι κατά Επιτομήν, Ό.π., τ.9, σ.146, στ. 22.

[ανθρώπων· πλούσιοι καὶ πένητες. Τίνα τοίνυν {εξω καταλέλοιπε τῆς [ακροάσεως; Οἱ [αλλότριοι τῆς πίστεως δὲ τῶν [εθνῶν [εκλήθησαν. Οἱ [εν τῇ [Ἐκκλησίᾳ εἰσίν, οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην. Γηγενεῖς, οἱ τὰ γῆνα φρονοῦντες, καὶ τῶν θελημάτων τῆς σαρκὸς [αντεχόμενοι.»¹⁶⁵. Λαμβάνοντας, λοιπόν, υπόψη την συγκεκριμένη αναφορά του Μ. Βασιλείου, παρατηρούμε να υφίσταται μια διάκριση, για την οποία έγινε λόγος σε προηγούμενη ενότητα, μεταξύ των ανθρώπων, οι οποίοι υπόκεινται, ανάλογα με το είναι των πράξεων τους, σε τρεις συζυγίες:

- Τα ἔθνη και όσοι κατοικούν στην οικουμένη.
- Οι γηγενεῖς και οι υιοί των ανθρώπων.
- Οι πλούσιοι και οι πτωχοί.

Εμείς, όπως, είναι λογικό θα σταθούμε στην πρώτη συζυγία, όπου φαίνεται να χαρακτηρίζονται όλοι οι αλλόθρησκοι ως ξένοι αλλά, ταυτόχρονα, δίνεται να νοηθεί ένα πολύ βασικό σημείο της διάκρισης του χριστιανισμού και των αλλόθρησκων. Το γεγονός, δηλαδή, ότι αυτοί αποτελούν τα ἔθνη (διὰ τῶν [εθνῶν) ενώ οι χριστιανοί εντάσσονται στην οικουμένη (οἱ κατοικοῦντες τὴν οἰκουμένην).

Εδώ διαπραγματευόμαστε δυο σημαντικές έννοιες, την έννοια του ἔθνους και την έννοια της οικουμένης. Σκοπός μας δεν είναι να σταθούμε στην ανάλυση αυτών των δύο εννοιών αλλά να κατανοήσουμε το τι δηλώνει αυτή η διάκριση και γιατί υφίσταται. Η απάντηση, λοιπόν, έρχεται ήδη από προηγούμενη ενότητα, όπου αναφερθήκαμε στο τι θα πρέπει να αποτελεί για το χριστιανό το υπέρτατο όλων, δηλαδή, η σωτηρία και η οικείωση του ανθρώπου με το Θεό και το δικαίωμα μετοχής του στην Ἄνω Πολιτεία, όπου δεν υφίστανται οι υπάρχουσες διακρίσεις, δηλαδή φυλετικές, ταξικές, εθνικές. Αυτό, λοιπόν, που γίνεται κατανοητό, είναι πως με την παραπάνω αναφορά έρχεται να επιβεβαιωθεί η θέση του χριστιανισμού αλλά και η

---

¹⁶⁵ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακασίδου Σ.), Ομιλίες εις ψαλμούς, Εις τον ΜΗ΄ ψαλμόν, τ.5, σ. 324, παρ. 1, στ. 4-10.

προσπάθεια του Μ. Βασιλείου να καταστήσει δυνατή αυτήν την ιδεώδη κοινωνία, στην οποία όπως παρατηρεί και ο Θ. Ζιάκας : «...η ταξική και η εθνική ανισότητα, καθώς και η ανισότητα των φυλών, αμφισβητούνται ως οντολογικά δεδομένα και ανάγονται σε ιστορική παθολογία. Το πρόσωπο δεν υπόκειται σε διαφορισμό έθνους, τάξης, φύλου.»¹⁶⁶.

Κατανοούμε, λοιπόν, πως ο Μ. Βασίλειος με τον όρο οικουμένη προσδίδει στο Χριστιανικό Πνεύμα το είναι της ισότητας, στο οποίο πιστεύει, θεωρώντας ως ιδεώδη την κοινωνία εκείνη στην οποία τα μέλη, αδιακρίτως πατρίδας καταγωγής και τάξεως, διαβιώνουν με τόση σύμπνοια, ώστε όλοι τους να αποτελούν μια ψυχή.¹⁶⁷

Φυσικά, κάποιος θα μπορούσε να θεωρήσει ότι τα παραπάνω αφορούν μόνο το χριστιανικό σώμα και απορρίπτουν-αποξενώνουν κάθε ξένο προς τα πιστεύω του χριστιανισμού. Αυτό, λοιπόν, που θα πρέπει να επισημάνουμε, σε αυτό το σημείο, είναι πως στον χριστιανισμό δεν υφίσταται η τάση της απόρριψης, αλλά είναι δικαίωμα του ανθρώπινου είναι, ως αποτέλεσμα του αυτεξούσιου και της ελευθερίας του, να επιλέξει αν θα αποτελέσει μέρος του σώματος, οικείο προς τους άλλους, ως πρόσωπο σε σχέση και κοινωνία, ή αν θα παραμείνει ξένος προς αυτούς, εγκλωβισμένος μέσα στη ατομικότητα του : «Το~υ Κυρίου ε[ιπόντος· « Τ`ον [ερχόμενον πρός με ο[υ μ`η [εκβάλω {εξω», κα`ι πάλιν· « Ο[υ χρείαν {εχουσιν ο]ι [ισχύοντες [ιατρο~υ, [αλλ` ο]ι κακ~ως {εχοντες», κα`ι [αλλαχο~υ· « Τίς [εξ ]υμ~ων {εχων ]εκατ`ον πρόβατα, [ε`αν πλανηθ?~η ]εν [εξ α[υτ~ων, ο[υχ`ι [αφήσι τ`α [ενενήκοντα [εννέα κα`ι πορευθε`ις ζητε~ι τ`ο πλανώμενον, \λεως \οτου ε\υρ?η;» παντ`ι τρόπ?ω χρ`η τ`ον [ασθενο~υντα θεραπεύειν κα`ι σπουδάζειν τ`ο [εξηθρωμένον, \ινα ο\υτως ε\ιπω, μέλος [εναρθρο~υν. [ Ε`αν δ`ε [επιμέν?η τ?~η κακί?α ο]ι ?αδηποτο~υν, [αφιέναι ]ως [αλλότριον. Γέγραπται γ`αρ \οτι «Π~ασα

---

¹⁶⁶ Ζιακα Θ., Η έκλειψη του υποκειμένου, Η κρίση της νεωτερικότητας και η Ελληνική παράδοση, Αθήνα, εκδ. Δόμος, 1996, σ. 231.

¹⁶⁷ Χρήστου Π. Ο Μέγας Βασίλειος, Βίος και πολιτεία, συγγράμματα θεολογική σκέψις, Θεσσαλονίκη, εκδ. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 1978, σ. 277.

φυτεία, ἡν ο[υκ [εφύτευσεν]ο Πατήρ μου]ο ο[υράνιος, [εκκριζωθήσεται. { Αφετε α[υτούς· τυφλοί ε[ισιν].»¹⁶⁸ Έτσι, η ένταξη του ξένου στα έθνη και η διάκρισή του από την οικουμένη είναι αποτέλεσμα της επιλογής του ίδιου, μέσω της «αυτο-αλλοτρίωσης»¹⁶⁹ και όχι του χριστιανισμού. Φυσικά, ο ξένος, δεν αποτελεί απορριπτέο μέλος της οικουμενικής κοινότητας των χριστιανών, αλλά, όπως φαίνεται, θα έχει την αγάπη των υπολοίπων ασχέτως της επιλογής του : «Κα'ι τ'α {εθνη [εθιζέσθω πρ'ος το'υς κατοικο~υντας τ'ην ο[ικουμένην, κα'ι ο]ι τ'ην ο[ικουμένην ο[ικο~υντες το'υς ξένους τ~ων διαθηκ~ων δι'α τ~ης [αγάπης προσλαμβανέσθωσαν.»¹⁷⁰ Έτσι τα έθνη, δηλαδή οι ξένοι, θα πρέπει να συνηθίσουν με εκείνους που κατοικούν στην οικουμένη, και εκείνοι που κατοικούν την οικουμένη ας δέχονται με αγάπη εκείνους που είναι ξένοι προς τον χριστιανισμό.

Η αγάπη λοιπόν αποτελεί τον συνδετικό κρίκο και δεν θα πρέπει να νοηθεί ως όρος που χαρακτηρίζεται από τα γνωρίσματα εγωκεντρισμού, συσπειρωτισμού και κατακτητισμού· είναι η αγάπη που ορίζεται αλλά και ορίζει την τριαδική σχέση, η οποία, για το Μ. Βασίλειο, αποτελεί την πηγή της αγάπης για τον άνθρωπο : «Τίς ο@υν ο[υκ ο@ιδεν, \λοτι \ημερον κα'ι κοινωνικ'ον ζ?~ων]ο {ανθρωπος, κα'ι ο[υχ'ι μοναστικ'ον ο[υδ'ε {αγριον; Ο[υδ'εν γ'αρ ο\υτως {ιδιον τ~ης φύσεως]ημ~ων,]ως τ'ο κοινωνε~ιν [αλλήλοις κα'ι χρ?ήζειν [αλλήλων κα'ι [αγαπ~αν τ'ο]ομόφυλον. # Ων ο@υν α[υτ'ος {εδωκεν]ο Κύριος]ημ~ιν προλαβ'ων τ'α σπέρματα, τούτων [ακολούθως κα'ι το'υς καρπο'υς [επιζητε~ι λέγων· «[Εντολ'ην καιν'ην δίδωμι]υμ~ιν, \ινα [αγαπ~ατε [αλλήλους». Κα'ι πρ'ος ταύτην τ'ην [εντολ'ην διεγε~ιραι βουλόμενος]ημ~ων τ'ην ψυχήν, [απόδειξιν τ~ων α[υτο~υ μαθητ~ων

¹⁶⁸ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β', Όροι κατ' επιτομήν, Ό.π., τ.9, σ. 134, στ. 1-10.

¹⁶⁹ Σχετικά με το όρο της αυτοαλλοτρίωσης θα μιλήσουμε διεξοδικότερα στην επόμενη ενότητα.

¹⁷⁰ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακασίδου Σ.), Ομιλίες εις ψαλμούς, Εις τον ΜΗ΄ ψαλμόν, τ.5, σ. 326, παρ. 1, στ. 6-9.

ο[υ] σημε~ια κα'ι δυνάμεις παραδόξους [απ?ήτησε,...]¹⁷¹. Επομένως, ο άνθρωπος, ως ετερόφωτο σώμα, παίρνει από τον Θεό την αγαπητική ιδιότητα, με αποτέλεσμα η αγάπη να μην θεωρείται απλώς ως μια δύναμη, ή ως μια συμπεριφορά, ή ως μια Α ή Β σχέση, αλλά πρόκειται για το συστατικό και τη δομή του ίδιου του είναι. Χαρακτηριστικά, ο Ματσούκας στο έργο του για τον Μάξιμο τον Ομολογητή αναφέρει πως : «Η αγάπη είναι η υποδομή της ζωής (άκτιστης και κτιστής) και η οργανική της έκφραση ως βασικό δημιουργικό στοιχείο. Ο κόσμος έγινε από αγάπη, διατηρείται από αγάπη και σώζεται από αγάπη. Η απλωτική και ενοποιητική φορά βγαίνει από μια κατά φύση ανάπτυξη και κίνηση της ζωής. Η ανάπτυξη κυριολεκτείται για τα όντα, ενώ για το Θεό είναι ο τρόπος υπάρξεως. »¹⁷². Έτσι, όπου απουσιάζει η αγάπη, εκεί υπάρχει η διάβρωση, η νέκρωση, το μίσος, ο φθόνος και η αλόγιστη κυριαρχικότητα ως χαρακτηριστικά που εμφανίζονται, και με βάση το Μ. Βασίλειο, στα έθνη και διαφοροποιούνται από τα πλαίσια του χριστιανισμού. Γι' αυτό και ο ίδιος ζητά να γίνονται τα πάντα μέσα στα όρια του αγαθού και της αγάπης, την οποία θεωρεί θεμέλιο λίθο κάθε κοινωνικότητας. Έτσι, ο άνθρωπος μέσα στα πλαίσια της χριστιανικής αγάπης θα πρέπει να ακολουθήσει το παράδειγμα των μελισσών ως αποτέλεσμα μιας αρμονικής συμβίωσης : «[Αλλα κα'ι τα~ις μελίσσαις, λοσαι } αν μ'η [ακολουθήσωσι τ?~ω]υποδείγματι το~υ βασιλέως, ταχ'υ μεταμέλει τ~ης [αβουλίας, λoτι τ?~η πληγ?~η το~υ κέντρου [επαποθν'~ησκουσιν.[Ακουέτωσαν Χριστιανοί, ο#ις πρόσταγμά [εστι Μηδεν'ι κακ'ον [αντ'ι κακο~υ [αποδιδόναι, [αλλ'α νικ~αν [εν τ?~ω [αγαθ?~ω τ'ο κακόν. Μίμησαι τ~ης μελίσσης τ'ο [ιδιότροπον, λoτι ο[υδεν'ι λυμαιομένη ο[υδ'ε καρπ'ον [αλλότριον διαφθείρουσα, τ'α κηρία συμπήγνυται.»¹⁷³. Η αγάπη, λοιπόν, δεν θα πρέπει να εκδηλώνεται ως αποτέλεσμα ανάγκης, αλλά ως έκφραση

¹⁷¹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α', Όροι κατά πλατος Β' κατ' ερώτησιν και απόκρισιν, Ό.π., τ.8, σ. 198, παρ.1, στ. 11-20.

¹⁷² Ματσούκα Ν., Κόσμος , Άνθρωπος, Κοινωνία, κατά το Μάξιμο Ομολογητή, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρη, 1980, σ.σ. 255-256.

¹⁷³ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Σάκκου Σ.), Εξαήμερος, Ομιλία ζ', Ό.π., τ.4, σ. 314, παρ. 4 ,στ. 2-9.

πληρότητας, αποσκοπώντας σε μια κοινωνία, αντίστοιχη της τριαδικής κοινωνίας, όπου δεν υπάρχει ιδιοτελής κίνητρο αλλά ανιδιοτελής αγάπη¹⁷⁴.

Μέσα λοιπόν σε αυτά τα πλαίσια και μέσα από το πρακτικό του έργο, ο Μ. Βασίλειος προσπαθεί να αναδείξει την ανάγκη βοήθειας που πρέπει να λαμβάνουν οι ξένοι από τους χριστιανούς. Έτσι, ο ίδιος του με την κατασκευή της «Βασιλειάδας» πραγματοποιεί τις ιδέες-θέσεις του αφού στο κτίριο εκτός των άλλων, υπήρχαν οικήματα και για την φιλοξενία των ξένων : «Τοὺς μέντοι τα~ις [αδόλοις [ακοα~ις σου παρενοχλο~υντας [ερωτηθ~ηναι βοῦλομαι, τί χε~ιρον {εχει τ'α δημόσια παρ']ημ~ας }η τ'ι μικρ'ον }η με~ιζον τ~ων κοιν~ων [εκ τ~ης]ημετέρας περ'ι τ'ας [Εκκλησίας ο[ικονομίας [ηλάττωται, πλ'ην ε[ι μή τις λ'εγοι βλάβην το~ις πράγμασι φέρειν ο@ικον ε[υκτήριον μεγαλοπρεπ~ως κατασκευασμένον [αναστ~ησαι τ?~ω Θε?~ω]ημ~ων κα'ι περ'ι α[υτ'ον ο{ικησιν, τ'ην μ'εν [ελευθ'εριον [εξ?ηρημένην τ?~ω κορυφαί?ω, τ'ας δ'ε]υποβεβηκυίας το~ις θεραπευτα~ις το~υ θείου διανενημεμένας [εν τάξει , #ων]η χρ~ησις κοιν'η πρός τε]υμ~ας τοὺς {αρχοντας κα'ι τοὺς παρεπομένους]υμ~ιν. Τίνα δ'ε [αδικο~υμεν καταγώγια το~ις ξένοις ο[ικοδομο~υντες, ο#ις }αν κατ'α πάροδον [επιφοιτ~ωσι κα'ι το~ις θεραπείας τιν'ος δι'α τ'ην [ασθένειαν δεομένοις, κα'ι τ'ην [αναγκαίαν τούτοις παραμυθίαν [εγκαθιστ~ωντες, τοὺς νοσοκομο~υντας, τοὺς [ιατρεύοντας, τ'α νωτοφόρα, τοὺς παραπέμποντας; Τούτοις [ανάγκη κα'ι τέχνας \επεσθαι, τάς τε πρ'ος τ'ο ζ~ην [αναγκαίας κα'ι \οσαι πρ'ος ε[υσχήμονα βίου διαγωγήν [εφευρέθησαν, ο{ικους πάλιν]ετέρους τα~ις [εργασίαις [επιτηδείους, \απερ πάντα τ?~ω μ'εν τόπω κόσμος, τ?~ω δ'ε {αρχοντι]ημ~ων σεμνολόγημα, [επ'α[υτ'ον τ~ης ε[υφημίας [επανιούσης.»¹⁷⁵. Επανερχόμενοι στην επιστολή του «Ανεπίγραφος υπέρ

---

¹⁷⁴ Μαντζαρίδη, Γ., Η κοινωνιολογία του χριστιανισμού, Θεσσαλονίκη, εκδ. Πουρναρά, 1985, σ.σ. 133 κ.ε.

¹⁷⁵ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου (Εισ., Κειμ, Μετ., Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Β', Επιστολή 94, Ηλία αρχόντι της επαρχίας, Ο.π., τ.2, σ.178, στ.: 7 - 24.

Ξένου», παρατηρούμε τον τρόπο με τον οποίο χαρακτηρίζει τον ξένο, δίδοντάς του το επιφώνημα του υιού : «Κατα πόδας τ-ης [αναχωρήσεώς σου [επέστη]ημ~ιν]ο υ]ι`ος ο#υτος», προσπαθώντας έτσι να τον δεχθεί ως οικείο προς αυτόν, καθώς στην συνέχεια αναφέρει χαρακτηριστικά πως οφείλει, ως χριστιανός, στα μέτρα του δυνατού, να προσδώσει την ανάλογη βοήθεια, όπως αυτή αρμόζει να δίδεται από έναν χριστιανό : «πάσης τ-ης παρ`α τ-ων Χριστιαν~ων [οφειλομένης το~ις ξένοις παραμυθίας.»¹⁷⁶. Παρομοίως, στην ομιλία του για την εξαήμερο χρησιμοποιώντας σε κάποιο σημείο το παράδειγμα των κουρουνών και των πελαργών φαίνεται πολύ ξεκάθαρα πως ο ξένος αποτελεί σεβαστό ον και δεν πρέπει να διώκεται αλλά, σε περίπτωση ανάγκης, να φιλοξενηθεί, με χαρακτηριστικότερη όλων την επισήμανση που κάνει προς τους αφιλόξενους, «κακόξενους», τους οποίους και εμμέσως χαρακτηρίζει ως κατώτερους στην αρετή από τα άλλα όντα : «Τ`ο δ`ε τ-ων πελαργ~ων ο[υδ`ε πόρρω [εστ`ι συνέσεως λογικ~ης· ο\υτω μ`εν κατ`α τ`ον \να καιρ`ον πάντας [επιδημε~ιν το~ις τ~?ηδε χωρίοις· ο\υτω δ`ε ]υφ`]εν`ι συνθήματι πάντας [απαίρειν. Δορυφορο~υσι δ`ε α[υτο`υς α]ι παρ`]ημ~ιν κορ~ωναι κα`ι παραπέμπουσιν, [εμο`ι δοκε~ιν, κα`ι συμμαχίαν τιν`α παρεχόμεναι πρ`ος {ορνιθας πολεμίους. Σημε~ιον δέ, πρ~ωτον μ`εν τ`ο μ`η φαίνεσθαι]υπ`ο τ`ον καιρ`ον [εκε~ινον κορώνην παντάπασιν, {επειθ` \οτι μετ`α τραυμάτων [επανερχόμεναι [εναργ~η το~υ συνασπισμο~υ

Βλ. επίσης την αναφορά του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού στον επιτάφιο λόγο του: «...καινην πολι, το της ευσεβειας ταμειον, το κοινον των εχοντων θησαυρισμα, εις ο τα περιττα του πλουτου, ηδη δε και τα αναγκαια ταις εκεινου παραινεσεσιν αποτιθεται» (Migne PG., 36, 577).

¹⁷⁶ «] Ο τ`ην [επιστολήν σοι ταύτην [αποδιδούς, χρείαν {εχων, ]ως [αν`ηρ [εν [αλλοδαπ~η διάγων, πάσης τ-ης παρ`α τ-ων Χριστιαν~ων [οφειλομένης το~ις ξένοις παραμυθίας. Τ`ο μ`εν ο@υν πρ~αγμα ο#υτός σοι [εναργέστερον διηγήσεται, τ`ην δ`ε βοήθειαν α[υτ`ος παρέξεις τήν σοι κατ`α δύναμιν κα`ι [αναγκαίαν το~ις προκειμένοις.[Ε`αν μ`εν ο@υν παρ~?η]ο]ηγεμών, α[υτ`ος ξεναγήσεις πρ`ος α[υτ`ον δηλονότι, [επε`ι δι`α τ-ων πολιτευσόμενων παρέξεις α[υτ~?ω τ`α σπουδαζόμενα. Ο[υ γ`αρ μικρ~ως μοι μέλει τ`ο πάντα α[υτ`ον κατ`α γνώμην πράξαντα [επανελθε~ιν.» Βλ. στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Β΄, Επιστολή 319 - Ανεπίγραφος υπέρ Ξένου, Ο.π., τ.2, σ.σ. 340-342.

καὶ τῆς [επιμαχίας τὰ σημεῖα κομίζουσι. Τίς παρ' αὐταῖς τοὺς τῆς φιλοξενίας διώρισε νόμους; τίς αὐταῖς [ηπέλιψε λιποστρατίου γραφήν,]ως μηδεμίαν [απολείπεσθαι τῆς προπομπῆς; [ακουέτωσαν ο]ι κακόξενοι καὶ τὰς θύρας κλείοντες καὶ μηδ'ε στέγης [εν χειμῶνι καὶ νυκτὶ τοῖς [επιδημοῦσι μεταδιδόντες.] Ἡ δ'ε περὶ τοὺς γηράσαντας τῶν πελαργῶν πρόνοια [εξήρκει τοὺς παῖδας]ημῶν, ε[ι προσέχειν [εβούλοντο, φιλοπάτορας καταστῆσαι. Πάντως γὰρ ο[υδεῖς οὕτως [ελλείπων κατὰ τὴν φρόνησιν,]ως μὴ α[ισχύνης {αξιον κρίνειν τὸν [αλωγοτάτων [ορνίθων]υστερίζειν κατὰ [αρετήν.»

177

Σε αυτές λοιπόν τις αναφορές φαίνεται το αναγκαίο της ταπεινώσεως του ανθρώπου, ως πρόσωπο και ετερότητα, σε σχέση με την αγάπη, όπου κανείς θα πρέπει να θυσιάζει τον εαυτό για το καλό του άλλου : «[Ἴδο'υ γὰρ]ο Κύριος δι']υπερβολὴν φιλανθρωπίας ο[υκ [ηρκέσθη τῆ [εκ τοῦ λόγου διδασκαλί?α μόνον, [αλλ' \ωστε [ακριβῶς καὶ [εναργῶς]ημῖν παραδοῦναι τὸ]υπόδειγμα τῆς ταπεινοφροσύνης [εν τῆ τελειότητι τῆς [αγάπης, α[υτὸς περιζωσάμενος {ενιψε τοὺς πόδας τῶν μαθητῶν. Τίνα ο@υν [απονίψεις; τίνα θεραπεύσεις; τίνος {εσχατος {εσ?η, α[υτὸς καθ']εαυτὸν διάγων;»¹⁷⁸, ὥστε να βρίσκεται, από την μια, σε σχέση με το πλήρωμα των εντολών, και από την άλλη, σε προσωπική αναφορά προς τον ίδιο το Θεό. Ἐτσι, μέσα από την σχέση του ανθρώπου με τον άλλον, καθίσταται δυνατή η απόδειξη της αγάπης προς τον Θεό και κατά συνέπεια ολοκληρώνεται και ορίζεται η σχέση αυτή ως τέλεια και χαρισματική κοινωνία. Αυτή, λοιπόν, η τάση της αγαθότητας, την οποία ζητά ο Μ. Βασίλειος, αποτελεί την γνώση της αλήθειας, της γνώσης του Θεού και κάθε διάσπασή της σημαίνει ότι ο άνθρωπος, ως είναι, ούτε γνώση και ούτε αγάπη έχει και χαρακτηρίζεται ως ξένος, ο

¹⁷⁷ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Σάκκου Σ.), Εξαήμερος, Ομιλία η', Ὁ.π., τ.4, σ. 318, παρ. 5, στ. 1-29.

¹⁷⁸ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α', Οροι κατά πλατος Β' κατ' ερώτησιν και απόκρησιν , Ὁ.π., τ.8, σ. 224, παρ.4, στ. 13-18.

οποίος στερούμενος από αυτήν την αγάπη οδηγείται σε μια «αναπτυξιακή στασιμότητα»¹⁷⁹, γινόμενος κατώτερος και των «αλωγοτάτων [ορνίθων». Γίνεται, λοιπόν, κατανοητό, για άλλη μια φορά, πως το γεγονός της αγάπης, της αγάπης ως έρωτα και γνώση της αλήθειας του Θεού, αποτελεί το αναγκαίο αγαθό για την ολοκλήρωση της κοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων.

Από την άλλη, στους «Όρους κατά πλάτος Β'», σχετικά με ερώτημα των μοναχών στο πώς θα πρέπει αυτοί να φιλοξενούν κάποιον Ξένο ή Οικείο προς αυτούς, φαίνεται καθαρά το κοινό της αντιμετώπισης και των δυο, αλλά, ταυτόχρονα, μπορεί να δηλωθεί πως, αυτή η ίση συμπεριφορά, αποτρέπει και την αποπομπή του ξένου και την μείωσή του, βλέποντάς τον ως ίσο : «[Επεδήμησέ τις τ-ων ξένων ; Ε[ι μ'εν [αδελφ'ος κα'ι τ'ον α[υτ'ον σκοπ'ον {εχων το~υ βίου τ'ην ο[ικείαν τράπεζαν [επιγνώσεται. | Α γ'αρ κατέλιπεν ο [οικοι, τα~υτα ε]υρήσει παρ']ημ~ιν.[Αλλ'α κέκμηκεν [εκ τ~ης]οδοιοπορίας; Τοσο~υτον α[υτω προστίθεμεν, λ'οσον τ'ον κόπον παραμυθήσασθαι.

2. { Άλλος [ελήλυθεν [εκ το~υ {εξωθεν βίου; Μαθέτω δι'α τ-ων {εργων, λ'οσα]ο λόγος α[υτ'ον ο[υκ {επεισε, κα'ι λαβέτω τύπον κα'ι]υπογραμμ'ον τ~ης [εν τροφα~ις α[υταρκειίας. [Εναπομεινάτω α[υτ'~ω]υπομνήματα Χριστιαν~ων τραπέζης κα'ι [ανεπαισχύντου δι'α Χριστ'ον πτωχείας.»¹⁸⁰. Η προσπάθεια έγκειται μέσα από την κοινή αντιμετώπιση, στο να τον κάνει να γνωρίσει τα του Θεού, δίχως να θέλει να τον οδηγήσει σε λάθος συμπεράσματα· του αφήνει την ελευθερία της επιλογής, που γίνεται ακόμα πιο δηλωτική από την παρακάτω αναφορά : «Το~υτον τ'ον φόβον το~υ Κυρίου διδάσκειν]ημ~ας]ο πατ'ηρ [επηγγείλατο· ο[υχ]απλ~ως διδάσκειν, [αλλ'α το'υς [ακούειν α[υτο~υ προαιρουμένους· ο[υ το'υς μακρ'αν [αποπεσόντας, [αλλ'α το'υς δι' [επιθυμίαν το~υ σωθ~ηναι προστρέχοντας· ο[υ το'υς ξένους τ-ων διαθηκ~ων, [αλλ'α το'υς [εκ το~υ βαπτίσματος τ~ης

¹⁷⁹ Ματσούκα Ν., Ό.π., σ. 268.

¹⁸⁰ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α', Όροι κατά πλάτος Β' κατ' ερώτησιν και απόκρησιν , Ό.π., τ.8, σ. 280, παρ.1-2, στ. 20-8.

υ]ιοθεσίας ο[ικειομένους τ?~ω λόγ?ω. Δι`α το~υτο, φησ`ι, δε~υτε τουτέστι, δι`α τ~ων [αγαθ~ων {εργων [εγγίσατέ μοι τέκνα, υ]ιο`ι φωτ`ος γενέσθαι δι`α τ~ης παλιγγενεσίας καταξιωθέντες.»¹⁸¹, να φανερώνεται, για άλλη μια φορά, το δικαίωμα της ελευθερίας του ανθρώπου ως είναι, ως αυτεξούσια ύπαρξη, η οποία έχει το δικαίωμα της επιλογής και δεν θα πρέπει να εκβιάζεται¹⁸² προς την επιλογή, αλλά θα πρέπει αυτόβουλα να πράττει αυτό που η ίδια ως είναι επιθυμεί.

Φυσικά, εκτός των παραπάνω θέσεων, στα έργα του Μ. Βασιλείου, σχετικά με το ζήτημα των αιρετικών, συναντήσαμε και θέσεις οι οποίες παρουσιάζουν μια διαφορετική προοπτική. Την προοπτική της αποπομπής-αποφυγής αυτών αλλά και των λόγων-εννοιών που οδηγούν στην παραποίηση της χριστιανικής αλήθειας : «Τα~υτα]υπομνησθέντες παρ`α τ~ης ]υμετέρας ε[υλαβείας ]υπαγορε~υσαι [εν το~ις τελευταίοις, κα`ι τ`ο ]εαυτων φρόνημα φανερ`ον ποι~ησαι]υμ~ιν τε κα`ι δι`]υμ~ων το~ις [εν Χριστ?~ω [αδελφο~ις, ε[ις πληροφορίαν]υμ~ων τε κα`ι α[υτ~ων [εν [ονόματι το~υ Κυρίου ]ημ~ων [ ]ησο~υ Χριστο~υ, [αναγκα~ιον κα`ι]ημ~ιν [επιβάλλον]ηγησάμεθα πρ`ος τ`ο μηδαμ~ως περιφέρεσθαι τινων τ`ον νο~υν [εν τ?~η διαφορ?~α τ~ων {αλλοτε μ`εν {αλλως παρ` ]ημ~ων [εκτεθέντων, [αε`ι δ`ε πρ`ος τ`ην [επεισαγομένην παρ`α τ~ων [αντιδιατιθεμένων τ?~η [αληθεί?α]υπόθεσιν α[ναγκαζομένων]ημ~ων [ενίστασθαι, μήτε μ`ην διασαλεύεσθαι τινας [εν τ?~η [εναντιότητι τ~ων [εν ]ημ~ιν τ`α [αλλότρια [επιφημίζειν θελότων, }η κα`ι τ`α {ιδια πάθη πολλάκις [επ`ι τ`ο συναρπάσαι το~υς]απλουστέρους το~υ]ημετέρου φρονήματος καταψευδομένων· ο|υς κα`ι ]υμ~ιν φυλάξασθαι ]ως [αλλοτρίους τ~ης ε[υαγγελικ~ης κα`ι [αποστολικ~ης πίστεώς τε κα`ι [αγάπης [αναγκα~ιον, μεμν~ησθαι δ`ε το~υ [αποστόλου ε[ιπόντος· «[Αλλ`α κα`ι [εάν]ημε~ις {η {αγγελος [εξ ο[υρανο~υ ε[υαγγελίζεται]υμ~ιν παρ`]ο ε[υηγγελισάμεθα]υμ~ιν, [ανάθεμα {εστω», \ινα

¹⁸¹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακασίδου Σ.), Ομιλίες εις ψαλμούς, Εισ τον ΛΓ΄ ψαλμον, Ό.π., τ. 5, σ.σ. 230-232, παρ. 3, στ. 26-3.

¹⁸² Βλ. Γιανναρά Χ., Απολογητική στην Ορθοδοξία, Αθήνα, εκδ. Γρηγορη, 1989, σ.35.

τηρο~υντες κ[ακε~ινο , τό· «Προσέχετε [απ'ο τ~ων ψευδοπροφητ~ων»
κα'ι τό· «Στέλλεσθαι]υμ~ας [απ'ο παντ'ος [αδελφο~υ [ατάκτως
περιπατο~υντος κα'ι μ'η κατ'α τ'ην παράδοσιν ,]ην παρέλαβον παρ'
]ημ~ων», στοιχ~ωμεν τ?~ω κανόνι τ~ων]αγίων]ως
«[Εποικοδομηθέντες [επ'ι τ?~ω θεμελί?ω τ~ων [αποστόλων κα'ι
προφητ~ων,]οντος [ακρογωνιαίου α[υτο~υ το~υ Κυρίου]ημ~ων [
Ιησο~υ Χριστο~υ, [εν ?#ω π~ασα ο[ικοδομ'η συναρμολογουμένη
α{υξει εις να'ον \αγιον [εν Κυρί?ω»¹⁸³.

Αντιλαμβανόμαστε, λοιπόν, ότι οι παραπάνω διατύπωση μας
κάνει να πιστεύουμε, και με βάση τις προηγούμενες μας παρατηρήσεις,
πως αυτή η στάση, την οποία ο Μ. Βασίλειος θέλει να γνωστοποιήσει
στους χριστιανούς, δεν έχει να κάνει, σε τελική ανάλυση, με την
ολοκληρωτική αποπομπή οποιουδήποτε ξένου, αλλά με την προσπάθεια
του ίδιου να προστατεύσει του αδυνάτους από ό,τιδήποτε το ξένο, που
θα μπορεί να τους οδηγήσει στην αποξένωση. Γι' αυτό, ακόμα και από
τους μοναχούς, ζητά σε περίπτωση διαλόγου με κάποιον ξένο να
οδηγείται σε αυτόν που είναι γνώστης των αντίστοιχων ζητημάτων :
«... [αλλ'α μ'η [εν τ~?η [αποδημί?α το~υ προεστ~ωτος δημοκρατικόν
τι σχ~ημα μεταλαμβάνειν τ'ην [αδελφότητα [επ'ι διαλύσει το~υ
κανόνος κα'ι τ~ης παραδεδομένης ε]υταξίας, φυλάσσεσθαι δ'ε τ'α
μετ'α δοκιμασίας [εγκριθέντα εις δόξαν Θεο~υ· κα'ι το~ις
[επιδημο~υσι δ'ε τ~ων ξένων ε@ιναι τ'ον [αποκρινόμενον συνετ~ως,
\ινα ολι τε τ'ον λόγον [επιζητο~υντες ο[ικοδομ~ονται τ~ης]υποθέσεως
[επαξίως, κα'ι τ'ο κοιν'ον τ~ης [αδελφότητος μ'η καταισχύνηται. ...
Κα'ι [ε'αν]υπ'ο [αγνοίας δ'ε {αλλ?ω προσαγάγ?η τ'ας [επερωτήσεις]ο
ξενος, κ}αν {εχ?η [αποκρίνεσθαι [ανεκδε~ως]ο παρ'α πρόσωπον
[επερωτηθείς, \ομως τ~ης ε]υταξίας \ενεκεν α[υτ'ος μ'εν σιωπάτω,
]υποδεικνύτω δ'ε τ'ον τ'ο μέρος το~υτο πεπιστευμένον,]ως [εποίησαν
ο]ι [απόστολοι [επ'ι το~υ Κυρίου, \ωστε ε{υτακτον κα'ι ε]υσχήμονα

¹⁸³ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.),
Ασκητικά Α', Λόγος Περί Πίστεως, Ό.π., τ. 8, σ.σ. 76-77, παρ. 5, στ. 4-2.

τὴν χρῆσιν τοῦ λόγου γίνεσθαι.»¹⁸⁴. Στο σημείο αυτό, θα πρέπει, επιπλέον, να σημειώσουμε πως ο ίδιος ήταν αυτός που παρότρυνε τους νέους, στο έργο του «Προς τους νέους όπως αν εξ ελληνικῶν ωφελειντο λόγων», να ασχοληθούν με ζητήματα ξένα προς τον χριστιανισμό, αλλά πάντοτε στα πλαίσια του λογικού, θέτοντας το μέτρο κρίσης πάνω στο οποίο θα πρέπει να κινούνται, δίχως ο ίδιος να απορρίπτει την «θύραθεν παιδεία» ούτε όμως και να την παρουσιάζει ως αυτοσκοπό, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει : «... , [αλλ' ἐπὶ μακρότερον πρόιμεν ταῖς [ελπίσι καὶ πρὸς]ετέρου βίου παρασκευῆν \ἀπαντα πράττομεν.] Ἀ μὲν οὖν ἴαν συντελεῖν πρὸς τοῦτον]ημῖν, [ἀγαπᾶν τε καὶ διώκειν παντὶ σθένει χρῆναί φαμεν, τ' ἄ δ' ἐ οὐκ [εξικνούμενα πρὸς [εκεῖνον,]ως οὐδενὸς ἰαξία παρορᾶν.»¹⁸⁵

Ἔτσι, λοιπόν, και μέσα σε αυτά τα όρια, μπορούμε να κατανοήσουμε τις παρακάτω θέσεις του Μ. Βασιλείου, προς αποφυγή, δηλαδή, ξένων εννοιῶν προς την Υγιή πίστη. Διότι σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση ερχόμαστε σε αντίφαση με τα πιστεύω του χριστιανικού δόγματος : «... ἐπιπὼν ἰα [εδιδάχθην παρ' ἄ τῆς θεοπνεύστου Γραφῆς, φειδόμενος μὲν καὶ τῶν [ονομάτων καὶ]ρημάτων [εκείνων, ἰα λέξεσι μὲν ἀ[υταῖς οὐκ [εμφέρεται τῆ θεία Γραφῆ, διάνοιάν γε μὴν τὴν [εκείνην [εγκειμένην τῆ Γραφῆ διασώζει, ἴοσα δ' ἐ πρὸς τῶ ξένῳ τῆς λέξεως ἰετι καὶ τὸν νοῦν ξένον]ημῖν [επεισάγει καὶ ἰα οὐκ ἰεστιν]υπ' ὀ τῶν]αγίων κηρυσσόμενα ἐ]υρεῖν, ταῦτα]ως ξένα καὶ [αλλότρια τῆς ἐ[υσεβοῦς πίστεως πάνταπασι παραιτούμενος.»¹⁸⁶, επίσης : «Πᾶσαν μὲν οὖν [αλλοτρίαν τῆς τοῦ Κυρίου διδασκαλίας φωνῆν καὶ ἰεννοϊαν οὐτως]ημεῖς πάντοτε καὶ νῦν [αποφεύγειν

¹⁸⁴ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Α', 'Όροι κατά πλάτος Β' κατ' ερώτησιν και απόκρισιν , Ό.π., τ.8, σ.σ. 376-, παρ.1, στ. 15-2, & σ. 378, παρ.2, στ.10-15.

¹⁸⁵ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλῖαι και Λόγοι, Προς τους νέους, όπως αν εξ ελληνικῶν ωφελοίντο λόγων., Ό.π., τ.7, σ. 318, παρ. 2, στ. 18-22.

¹⁸⁶ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α', Λόγος Περί Πίστεως , Ό.π., τ.8, σ.σ. 58-60, παρ.1, στ. 23 - 6.

[εγνώκαμεν καὶ τοῦ σκοποῦ δέ,]ως προεῖπον, τοῦ νῦν]ημῖν τε καὶ]υμῖν προκειμένου, κατὰ πολὺ διαφέροντος τῶν]υποθέσεων [εκείνων,]υφ #ων {αλλοτε {αλλως [επὶ τὸ γράψαι τι }η ε[ιπεῖν προήχθημεν.]¹⁸⁷ και τέλος : «Σχολάσατε καὶ γνῶτε, ὅτι [εγὼ ε[ίμι]ο Θεός». [Εφ' ἑοσον μὲν τοῖς {εξω Θεοῦ σχολάζωμεν πράγμασιν, ο[υ δυνάμεθα χωρῆσαι γνῶσιν Θεοῦ. Τίς γὰρ μεριμνῶν τὰ τοῦ κόσμου, καὶ [εμβαθύνων τοῖς περισπασμοῖς τῆς σαρκός, δύναται τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις προσέχειν, καὶ τῆ [ακριβεῖα τῶν τηλικούτων θεωρημάτων [αρκεῖν;...]¹⁸⁸

Το ξένο, λοιπόν, δεν οδηγείται στην απόρριψη και αποπομπή του από τον Χριστιανισμό, αλλά προσδιορίζεται ως απρόσωπο, λόγω της αδυναμίας του να οδηγηθεί το ίδιο σε κοινωνία. Είναι εγκλωβισμένο στην δική του αλλοτριώση και ατομικότητα, κάτι που ο Μ. Βασίλειος προσπαθεί να αλλάξει, παροτρύνοντας τους χριστιανούς να έρθουν σε σχέση με τους ξένους, ώστε να αναδειχθούν, μέσω αυτής της κοινωνίας, και πάλι σε πρόσωπα : «Ο[υ μὲν ο[υδ'ε παντελῶς μοι δοκεῖ τῶν μὴ δεχομένων τὴν πίστην [αλλοτριοῦν]εαυτοῦς, [ἀλλ'α ποιήσασθαί τινα τῶν [ἀνδρῶν [επιμέλειαν κατὰ τοὺς παλαιοῦς θεσμοῦς τῆς [ἀγάπης, καὶ [επιστεῖλαι α[υτοῖς [ἀπὸ μιᾶς γνώμης πᾶσαν παράκλησιν μετ' ε[υσπαλχνίας προσάγοντας καὶ τὴν τῶν Πατέρων πίστιν προτεινομένου προκαλεῖσθαι α[υτοῦς ε[ἰς συνάφειαν...]¹⁸⁹.

Ολοκληρώνοντας, αυτήν την ενότητα, οδηγούμαστε στο εξής σημαντικό συμπέρασμα το οποίο επισημαίνει και ο Μαντζαρίδης, δηλαδή ότι ο Θεός του χριστιανισμού δεν είναι κανένας ιδιαίτερος Θεός, ο οποίος ανήκει μόνο στους πιστούς, αλλά είναι ο δημιουργός

---

¹⁸⁷ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α', Λόγος Περί Πίστεως, Ό.π., τ.8, σ.σ. 60-63, παρ.2, στ. 25-3.

¹⁸⁸ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακασίδου Σ.), Ομιλίες εις ψαλμούς, Εἰς τον ΜΕ΄ ψαλμον, Ό.π., τ.5, σ. 316, παρ. 8, στ. 1-6.

¹⁸⁹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Α', Επιστολή 128, Προς Ευσέβιον Σαμοσάτων, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1972, τ. 1, σ.σ. 274-275, παρ. 3. στ. 16-21.

του κόσμου, και ο τρόπος ζωής τους είναι εκείνος που ταιριάζει στην αληθινή φύση τους, όπως αυτή δημιουργήθηκε από τον ίδιο και στην οποία έχουμε προσκληθεί όλοι άνθρωποι. Γι' αυτό και οι χριστιανοί δεν καλούνται να έρθουν σε αντίθεση προς το κοινό ηθικό αίσθημα των ανθρώπων αλλά, όπως είδαμε, προτρέπονται να κάνουν αυτά που και οι άλλοι άνθρωποι θεωρούν αληθινά, σεμνά, δίκαια, αγνά, ενάρετα κ.α. : « Τ' ο λοιπόν, [αδελφοί, \οσα [εστ'ιν [αληθ~η, \οσα σεμνά, \οσα δίκαια, \οσα]αγνά, \οσα προσφυλ~η, \οσα ε{υφημα, ε{ι τις [αρετ`η κα`ι ε{ι τις {επαινος, τα~υτα λογίζεσθε·»¹⁹⁰, δίχως όμως οι ίδιοι να παρασύρονται από το πνεύμα του κόσμου αλλά να κινούνται μέσα στα υγιή πλαίσια του χριστιανικού πνεύματος, του πνεύματος του Θεού. Έτσι, με αυτές τις προϋποθέσεις, η χριστιανική ηθική μπορεί να παραμένει ανοικτή προς κάθε σχετικά πλουραλιστική κοινωνία αλλά και να διατηρεί την αντίθεση της προς το πνεύμα του κόσμου ¹⁹¹.

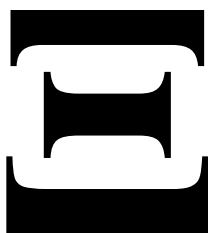
¹⁹⁰ Προς Φιλιππίσιους 4,8.

¹⁹¹ Μαντζαρίδη Γ., Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού, Ό.π., σ.σ., 159 κ.ε.

«Διακριτικοί [εσμεν [αγαθο~υ κα'ι το~υ χείρονος· [εκλογ'ην το~υ συμφέροντος κα'ι [αποστροφ'ην το~υ βλαβερο~υ [εξ α[υτ~ης τ~ης φύσεως δεδιδάγμεθα. [Αλλοτριωθεντες Θεο~υ δι'α τ~ης]αμαρτίας,...»¹⁹².

2.2.4. Η αποξένωση του ανθρώπου από τον Θεό

ΕΚΙΝΩΝΤΑΣ από μια σημαντική θεώρηση της χριστιανικής ανθρωπολογίας, για την οποία έγινε λόγος σε προηγούμενες ενότητες, αυτό που γνωρίζουμε και παρατηρούμε είναι πως ο άνθρωπος, για το χριστιανισμό αλλά και το Μ. Βασίλειο, ως έναν από τους εκφραστές τού, αποτελεί «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν»¹⁹³ Θεού και ως δημιουργήμα του μπορεί να φτάσει στην ομοίωσή του με το Θεό μέσω της ολοκλήρωσής του: «... \λoτι πρόκειται]ημ~ιν]ομοιωθ~ηναι Θε~?ω, κατ'α τ'ο δυνατ'ον [ανθρώπου φύσει.] Ομοιωσις δέ, ο[υκ {ανευ γνώσεως·]η δ'ε γν~ωσις, ο[υκ [εκτ'ος διδαγμάτων.»¹⁹⁴.

Ενώ, λοιπόν, στην προηγούμενη ενότητα ασχοληθήκαμε με τους αλλόθρησκους ως ξένους, εδώ θα ενασχοληθούμε με μια διαφορετική πτυχή αυτής της έννοιας. Την πτυχή της αποξένωσης του ανθρώπου από τον Θεό, και ειδικότερα της αποξένωσης του, μέσω της αμαρτίας.

¹⁹² Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Λόγος Περί Ευχαριστίας, Ό.π., τ. 6, σ.84, παρ 2, στ. 10-15.

¹⁹³ Γεν, 1,27.

¹⁹⁴ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Περί του Αγίου Πνεύματος, Προς τον Αμφιλόχιον επίσκοπον Ικονίου, Ό.π., τ. 10, σ. 280, κεφ α', παρ.2, στ. 17-20.

Το γεγονός, λοιπόν, της αποξένωσης, ως ένα επίσης σημαντικό υπαρκτικό γεγονός του ανθρώπου και μέρος των μελετών του χριστιανικού στοχασμού, οδήγησε Πατέρες όπως το Μ. Βασίλειο να ασχοληθούν με το συγκεκριμένο ζήτημα. Στα έργα του συναντάμε από την μια την προσπάθεια του ίδιου να κάνει γνωστό το γεγονός της αποξένωσης-πτώσης τόσο του ανθρώπου όσο και του Σατανά από το Θεό, εστιαζόμενος όμως κυρίως σ' αυτόν τον ίδιο τον άνθρωπο. Και από την άλλη να θέσει εκείνες τις στάσεις, τις οποίες θα πρέπει να έχει ο χριστιανός, απέναντι στους αποξενωμένους από το Θεό ανθρώπους, αλλά και να ορίσει το πώς ο ίδιος του δεν θα οδηγηθεί σε αυτήν .

Χαρακτηριστικές, λοιπόν, είναι οι αναφορές του, ως προς την προειρημενη αποξένωση-πτώση: «Πόθεν κακὸς ὁ διάβολος; [Εκ τῆς α[υτῆς α[ιτίας, α[υθαίρετον {εχων καὶ α[υτὸς τὴν ζωὴν καὶ [επ' α[υτῷ κειμένην τὴν [εξουσίαν, }η παραμένειν τῷ Θεῷ }η [αλλοτριωθῆναι τοῦ [αγαθοῦ. Γαβριὴλ {αγγελος καὶ παρέστηκεν τῷ Θεῷ διηνεκῶς.} Ο Σατανᾶς {αγγελος, καὶ [εξέπεσε τῆς ο[ικείας τάξεως παντελῶς. Κ[ακεῖνον]η προαίρεσις διεφύλαξεν [εν τοῖς {ανω, καὶ τοῦτον κατέρριψε τῆς γνώμης τὸ αὐτεξούσιον.[Εδύνατο γὰρ κ[ακεῖνος [αποστατῆσαι, καὶ οὗτος μὴ [εκπεσεῖν.[Ἀλλ'α τὸν μὲν διεσώσατο τῆς [αγάπης τοῦ Θεοῦ τὸ [ἀκόρεστον, τὸν δ'ε [ἀπόβλητον {εδειξεν]η [εκ Θεοῦ [αναχώρησις. Τοῦτο [εστι τὸ κακόν,]η τοῦ Θεοῦ [αλλοτριώσις. Μικρὰ περιστροφὴ [οφθαλμοῦ, }η μετὰ]ηλίου]ημᾶς εἶναι ποιεῖ }η μετὰ τῆς σκιᾶς τοῦ σώματος]ημῶν . Κ[ακεῖ μὲν [αναβλέψαντι \ετοιμον τὸ φωτισθῆναι, [απονεύσαντι δ'ε πρὸς τὴν σκίαν [αναγκαία]η σκότωσις.»¹⁹⁵. Ο Μ. Βασίλειος παρουσιάζει το γεγονός της αποξένωσης ως αποτέλεσμα του αὐτεξούσιου, δηλαδή, της επιλογῆς του ίδιου του αγγελου να οδηγηθεί στη πτώση-αποξένωσή του από την οικεία τάξη, κάτι το οποίο είδαμε και στην προηγούμενη ενότητα με το παράδειγμα των Ιουδαίων, οι οποίοι μέσω της Χριστοκτονίας οδηγήθηκαν και

¹⁹⁵ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Ὅτι οὐκ ἐστὶν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός,, Ὁ.π., τ. 7, σ. 112, παρ. 8, στ. 11-24.

αυτοί, με τη σειρά τους, στην αποξένωση¹⁹⁶. Αλλά πιο χαρακτηριστική από όλες είναι η αναφορά του στην πρωταρχική αποξένωση του ανθρώπου από τον Θεό ως αποτέλεσμα της ελευθερίας του.: «Διακριτικοί [εσμεν [αγαθο~υ κα'ι το~υ χείρονος· [εκλογ`ην το~υ συμφέροντος κα'ι [αποστροφ`ην το~υ βλαβερο~υ [εξ α[υτ~ης τ~ης φύσεως δεδιδάγμεθα. [Αλλοτριωθεντες Θεο~υ δι'α τ~ης]αμαρτίας,...»¹⁹⁷.

Η πτώση, λοιπόν, του ανθρώπου είναι το γεγονός, που προσδιορίζει την ελεύθερη παραίτηση του ανθρώπου από την δυνατότητα μετοχής του στην προσωπική και αγαπητική κοινωνία του με το Θεό, την δυνατότητα του ανθρώπου να υφίσταται ως υπόσταση προσωπικής ετερότητας¹⁹⁸.

Αυτήν, λοιπόν, την ελεύθερη απόφαση του ανθρώπου να αρνηθεί την προσωπική κοινωνία με το Θεό, να περιοριστεί δηλαδή στην αυτονομία και αυτοτέλεια της φύσης του, ο Μ. Βασίλειος προσπαθεί να την αποτρέψει. Να αποτρέψει, δηλαδή, τον άνθρωπο, αλλά και ειδικότερα τον άνθρωπο ως χριστιανό, ο οποίος έχει κάνει το πρώτο βήμα προς την οικειώσή του με το Θεό μέσω του Άγιου Βαπτίσματος,¹⁹⁹ από την αμαρτία, στην οποία μπορεί να περιπέσει και, μέσω αυτής, να οδηγηθεί, για ακόμη μια φορά, στην αποξένωσή του από το Θεό.

---

¹⁹⁶ Βλέπε στην ίδια μελέτη : «Αιρετικοί και αλλόθρησκοι ως ξένοι...»

¹⁹⁷ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Λόγος Περί Ευχαριστίας, Ό.π., τ. 6, σ.84, παρ 2, στ. 10-15.

¹⁹⁸ Ζηζιούλα Ι. Από το προσωπειον εις το προσωπον..., Ό.π., σ. 307. Επίσης Βλ. στο: : Γιανναρά Χ., Χαϊντεγγερ και Αεροπαγίτης, η περί απουσίας και αγνωσίας του Θεού, Ό.π., σ. 127.

¹⁹⁹ Το Βαπτίσμα, λοιπόν, είναι εκείνο το οποίο, όπως περιγράφει ο Μ. Βασίλειος, διακόπτει την σχέση του ανθρώπου με την προηγούμενη ζωή του και μέσω του χρίσματος που δέχεται οδηγείται στην οικειώσή του με το Θεό. Με το Βάπτισμα, λοιπόν, εκπληρώνονται δύο σκοποί : Η θανάτωση από την προηγούμενη ζωή, είκονα που προσφέρεται μέσω της καταδύσεως του ανθρώπου στο νερό, σαν να το θάπτει και δεύτερον την Ανάστασή του ανθρώπου, μέσω του Αγίου Πνεύματος, που δίδει την ζωοποιό δύναμη, και από την κατάσταση της πνευματικής απνεκρώσεως ανακαινίζεται η ψυχή μας εις την μορφή της αρχηγόνου ζωής. :«Συμμορφούμενος τω Θανάτω αυτου, ει πως καταντήσω εις την εκ νεκρων εξανάστασιν» Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Περί του Αγίου Πνεύματος, Προς τον Αμφιλοχιον επισκοπον Ικονιου, Ό.π., τ. 10 σ. 368 κεφ. 15.

Η αποξένωση, λοιπόν, του ανθρώπου, ως αποτέλεσμα της επιλογής του ίδιου, είναι δυνατό να οδηγήσει ακόμα και τον ίδιο τον χριστιανό στην ίδια μοίρα με τους ξένους, δηλαδή στην απομάκρυνσή του από το Θεό και από το υπόλοιπο χριστιανικό σώμα, εγκλωβίζοντάς τον στην ατομικότητα της φύσης του. Κάτι το οποίο είναι δυνατό να συμβεί, όπως αναφέρει ο Μ. Βασίλειος, με την προσκόλληση του ανθρώπου στην φύση και την στέρηση-άρνηση της γνώσης του Θεού.²⁰⁰ Στέρηση που μπορεί να υφίσταται με οποιοδήποτε τρόπο, δηλαδή, είτε από επιλογή του, είτε επειδή ο ίδιος αγνοεί την γνώση του Θεού, αλλά ακόμα και αν νομίζει πως αυτά στα οποία πιστεύει είναι τα αληθή, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει για τους Έλληνες και τους Ιουδαίους στο έργο του «Ανατρεπτικός του απολογητικού του δυσσεβους

---

²⁰⁰ «Τὴν τε ἰομολογίαν, ἣν ἐπὶ τῆς πρώτης εἰσαγωγῆς κατεθέμεθα, ὅτε ἰρυσθέντες [ἀπὸ τῶν εἰδώλων προσήλθομεν Θεῷ ζῶντι, ἰο μὴ ἐπὶ παντὸς φυλάσσων καιροῦ, καὶ διὰ πάσης ἑαυτοῦ τῆς ζωῆς ἵως ἀσφαλοῦς φυλακτηρίου περιεχόμενος, ξένον ἑαυτὸν καθίστησι τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Θεοῦ, τῷ [ιδίῳ χειρογράφῳ μαχόμενος, ἰο ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν πίστιν ἰομολογίας κατέθετο» βλ. στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Περι του Αγίου Πνευματος, Προς τον Αμφιλόχιον επίσκοπον Ικονίου, Ὁ.π., τ. 10, σ. 344, κεφ ι', παρ. 26, στ. 15-20.

Επίσης, μέσω της βλαστημίας προς τον Θεό, η οποία εδώ έρχεται με την παραποίηση της αλήθειας της γνώσεως του Θεού: «...κτίσμα λέγοντι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ[υ φοβῶ] τὴν [ασυγχώρητον] ἁμαρτίαν; } Ἡ τί ποτε οἴει δυσσεβέστερον τούτου δύνασθαι βλασθημεῖν; [Ἐκ γὰρ μιᾶς ταύτης φωνῆς πάντα ἐνέστη τὰ δεινότερα· [αλλοτρίως [ἀπὸ Θεοῦ κατὰ αὐτὴν τὴν φύσιν, δουλείας ταπεινώσεως, διακονία λειτουργικαί, ἁγιασμοῦ στέρησις, τοῦ κατὰ φύσιν οἷον προσόντος, καὶ περιστήσεται τῷ Πνεύματι, οὐτω μετέχειν ἁγιασμοῦ [ἐκ τῆς κατὰ χάριν διανομῆς, ἵως καὶ τὰ λοιπὰ ἔχει ὅσα ἠγιασται. Καὶ ὡσπερ δίδοται ἠμῖν ἠ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον, καὶ ἵως ἐπιμετρεῖται ἑκάστῳ κατὰ τὴν ἀναλογίαν τῆς πίστεως, οὕτως ἔσται καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἁγιασμοῦ μετέχον, εἰπερ ὄντως κτιστὸν κατὰ τὴν πνευματομάχων ἰυπόληψιν.» βλ. στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλία και Λόγοι, Ομιλία κατά Σαβελλιανῶν και Αρείου Και Ανομοίων, Ὁ.π., τ.7, σ. 80, παρ. 6, στ. 1-12.

Καθώς επίσης και με την προσκόλληση του ανθρώπου στην υλική φύση και ὅσα αφορούν τις σωματικές μας ανάγκες: «Σχολάσατε καὶ γνῶτε, ὅτι [ἐγὼ εἰμι ἰο Θεός]. [Ἐφ' ὅσον μὲν τοῖς ἑξῶ Θεοῦ σχολάζωμεν πράγμασιν, οἷον δυνάμεθα χωρησάμενοι γνῶσιν Θεοῦ. Τίς γὰρ μερμῶν τὰ τοῦ κόσμου, καὶ ἐμβυθῶν τοῖς περισπασμοῖς τῆς σαρκός, δύναται τοῖς περὶ Θεοῦ λόγοις προσέχειν, καὶ τῶν ἀκριβείων τῶν τηλικούτων θεωρημάτων ἀρκεῖν; ...» βλ. στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακασίδου Σ.), Ομιλία εις ψαλμούς, Εἰς τον ΜΕ΄ ψαλμον, Ὁ.π., τ.5, σ. 316, στ. 1-6.

Ευνομιου» : «... τὴν σύνεσιν αὐτοῦς τῆς τοῦ Μονογενοῦς δόξης [αποτυφλώσειε, καὶ τὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς γνῶσιν συναφαιρήσεται· ὥστε εἰ καὶ δοκοῦσιν]υπερβολὰς τινὰς νέμειν τῷ Θεῷ καὶ Πατρί, μηδὲν αὐτοῖς ἰσοφελος εἶναι τῆς πρὸς αὐτὸν [αγούσης]οδοῦ τὴν γνῶσιν [αφῆρημένοις. [Επειδὴ καὶ [Ἰουδαῖοι δοξάζειν τὸν Θεὸν οἰοῦνται καὶ] Ἑλλήνων τις [ακούσεται βουλομένων τι μέγα περὶ Θεοῦ λέγειν· [ἀλλ' ὡς οὐκ ἔστιν τις εἰποι μεγαλύνειν αὐτοῦς τὸν Θεόν, ἄνευ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως, δι' οὗ]η προσαγωγῆ τῆς γνώσεώς [εστίν.»²⁰¹.

Ἡ πατερικὴ παράδοση, προσπαθώντας νὰ ἐρμηνεύσει τὴν ἀμαρτία, τὴν ὀρίζει ὡς τὴν ἐμμονή τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀτομικότητά του, στὴν ἀδυναμία του νὰ πραγματώσει τὴν αὐθυπέμβαση τῆς ἀνθρώπινης φύσης στα ἀπεριόριστα ὅρια τῆς προσωπικῆς ἐτερότητας καὶ ἐλευθερίας²⁰². Ἡ ἀμαρτία, λοιπόν, ἀποτελεῖ τὸ κυρίως κακὸν κατὰ τὸ Μ. Βασίλειο : «Τὸ μὲν οὖν κυρίως κακὸν]η]αμαρτία, ὡπερ μάλιστα [εστὶ τῆς τοῦ κακοῦ προσηγορίας ἰσχυρὸν, [ἐκ τῆς]ημετέρας προαιρέσεως ἰσηρηται· [ἐφ']ημῶν ἰσχυρὸς]η [ἀπέσχεσθαι τῆς πονηρίας]η μοχθηροῦς εἶναι.»²⁰³. Ἀποτελώντας ἡ ἴδια μιὰ αυτοκατάκριση καὶ αὐτοτιμωρία τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ ἐλεύθερα τὴν ἐκλέγει, ὀδηγεῖται στὴν ἀποξένωσή του, δηλαδὴ, στὴν ἀποτυχία του νὰ υφίσταται ὡς πρόσωπο καὶ νὰ συντηρεῖται ὡς πρόσωπο μέσω τῆς ἀγάπης²⁰⁴.

---

²⁰¹ Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου,(Εἰς, Κεῖμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Ἀνατρεπτικὸς τοῦ ἀπολογητικοῦ τοῦ δυσσεβοῦς Ευνομίου., Ὁ.π., τ.10, σ.122, παρ.26, στ. 1-9.

²⁰² Γιανναρά Χρ. Ἡ ἐλευθερία τοῦ Ἄθου, Ὁ.π., σ. 46. Βλ. ἐπίσης Τσάμη Δ. Εἰσαγωγή στὴν Πατερικὴ Σκέψη, Ὁ.π., 1988, σ.σ. 285-289.

²⁰³ Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου,(Εἰς, Κεῖμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες καὶ Λόγοι, Ὅτι οὐκ ἐστὶν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός, Ὁ.π., τ.7, σ. 100, παρ.5, στ. 24-27.

²⁰⁴ ΓΙΑ ΤΟ ΟΠΟΙΟ ΓΙΝΕΤΑΙ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΣΤΟ: ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ Θεολογία, Ἐκθεση τῆς Ὁρθόδοξης Πίστεως σὲ ἀντιπαράθεση μετὰ τὴν Δυτικὴ Χριστιανοσύνη, Θεσσαλονίκη, ἐκδ. Πουρναρά 1985, σ.202 κ.ε..

Η αποτυχία των ανθρώπων ως πρόσωπα, η αποτυχία στο να πραγματώσουν - βεβαιώσουν - συντηρήσουν την μοναδικότητα της υπόστασής τους με την αγάπη, έχει ως αποτέλεσμα την αλλοίωση και τον τεμαχισμό της φύσης του ανθρώπου, η οποία από προσωπική ετερότητα και ελευθερία, οδηγείται στην ενστικτώδη και απολυτοποιημένη ανάγκη της επιβίωσης της ατομικότητας²⁰⁵.

Αυτή, λοιπόν, η αποτυχία του ανθρώπου να υφίσταται ως πρόσωπο έχει ως αποτέλεσμα τον εγκλωβισμό του ίδιου στο είναι του, ως ατομική ύπαρξη. Αδύνατη να οδηγηθεί σε σχέση και κοινωνία, δίχως όμως αυτός ο εγκλωβισμός να αποτελεί και την καθοριστική αποκοπή του από την κοινωνία του Θεού. Απόδειξη δε αυτού, απόδειξη που και ο Μ. Βασίλειος καθιστά σαφή στην προκειμένη περίπτωση, είναι το γεγονός της έλευσης του Χριστού στον κόσμο, ο οποίος με την αυτοθυσία και ανάστασή του οδήγησε στην σωτηρία όλους τους ανθρώπους, νικώντας τον Θάνατο: «[Αλλοτριωθέντες Θεο~υ δι'α τ~ης]αμαρτίας, πάλιν ε[ις τ'ην ο[ικειότητα [ανεκλήθημεν, τ?~ω αλιματι το~υ Μονογενο~υς [εκ τ~ης [ατίμου δουλείας [εξαιρεθέντες»²⁰⁶, δίδοντας, έτσι, σε όλους τους ανθρώπους και πάλι την δυνατότητα της οικειώσής τους με το Θεό. Αφου ξανά-κληθήκαμε στη δυνατοτητα της οικειώσής μας, αποδεσμευμένοι από την δουλεία του Θανάτου. Το γεγονός αυτό, δηλαδή, της αυτοθυσίας του Θεανθρώπου για την σωτηρία του ανθρώπου, ίσως αποτελεί και το σημαντικό εκείνο στοιχείο, το οποίο θέλει να παρουσιάσει ο Μ. Βασίλειος· για το πώς δηλαδή θα πρέπει, στην προκειμένη περίπτωση, να σταθεί απέναντι στον αλλοτριωμένο-αμαρτωλό ένας που ακολουθεί τα πιστεύω του Χριστιανισμού. Το γεγονός αυτό, λοιπόν, αποτελεί την εναρκτήριο αναφορά μας για το πνεύμα της ταπεινοφροσύνης από το οποίο θα πρέπει να διακατέχεται ένας χριστιανός. Ταυτόχρονα, όμως, αναδεικνύεται το πόσο αδιανόητο θα ήταν για το Μ. Βασίλειο να

---

²⁰⁵ Γιανναρά Χ. Η ελευθερία του Ήθους, Ό.π., σ. 47.

²⁰⁶ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Λόγος Περί Ευχαριστίας, Ό.π., τ.6, σ.84, παρ. 2, στ. 13-15.

περιθωριοποιήσουμε εμείς, ως χριστιανοί, έναν αλλοτριωμένο από την ευστοχία του βίου άνθρωπος.

Ο Μ. Βασιλείος προσπαθεί να γνωστοποιήσει σε όλους τους ανθρώπους δυο βασικά γνωρίσματα, τα οποία θα πρέπει οι ίδιοι να λαμβάνουν από την σχέση του προς το Θεο. Το γνώρισμα της αγάπης και του κοινωνείν. Να βλέπουμε δηλαδή τον άλλον ως ίσο: «Α[υτ'ῆ] ἡ περικοπὴ τοῦ Ε[υαγγελίου] διδάσκει ἡμᾶς, τὴν ὑπόθεσιν δηλοῦσα πρὸς ἡν εἰρηται τοῦτο, ὥστε μὴ ζητεῖν ὑπεροχὴν, τὴν δ'εἰσοτιμίαν τῆς φύσεως γνωρίζειν, καὶ ἀγαπᾶν τὸ ἰσοτίμον πρὸς τοὺς ἐλαττωσθαι δοκοῦντας ἅεν τισι. Τοιαῦτα γάρ ἐστι καὶ τὰ παιδιά πρὸς ἄλληλα, τά γε μήπω προσεθισθέντα τῶν ἀναστρεφομένων κακίᾳ.»²⁰⁷ και να δημιουργούμε μια σχέση ίσου προς ίσον, δίχως να διακρίνουμε εμείς τους δίκαιους από τους αμαρτωλούς : «Τὴν μὲν διάθεσιν ἡ τὸν τρόπον τούτου τοῦ κατορθώματος εἰκὸς εἶναι διάφορον· ἄλλα γάρ ἐστι πολλάκις τὰ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν καταδεχθῆναι καὶ ἄλλα τὰ ὑπὲρ δικαίων σπουδασθῆναι ὀφείλοντα· τὸ μὲντοι γε μέχρι θανάτου ἀγάπην δεικνύειν καὶ ὑπὲρ δικαίων καὶ ὑπὲρ ἁμαρτωλῶν δεδιδάγμεθα μηδ'εν διακρίνοντες. «Συνίστησι γὰρ τὴν ἑαυτοῦ ἀγάπην», φύσιν, «ὁ Θεὸς εἰς ἡμᾶς, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε». Πρὸς δ'εἰς τοὺς ἁγίους ὁ ἀπόστολος λέγει· «Ὁ ὢς εἰς τὸν τροφὸς θάλπει τὰ ἑαυτῆς τέκνα, οὐτως ἡμειρόμενοι ὑμῶν, εὐδοκοῦμεν μεταδοῦναι ὑμῖν οὐ μόνον τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἑαυτῶν ψυχάς, διότι ἀγαπητοὶ ἡμῶν ἐγενήθητε.»²⁰⁸ Θα πρέπει, λοιπόν, να δεχόμαστε και τους δυο με αγάπη, ανάλογη της αγάπης που έδειξε ο Θεός προς εμάς. Κάτι το οποίο, για να επιτευχθεί, θα πρέπει να είναι αποτέλεσμα της «μίμησης» της ίδιας της ζωής του Χριστού, ο οποίος μέσω της ταπείνωσής του οδήγησε τον άνθρωπο στην σωτηρία του,

²⁰⁷ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β', Όροι κατ' επιτομήν, Ό.π., τ.9, σ. 258, στ. 10-15.

²⁰⁸ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β', Όροι κατ' επιτομήν, Ό.π., τ.9, σ. 226-228, στ.15-4.

δίχως να διακρίνει αμαρτωλούς από δίκαιους, οδήγησε τους πάντες από κοινή αγάπη, στην σωτηρία. Έτσι, λοιπόν, μέσα από την ταπείνωση του ίδιου του ανθρώπου, θα πρέπει να γίνει αποδεκτός αλλά και αγαπητός ο άλλος ως μέρος του ιδίου : «... «[Αγαπήσεις τ'ον πλησίον σου]ως σεαυτόν»· κα'ι [επιθυμῶν [εξομοιωθῆναι τῷ Κυρίῳ εἰπόντι· «[Εντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν, ἵνα [αγαπᾶτε [ἀλλήλους, καθ'ὼς [εγὼ [ἠγάπησα ὑμᾶς]»· ἔτι δ'ε κα'ι [ἀπ'ὸ λογισμῶν τοιούτων, ὅτι εἰ μὲν εὐεργέτης [εστὶν ὁ [ἀδελφός, χρεωστοῦμεν αὐτῷ κα'ι κατὰ ἄνθρωπον τὴν [ἀγάπην, ἣν κα'ι Ἕλληνες φυλάσσουσι, καθ'ὼς [εν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος δηλοῖ λέγων· « Κα'ι εἰ [αγαπᾶτε τοὺς [αγαπῶντας ὑμᾶς, ποία ὑμῖν χάρις [εστί; κα'ι γὰρ οἱ]αμαρτωλοὶ τοὺς [αγαπῶντας αὐτοὺς [αγαπῶσιν]»· εἰ δ'ε κακοποιός, κα'ι οὕτως οὐ μόνον διὰ τὴν [εντολὴν [ἀλλὰ κα'ι]ως τῶν μειζόντων εὐεργέτην [αγαπᾶν [οφείλομεν· εἰ γε πιστεύομεν τῷ Κυρίῳ εἰπόντι.»²⁰⁹

Αυτό, λοιπόν, που διαπιστώνουμε σε γενικές γραμμές, είναι, ότι τόσο ο Μ. Βασίλειος, όσο και ο χριστιανισμός, προσκομίζουν μια νέα προσέγγιση του ανθρώπου, μια «νέα ανθρωπολογία»²¹⁰. Πιο συγκεκριμένα, ο Μ. Βασίλειος προσπαθεί να μην ξεχωρίσει - διακρίνει κανέναν άνθρωπο και να κάνει αισθητό πως οι άνθρωποι δεν έχουν το δικαίωμα να κρίνουν ο ένας τον άλλον, αλλά, στην προκείμενη περίπτωση, τονίζει ότι θα ήταν καλό να ασχολούνται με την γνώση - γνωριμία- του ίδιου τους του εαυτού : «[Επειδὴ]ράδιον]εκάστῳ]ημῶν πολυπραγμονεῖν τὰ [ἀλλότρια, ἢ τὰ οἰκεία]εαυτοῦ διασκέπτεσθαι, ἵνα μὴ τοῦτο πάσχωμεν, παῦσαι, φησί, τὰ τοῦ δεῖνος κατὰ περιεργαζόμενος, μὴ δίδου σχολὴν τοῖς λογισμοῖς τὸ [ἀλλότριον [εξετάζειν [αρρώστημα, [ἀλλὰ «Σαυτῷ πρόσεχε»· τουτέστιν, [ἐπὶ τὴν οἰκείαν ἔρευναν στρέφε σου τὸ ἴσχυμα τῆς ψυχῆς. Πολλοὶ γάρ, κατὰ τὸν λόγον τοῦ Κυρίου, «τὸ μὲν κάρφος

²⁰⁹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β', Ὅροι κατ' ἐπιτομήν, Ὁ.π., τ.9, σ. 196, στ. 8-18.

²¹⁰ Μπερδιάγιεφ Ν. (μτφ. Μητροπολίτου Σάμου Ειρηναίου), Περί προορισμού του ανθρώπου, Δοκίμιον παραδόξου ηθικής, Αθήνα, εκδ. Βιβλιοθήκη Αποστολικής Διακονίας, 1950, σ. 170.

τ'ο [εν τ?~ω [οφθαλμ?~ω το~υ [αδελφο~υ κατανοο~υσι, τ'ην δ'ε [εν τ?~ω ο[ικεί?ω [οφθαλμ?~ω δοκ'ον ο[υκ [εμβλέπουσι». Μ'η παύσ?η τοίνυν διερευνώμενος σεαυτόν, εξι σοι κατ'α [εντολ'ην]ο βίος πρόεισιν· [αλλ'α μ'η τ'α {εξω περισκόπει, εξι πού τινος μ~ωμον [εξευρε~ιν δυνηθείης, κατ'α τ'ον φαρισα~ιον τ'ον βαρ'υν [εκε~ινον κα'ι [αλαζόνα,]ος ε]ιστήκει]εαυτ'ον δικαιο~ων, κα'ι τ'ον τελώνην κατευτελίζων, [αλλ'α σεαυτ'ον [ανακρίνων μ'η διαλίπ?ης· μ'η τι κατ'α τ'ας [ενθυμήσεις \ημαρτες, μή τι]η γλ~ωσσα παρώλισθε τ~ης διανοίας προεκδραμο~υσα, μ'η [εν το~ις {εργοις τ~ων χειρ~ων πέπρακται τι τ~ων [αβουλήτων. Κ}αν ε\υρ?ης [εν τ~?ω βί?ω σεαυτο~υ πολλ'α τ'α]αμαρτήματα (ε]υρήσεις δ'ε πάντως {ανθρωπος {ων), λέγε τ'α το~υ τελώνου· «] Ο Θεός]ιλασθητί μοι τ?~ω]αμαρτωλ?~ω».»²¹¹. Διευκρινίζεται, όμως, ότι αυτή η αναφορά δεν πρέπει να θεωρηθεί ως μια θέση του χριστιανισμού που θέλει να δηλώσει την επιδίωξη μιας ατομοκεντρικής θεώρησης του ανθρώπου, η οποία αποβλέπει στην ατομική σωτηρία. Αλλά το αποτέλεσμα αυτής της στάσης, δηλαδή της γνώσης του εαυτού μου, έχει ως τελικό αποδέκτη την σωτηρία του άλλου. Έτσι, για το χριστιανισμό, η γνώση του εαυτού μου, της αυτογνωσίας μου, έχει ως σκοπο τη γνώση του ίδιου του Θεού και ταυτόχρονα οδηγεί στην ανάδειξη του άλλου, μέσω της αγάπης και της κοινωνίας, την οποία κομίζει από την Θεογνωσία²¹².

Σε αυτά τα όρια, λοιπόν, θα πρέπει να νοηθεί η αυτογνωσία, την οποία εισάγει ο Μ. Βασίλειος και μέσω της οποίας το είναι μου οδηγείται σε μια σχέση με τον άλλον. Επομένως, για το Μ. Βασίλειο τόσο οι «αμαρτωλοί» όσο και οι «δίκαιοι», ως «συλληφθέντες»²¹³ του προπατορικού αμαρτήματος, οφείλουν, από την μια, στο να απέχουν από το να κρίνουν ο ένας τον άλλον και, από την άλλη, θα πρέπει να δείχνουν ευσπλαχνία ο ένας για τον άλλον, δίνοντας ακόμα και την

²¹¹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι., Εισ το Πρόσεχε Σεαυτώ, Ό.π., τ. 6, σ.σ. 230-232, παρ. 5, στ. 22-11.

²¹² Μαντζαρίδη Γ., Κείμενα Πατερικής Ηθικής, Θεσσαλονίκη, εκδ. Πουρναρά, 1982, σ.59.

²¹³ Μπερδιάγεφ Ν. Ό.π., σ.170.

ψυχή τους για την σωτηρία του άλλου : «Ο]ι διδαχθέντες [εν [αγάπ?η Χριστο~υ κα'ι τ'ην ψυχ'ην α[υτ'ην τιθέναι]υπ'ερ [αλλήλων»²¹⁴

Χαρακτηριστική δε είναι και η αναφορά του Γιανναρά, στον οποίο φαίνεται να παρουσιάζεται ο «άλλος» ως «... η βεβαίωση της υπαρκτικής μου αποτυχίας, της αδυναμίας μου να υπερβώ τη φυσική μου θέληση που έχει ταυτιστεί με την αυτοάμυνα του βιολογικού και ψυχολογικού εγώ. Ο «άλλος είναι η κόλαση, γιατί μου αποκαλύπτει βασανιστικά την τραγική καταδίκη της ατομικής μου αυτοτέλειας, την αδυναμία να υπάρξω ελεύθερος από τους φυσικούς προκαθορισμούς αγαπώμενος και αγαπώντας». »²¹⁵. Και αυτήν την αδυναμία είναι που καλείται, και με βάση το Μ. Βασίλειο, να υπερβεί ο άνθρωπος ώστε να οδηγήσει και να οδηγηθεί στην σωτηρία του.

Αυτό, λοιπόν, που, για άλλη μια φορά, ζητά ο Μ. Βασίλειος από τους ανθρώπους είναι να αγαπάνε ο ένας τον άλλον με κοινή και ίση αγάπη : «Ο\υτω προσήκει κοιν'ην κα'ι {ισην π~ασι πρ'ος [αλλήλους τ'ην [αγάπην ε@ιναι]ως φυσικ~ως πρ'ος τ'α καθ' \εκαστον]εαυτο~υ μέλη]ο {ανθρωπος {εχει, [επίσης θέλων παντ'ι τ~?ω σώματι τ'ην]υγείαν, διότι κα'ι]ο πόνος]εκάστου μέλους {ισην παρέχει τ?~ω σώματι [αηδίαν.»²¹⁶, δίχως να υποκρίνονται και να φθονούν ο ένας τον άλλον : «Ο[υχ]ορ?~ας]ηλίκον κακ'ον]η]υπόκρισης; Κα'ι α\υτη καρπός [εστι το~υ φθόνου. Τ'ο γ'αρ διπλο~υν το~υ {ηθους [εκ φθόνου μάλιστα το~ις [ανθρώποις [εγγίνεται, \οταν τ'ο μ~ισος [εν τ~?ω βάθει κατέχοντες, [αγάπ?η δεικνύωσι κατακεχρωσμένην τ'ην [επιφάνειαν, κατ'α τ'ας]υφάλους πέτρας, α\ι βραχε~ι \υδατι καλυπτόμεναι, κακ'ον [απροόρατον το~ις [αφυλάκτοις γίνονται. Ε[ι τοίνυν κα'ι θάνατος]ημ~ιν [εκε~ιθεν \ωσπερ [εκ πηγ~ης [επερρύη, [αγαθ~ων {εκπτώσις, Θεο~υ [αλλοτριώσις, θεσμ~ων σύγχυσις κα'ι [ανατροπ'η πάντων]ομο~υ ~των κατ'α τ'ον βίον καλ~ων, πεισθ~ωμεν τ?~ω [αποστόλ?ω κα'ι « Μ'η γενώμεθα κενόδοξοι, [αλλήλους προκαλούμενοι, [αλλήλοις

²¹⁴ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β', Όροι κατ' επιτομήν, Ό.π., τ.9, σ. 220, στ. 10-11.

²¹⁵ Γιανναρά Χ. Η ελευθερία του ήθους, Ό.π., σ. 45.

²¹⁶ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α', Λόγος Ασκητικός Γ', Ό.π., τ.8, σ. 148, παρ.2, στ. 6-10.

φθονο~υντες, [αλλ'α μ~αλλον χρηστοί, ε{υσπλαγχνοι, χαριζόμενοι]εαυτο~ις,]ως κα'ι]ο Θε'ος [εχαρίσατο]ημ~ιν», [εν Χριστ?~ω [ ]ησο~υ τ?~ω Κυρί?ω]ημ~ων, μεθ' ο#υ]η δόξα τ~?ω Πατρί σ'υν τ~?ω]αγί?ω Πνεύματι, ε[ις το`υς α[ι~ωνας τ~ων α[ιώνων. [Αμήν.»²¹⁷, αλλά να είναι ευσπλαγχτικοί και να συγχωρούν ο ένας τον άλλον όπως ο «Θε'ος [εχαρίσατο]ημ~ιν». Δίχως να αποζητούν το συμφέρον τους αλλά ο καθένας ας ζητά το συμφέρον του άλλου, ως έσχατος μεταξύ εσχάτων : «Μηδε'ις τ'ο]εαυτο~υ ζητείτω, [αλλ'α τ'ο το~υ]ετέρου \λεκαστος ...«] Ο θέλων [εν]υμ~ιν ε@ιναι μέγας {εστω πάντων {εσχατος κα'ι πάντων δο~υλος}»²¹⁸, με βάση την αγάπη που όρισε ο Χριστός : «{ Ανευ δ'ε τούτου κα'ι]ο τ~ης [αγάπης το~υ Χριστο~υ λόγος ο[υκ [επιτρέπει τ'ο {ιδιο σκοπε~ιν \λεκαστον. «] Η [αγάπη] γάρ, φησί, « ο[υ ζητε~ι τ'α]εαυτ~ης.»] Ο δ'ε [αφιδιαστικ'ος βίος \ενα σκοπόν {εχει, τ'ην ο[ικείαν]εκάστου τ'ων χρει~ων θεραπείαν. Το~υτο δ'ε προδήλως μαχόμενόν [εστι τ?~ω τ~ης [αγάπης νόμ?ω]ον]ο [απόστολος [επλήρου μ'η ζητ~ων τ'ο]εαυτο~υ συμφέρον, [αλλ'α τ'ο τ~ων πολλ~ων, \ινα σωθ~ωσιν.»²¹⁹.

Ο άνθρωπος, λοιπόν, βάση των παραπάνω, δεν προσεγγίζεται μέσα στα πλαίσια μιας ατομοκεντρικής θεώρησης, στην οποία ο καθένας, ως αυτούσια ύπαρξη, προσπαθεί να οδηγηθεί στη σωτηρία του, αποκλείοντας την σωτηρία του άλλου, αλλά το ακριβώς αντίθετο· η σωτηρία του ανθρώπου, ως πρόσωπο πλέον, είναι αποτέλεσμα της προσπάθειάς του να αναδείξει τον άλλον και να τον οδηγήσει στην σωτηρία του, κάτι το οποίο επισημαίνεται και από τον Μπερδιάεφ : «Δεν δυνάμεθα να ασχοληθούμεν ειμή περί της πραγματοποιήσεως υψηλών αξιών της ζωής, περί της Βασιλείας του Θεού, περί της εισόδου εις αυτήν όλων των όντων, όχι μόνον του ανθρώπου αλλά και

²¹⁷ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Περί Φθόνου, Ό.π., τ. 6, σ. 154, παρ. 6, στ. 4-17

²¹⁸ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β', Όροι κατ' επιτομήν, Ό.π., τ.9, σ. 14, στ. 15-16.

²¹⁹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α', Όροι κατά πλατος Β' κατ' ερώτησιν και απόκρησιν, Ό.π., τ.8, σ. 218, παρ.1 στ. 1-7.

όλου του κόσμου, με άλλας λέξεις οφείλομεν να σκεπτόμεθα τον Θεόν και όχι ημάς αυτούς. Ουδείς έχει το δικαίωμα να αισθάνεται εαυτόν ικανόν και να καταδικάζη τους άλλους ως αμαρτωλούς.»²²⁰ Όλα αυτά, λοιπόν, μας οδηγούν στο να θεωρήσουμε πως το αυτεξούσιο δεν αποτελεί το δικαίωμα εκείνο του ανθρώπου να κρίνει πέρα από τον εαυτό του και κατά συνέπεια ο ίδιος, ως είναι, δεν μπορεί να εγκλωβίσει τον άλλον σε περιορισμούς, στερώντάς του το δικαίωμα της ελευθερίας του : «Μὴ οἰσθαυτὸν δικαιοσύνης ὑπὲρ ἕτερον, μήποτε δικαιωθεῖς τῆ σεαυτοῦ ψήφῳ τῆ τοῦ Θεοῦ κατακριθῆς. «Οὐκ ἀνακρίνω, φησίν, [εμαυτόν], ὁ Παῦλος. «Οὐδεν γὰρ [εμαυτῶ σύνοιδα, [ἀλλ’ οὐκ [εν τούτῳ δέδικαίωμαι.] Ο δ’ ἐ [ἀνακρίνων με Κύριός [εστιν]».

5. Οἶζει τί κατορθοῦν [αγαθόν; Εὐχαρίσται τῷ Θεῷ, μὴ κατ’ αὐτὸ πλησίον [επαίρου. «Τὸ ἔργον] εαυτοῦ, φυσί, δοκιμαζέτω ἕκαστος καὶ τότε εἰς] εαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον». Τί γὰρ ἔωνησας τὸν πλησίον ὅτι πίστιν] ωμολόγησας, ἢ φυγῆν] υπένειμας δι’ αὐνομα Χριστοῦ, ἢ τοῖς νηστείας [ενεκαρτέρησας πόνοις; Οὐχ] ετέρου τὸ κέρδος, [ἀλλ’ αὐτόν.»²²¹

Για το Μ. Βασίλειο η ανθρώπινη ύπαρξη θα πρέπει να στερείται μιας εγωκεντρικής τάσης, εγκλεισμένης μέσα στον εαυτό της, θα πρέπει να αποτελεί αποτέλεσμα της μίμησης του Χριστού, έτσι ώστε μέσω της ταπεινοφροσύνης, να οδηγείται στην ανάδειξή της αλλά και ταυτόχρονα να αναδεικνύει και τον άλλον : «Τίς πόδας [ἀπέπλυνεν ξένων, καὶ τὴν κόνιν τῆς] ὁδοιορίας [ἀπέκλυσεν, ἵν’ [εν καιρῷ] δυσωπήσῃ τὸν Θεόν, ἀνυχοῦ λύσιν ζητῶν; Τίς ἔθρεψε τὸ πατρὸς ἔρημον παιδίον, ἵνα νῦν] ἡμῖν] ὁ Θεὸς θρέψῃ τὰ σιτία,] ὡς [ορφανὸν τῶν τῶν] ἀνέμων [ἀκρασίῳ] κονδυλιζόμενον;»²²².

²²⁰ Μπερδιάγεφ Ν. Ό.π., σ. 171. βλ. Επίσης Μαντζαρίδη Γ. Ό.π., σ. 60.

²²¹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Περί Ταπεινοφροσύνης, Ό.π., τ. 6, σ.σ. 120-122, παρ 4-5, στ. 13-1.

²²² Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Ομιλία Εν λιμῷ και Ανυμῷ, Ό.π., τ.7, σ. 138, παρ. 4, στ. 10-15.

Καταληκτικά, ο ίδιος, θεωρώντας τον εαυτό του «διάκονο» του χριστιανισμού, αναφέρει την υποχρέωση που έχει αυτός, αλλά και όσοι θεωρούν τους εαυτούς τους διακόνους του λόγου του Θεού, στο να οδηγήσει και τους υπόλοιπους ανθρώπους στην σωτηρία τους : «Διόπερ [ανάγκη] ημ~ας μέν, το~υς τ'ην διακονίαν το~υ λόγου πεπιστευμένους, [εν παντ'ι καιρ~ω προθύμους ε@ιναι πρ'ος τ'ον καταρτισμ'ον τ~ων ψυχ~ων...»²²³, τονίζοντας την ανάγκη της ταπεινοφροσύνης που πρέπει να διακατέχει τον κάθε άνθρωπο, σε διάφορες ομιλίες και λόγους του. Έτσι, στο λόγο Ασκητικός Α΄ παρουσιάζει την ταπείνωση ως εκείνη την αρετή από την οποία και απορρέει η αγάπη προς τον άλλον : «Σαγήνη γάρ [εστι τ~ων [αρετ~ων, πάσας τ'ας [εντολ'ας το~υ Θεο~υ [εν]εαυτ'~η φέρουσα· κα'ι πρ~ωτον μ'εν πάντων τ'ην πανάρετον ταπείνωσιν, [επιφερομένην τ'ον]εσμ'ον τ~ων [αγαθ~ων, {επειτα τό· «[Επέινασα κα'ι [εδώκατέ μοι φαγε~ιν· [εδίψασα κα'ι [εποτίσατέ με· ξένος κα'ι [ασθεν'ης κα'ι [εν φυλακ'~η, κα'ι διηκονήσατέ μοι». Κα'ι μάλιστα \ωταν τ'ο χρεωστούμενον [εκτελ~ηται [εν ταπειν'~ω τ'~ω φρονήματι, [επάρσεως χωρίς, [οργ~ης τε κα'ι γογγυσμο~υ.»²²⁴. Επίσης στα Ασκητικά Β΄ στους «Όρους κατά επιτομήν» παρουσιάζει αναφορές της Καινής Διαθήκης, στις οποίες η σωτηρία του ανθρώπου θεωρείται ως αποτέλεσμα του εσχάτου και της αγάπης απέναντι στον άλλον : «] Ως δούλος δεσπόταις, κατ'α τ'ο]υπ'ο το~υ Κυρίου προστεταγμένον, \ωτι «] Ο θέλων [εν]υμ~ιν ε@ιναι μέγας {εστω πάντων {εσχατος κα'ι πάντων δο~υλος», ο#ις [επιφέρει

Επίσης «[Ίδου γ'αρ]ο Κύριος δι']υπερβολ'ην φιλανθρωπίας ο[υκ]ηρκέσθη τ~η [εκ το~υ λόγου διδασκαλί'α μόνον, [αλλ' \ωστε [ακριβ~ως κα'ι [εναργ~ως]ημ~ιν παραδο~υναι τ'ο]υπόδειγμα τ~ης ταπεινοφροσύνης [εν τ'~η τελειότητι τ~ης [αγάπης, α[υτ'ος περιζωσάμενος {ενίψε το~υς πόδας τ~ων μαθητ~ων. Τίνα ο@υν [απονίψεις; τίνα θεραπεύσεις; τίνος {εχαστος {εσ'η, α[υτ'ος καθ']εαυτ'ον διάγων;» στο: Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α΄, Όροι κατά πλάτος Β΄ κατ' ερώτησιν και απόκρησιν, Ό.π., τ.8, σ. 224, παρ.4, στ. 13-18.

²²³ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β΄, Όροι κατ' επιτομήν, Προοίμιο, Ό.π., τ.9, σ. 10, στ. 6-8.

²²⁴ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α΄, Λόγος Ασκητικός Α΄ Και Παραίνεσις Περί Αποταγής Βίου και Τελειώσεως Πνευματικής, Ό.π., τ. 8, σ.σ. 120-122, παρ.9, στ. 23-5.

δυσωπητικώτερον· «\ Ωσπερ]ο υ]ι'ος το~υ [ανθρώπου ο[υκ @ηλθε διακονηθ~ηναι, [αλλ'α διακον~ησαι», κα'ι κατ'α τ'ο]υπ'ο το~υ [αποστόλου ε[ιρημένον· « Δι'α τ~ης [αγάπης το~υ Πνεύματος δουλεύετε [αλλήλοις».»²²⁵, αλλά και στην ομιλία του «Εις τον ΛΓ' ψαλμόν» τονίζει το γεγονός της ταπείνωσης ως το αποτέλεσμα της ανάδειξης του άλλου : «Εξι τις ο@υν [απ'ο το~υ]αγίου κα'ι φιλανθρώπου Πνεύματος [αγόμενος, μ'η φρον~ων [εφ']εαυτ?~ω, [αλλ'α ταπειν~ων]εαυτόν, \ινα το'υς {αλλους]υψώσ?η, κράζοι τ?~ω πνεύματι τ'α μεγάλα ε[υχόμενος, κα'ι μηδ'εν μικροπρεπ'ες μηδ'ε ταπειν'ον φθέγγοιτο [εκ το~υ τ'α [επίγεια κα'ι κοσμικ'α ζητε~ιν, το~υ τοιούτου]η κραυγ'η ε[ισακουστ'η τ?~ω Κυρί?ω.»²²⁶.

---

²²⁵ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β', 'Όροι κατ' επιτομήν, Ό.π., τ. 9, σ. 146, στ. 17-22.

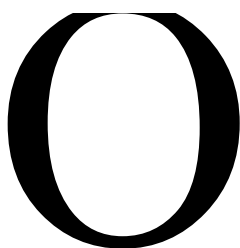
²²⁶ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακασίδου Σ.), Ομιλίες εις ψαλμούς, Εις τον ΛΓ' ψαλμόν, Ό.π., τ.5, σ. 218, παρ. 5, στ. 5-10.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

«{ Ανευ δ'ε τούτου κα'ι]ο τ~ης [αγάπης το~υ Χριστο~υ λόγος ο[υκ [επιτρέπει τ'ο {ιδιο σκοπε~ιν \εκαστον. «] Η [αγάπη] γάρ, φησίν, « ο[υ ζητε~ι τ'α]εαυτ~ης».] Ο δ'ε [αφιδιαστικ'ος βίος \ενα σκοπόν {εχει, τ'ην οικείαν]εκάστου τ'ων χρει~ων θεραπείαν. Το~υτο δ'ε προδήλως μαχόμενόν [εστι τ?~ω τ~ης [αγάπης νόμ?ω |ον]ο [απόστολος [επλήρου μ'η ζητ~ων τ'ο]εαυτο~υ συμφέρον, [αλλ'α τ'ο τ~ων πολλ~ων, \ινα σωθ~ωσιν.»²²⁷.

3. Ανακεφαλαίωση - Παιδαγωγικές θέσεις.

ΛΟΚΛΗΡΩΝΟΝΤΑΣ λοιπόν, την προσπάθεια εντοπισμού και κατανόησης του ξένου, του άλλου, στο Μ. Βασίλειο, θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε, σε γενικές γραμμές, εκείνες τις θέσεις, τις οποίες συναντήσαμε κατά την διάρκεια των προηγούμενων ενοτήτων και ταυτόχρονα να αναδείξουμε εκείνες τις παιδαγωγικές θέσεις που αφορούν την παιδαγωγική σχέση δασκάλου-μαθητή.

Ξεκινώντας από την πρωταρχική εκείνη θέση του Μ. Βασιλείου, στην οποία ο άνθρωπος εμφανίζεται ως δημιουργημα του Θεού, ως «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωσιν» του ιδίου, αυτό που διαπιστώνουμε είναι μια νέα ανθρωπολογική προσέγγιση του ανθρώπινου είναι σε σχέση με αυτή που διατυπώθηκε κατά την περίοδο της Νεοτερικότητας. Ο άνθρωπος, λοιπόν, με βάση την χριστιανική γραμματεία, ξεπερνάει την φυσική του ατομικότητα και ως δημιουργημα του Θεού αποκτά τη δυνατότητα εκείνη να υφίσταται ως πρόσωπο, αντιπροσωπεύοντας έναν

²²⁷ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α', Οροι κατά πλατος Β' κατ' ερώτησιν και απόκρισιν, Ο.π., τ.8, σ. 218, παρ.1 στ. 1-7.

τρόπο ύπαρξης του ιδίου, που ναι μεν προϋποθέτει την ατομικότητα της φύσεώς του, αλλά, ταυτόχρονα, διαφοροποιείται από αυτήν, αποκτώντας την μοναδικότητα, ανομοιότητα, ιδιαιτερότητά του ως αποτέλεσμα των ιδιωμάτων-γνωρισμάτων του, τα οποία εκλαμβάνει από την ουσία του ανθρώπινου είναι .

Σε αυτήν λοιπόν την κεφαλαιώδη θέση, σχετικά με το ανθρώπινο είναι, επικεντρώνεται σε μεγάλο βαθμό το έργο του Μ. Βασιλείου, προσδίδοντας ταυτόχρονα σε εμάς την δυνατότητα να αναδιατυπώσουμε την παιδαγωγική εκείνη σχέση δασκάλου-μαθητή και τανάπαλιν, ώστε να ξεφύγουμε από εκείνη την Ορθολογιστική Θεώρηση της νεωτερικής περιόδου, όπου ο άλλος - ο ξένος - ο αλλότριος, μέσα από την σχέση Υποκειμένου-Αντικειμένου, παρέμενε δέσμιος της κυριαρχίας του πνεύματος του υποκειμένου και ταυτοχρόνως διώκονταν.

Ο δάσκαλος, λοιπόν, ως κύριος υπεύθυνος για την διαμόρφωση αυτής της σχέσης, θα πρέπει να αποτελέσει εκείνον τον φορέα που θα απεγκλωβίσει τον μαθητή από την ξενότητα, δηλαδή από εκείνη την κατάσταση του εγκλεισμού, στην οποία βρίσκεται, αδυνατώντας να έρθει ο ίδιος σε σχέση και κοινωνία και να τον αναδείξει σε προσωπική ετερότητα, μοναδική και ανεπανάληπτη. Δυνάμενος, πλέον, ο μαθητής να οδηγηθεί στα πλαίσια μιας αναφοράς, μιας δυναμικής και ατέλεστης πραγματοποιήσιμης συνάφειας με τον ίδιο το δάσκαλο, αλλά ταυτόχρονα, να καταστεί δυνατή η ικανότητα του ιδίου του να μπορεί να οδηγηθεί και αυτός, ως προσωπική ετερότητα, στη τέλεση κοινωνίας και με το υπόλοιπο κοινωνικό περίγυρο.

Πριν, όμως, προχωρήσουμε σε εκείνα τα βασικά, αν θα μπορούσαμε να πούμε «κριτήρια», τα οποία προκύπτουν από τις προηγούμενες ενότητες και που πρέπει να εκληφθούν ως αναγκαία για την δυνατότητα δημιουργίας προσωπικής κοινωνίας, μεταξύ δασκάλου-μαθητή, οφείλουμε, και με βάση τις προηγούμενες διαπιστώσεις, να ορίσουμε τον άλλον, τον αλλότριο, τον ξένο ως εκείνη την ανθρώπινη ύπαρξη που παραμένει εγκλεισμένη στο είναι της, ως απόλυτη - στατική - φυσική ατομικότητα, η οποία αδυνατεί να έρθει σε κοινωνία και σχέση συνάφειας, λόγω του αυτό-εγκλεισμού της, δέσμια των

υπαρκτικών της αναγκών, έχοντας όμως την ανάγκη να οδηγηθεί στην απελευθέρωσή της.

Η ανάδειξη λοιπόν του άλλου -του μαθητή ως ξένου-, σε προσωπική ετερότητα, αλλά και του ιδίου του δασκάλου στα μάτια του μαθητή, θα πρέπει να αποτελεί γεγονός βιώματος. Δηλαδή, θα πρέπει να αποτελέσει εκείνον τον τρόπο ύπαρξης που θα επιτευχθεί από το δάσκαλο, ώστε η σχέση αυτή να οδηγηθεί σε άμεση προσωπική κοινωνία συνάφειας, μοναδικής και ανεπανάληπτης, αποδεσμεύοντας τον μαθητή από εκείνες τις υπαρκτικές ανάγκες που το καθιστούν δέσμιο της φυσικής του ατομικότητας.

Σύμφωνα λοιπόν με το Μ. Βασίλειο, το ξένο ως είναι δεν υπόκειται στη στάση του ολοκληρωτισμού όπου το ίδιο δεν τελεί υπό την χειραφέτηση, ιδιοποίηση ή την εξομοίωση του εγώ, αποβάλλοντας έτσι την ετερότητά του, αλλά το ίδιο αποτελεί αποτέλεσμα της έκφρασης της ελευθερίας του και του αυτεξούσιου και ως τέτοιο θα πρέπει να εκλαμβάνεται. Έτσι, ο δάσκαλος, στην προσπάθειά του να καταστήσει δυνατή μια προσωποκεντρική θεώρηση μεταξύ αυτού και του μαθητή, ως αλλότριο, θα πρέπει να αποδεσμευτεί από το πιστεύω της δυνατότητας οικείωσης, αφομοίωσης, υποταγής και απόρριψης του μαθητή. Δηλαδή, οφείλει να δει στα μάτια του μαθητή εκείνη την ιδιαίτερη και ανεπανάληπτη ύπαρξη, η οποία, για να αναδειχθεί ως πρόσωπο, θα πρέπει να μην υφίσταται ως δέσμια, υποταγμένη στο γίνεσθαι του δασκάλου, αλλά το ακριβώς αντίθετο. Θα πρέπει να αποτελεί ελεύθερη ύπαρξη, δυνάμενη η ίδια να καταστεί ως ον εν ενεργεία, ως πρόσωπο και ετερότητα.

Η επίτευξη της ουσιαστικής διαπροσωπικής και παιδαγωγικής σχέσης συντελείται, όπως είδαμε και από το Μ. Βασίλειο, μέσω της Αγάπης, που, όπως αναφέρθηκε, δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται απλώς και μόνο ως μια δύναμη, αλλά ούτε και αποτέλεσμα ανάγκης, αλλά να δηλώνει εκείνη την έκφραση πληρότητας, αποσκοπώντας σε μια κοινωνία μεταξύ Δασκάλου και Μαθητή, όπου δεν θα υφίσταται ως ιδιοτελές κίνητρο αλλά ως ανιδιοτελής αγάπη. Διότι, σε αντίθετη περίπτωση, ξεφεύγουμε από την κοινωνία εκείνη που αποζητάται, σε

τελική ανάλυση, από το Μ. Βασίλειο και οδηγούμαστε στην κατάσταση εκείνη όπου ενυπάρχει, πλέον, ο διαφορισμός μεταξύ των ανθρώπων· των ανθρώπων, δηλαδή, ως ατομοκεντρικές υπάρξεις, υποτασσόμενες στις ανάγκες και τις σκοπιμότητες των θεσμών, όπου επικρατεί η αλόγιστη κυριαρχικότητα. Οι διαφορισμοί εγκλείονται, από τον ίδιο τον Μ. Βασίλειο, μέσα στον όρο «Έθνη», διαφοροποιώντας την κατηγορία αυτή των ανθρώπων από αυτούς που λειτουργούν ως κοινωνία προσώπων, δηλαδή την «Οικουμένη», δίχως όμως, αυτή η διάκριση, όπως είχαμε επισημάνει, να οδηγεί και στην αποπομπή - περιθωριοποίησή τους.

Εκτός, όμως, της ανιδιοτελούς Αγάπης, υπέρτατο αγαθό για τον Μ. Βασίλειο και βασικό κριτήριο για τη δυνατότητα πραγματικής κοινωνίας αποτελεί και η ελευθέρια, η οποία, και ως απαύγασμα της τριαδικής κοινωνίας, συνιστά εκείνη την κατάσταση στην οποία ο άλλος μπορεί να υπάρξει αποδεσμευμένος από κάθε αναγκαία και ικανή εξάρτηση. Έτσι, ο δάσκαλος, ελεύθερος πλέον ο ίδιος και κινούμενος υπό τα πλαίσια της αγάπης, θα πρέπει να γνωρίσει, αλλά και να οδηγήσει τον μαθητή στην κατάσταση εκείνη, ώστε να μπορεί να υφίσταται ως ελεύθερη ύπαρξη - κατάσταση, η οποία, σε τελική ανάλυση, θα οδηγήσει στην αποδέσμευση του μαθητή, τόσο από τον ίδιο το δάσκαλο όσο και από τις υπόλοιπες πιθανές εξαρτήσεις του. Η αναγνώριση δε της ελευθέριας του άλλου, στην προκείμενη περίπτωση της ελευθέριας του μαθητή, θα αποτελέσει ταυτόχρονα και εκείνη την εναρκτήριο αναφορά, μέσω της οποίας η σχέση του δασκάλου με τον μαθητή θα αναπτυχθεί σε ανιδιοτελή κοινωνία· κοινωνία, που με άλλα λόγια, εκδηλώνεται ως αγαπητική-ελεύθερη έκφραση των προσώπων, αποτελώντας, σε τελική ανάλυση, απόρροια της τριαδικής κοινωνίας και αποσκοπώντας σε μια κοινωνία ίσου προς ίσον, ή αλλιώς, σε μια κοινωνία ισότιμη-ομότιμη : «ομοτιμον από της προς το ισον σχεσεως»²²⁸.

---

²²⁸ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Περί Αγίου Πνεύματος, Ό.π., τ. 10, σ. 314, κεφ. ζ´, παρ. 15, στ. 17.

Επανερχόμενοι τώρα στις αναφορές μας σχετικά με την περιθωριοποίηση-αποπομπή του άλλου, αυτό που διακρίναμε στο Μ. Βασίλειο ήταν μια τάση επιδίωξης του ίδιου να καταστήσει σαφές το γεγονός της αμοιβαίας συνύπαρξης με τον άλλο, τον ξένο, ώστε να μην θεωρείται, αλλά και να μην θεωρήσει το ίδιο τον εαυτό του, ως απορριπτό μέλος. Ο άλλος, λοιπόν, αποτελεί ένα σεβαστό ον, το οποίο έχει την ανάγκη ίσης μεταχείρισης και κάθε τάση κτητικότητας προς αυτό δεν συμβαδίζει, όπως είδαμε, με τον χριστιανισμό. Διότι, σε μια τέτοια περίπτωση, το άλλο γίνεται δέσμιο του Εγώ, της ηγεμονίας του Εγώ, χάνοντας έτσι το ίδιο την ελευθερία του να υπάρξει ως ετερότητα.

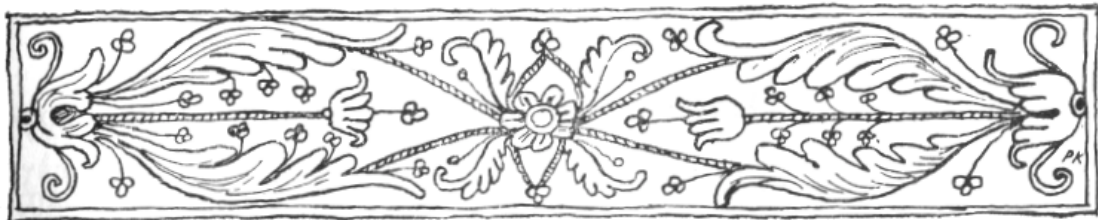
Εδώ λοιπόν καλείται ο δάσκαλος να μπορέσει πρώτος ο ίδιος να αποβάλει το Εγώ του, θέτοντας στη συνέχεια τον εαυτό του στην υπηρεσία του μαθητή. Με άλλα λόγια, να φτάσει σε εκείνο το σημείο που να μπορεί να θυσιάσει το είναι του, κινούμενος στα πλαίσια της ταπείνωσης, όπως αυτή μας δίνεται από την Πατερική Θεολογία, όπου κανείς θυσιάζει το είναι του για το καλό του άλλου, για την σωτηρία του άλλου, για την ανάδειξη του άλλου ως πρόσωπο.

Φυσικά σε όλες τις παραπάνω αναφορές θα πρέπει να σημειωθεί πως ο μαθητής δεν θα πρέπει να οδηγηθεί μετά βίας σε αυτή την κατάσταση, αλλά όπως επισημαίνεται από το Μ. Βασίλειο ο άλλος, λόγω του αυτεξούσιου και της ελευθερίας του, είναι αυτός, που, έχοντας το δικαίωμα του ανθρώπινου είναι επιλέγει την οδό μέσω της οποίας και θα μπορέσει να έρθει σε κοινωνία. Ο ίδιος, λοιπόν, ο μαθητής είναι αυτός που θα επιλέξει την οδό της κοινωνίας ή όχι, και όχι ο δάσκαλος, ο οποίος είναι υποχρεωμένος να δώσει τα ερείσματα στον μαθητή και όχι να του ετοιμάσει τον δρόμο προς την κοινωνία.

Ολοκληρώντας, λοιπόν, αυτή την μελέτη θα επισημάνουμε, για άλλη μια φορά, την προσπάθεια του Μ. Βασιλείου να διασαφηνίσει το γεγονός της αναγκαιότητας να αποκτήσει το ξένο, το άλλο, το δικαίωμα να υφίσταται ως προσωπική ετερότητα, ελεύθερη και αποδεσμευμένη από κάθε ταυτιστική και νοησιαρχική τυπολατρία, δυνάμενη να υπαρξει δρῶσα σε μια κοινωνία προσώπων.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

«Βασίλειος ἄην, τὸ μέγ' ἰοφελος τοῦ
νῦν βίου. Τούτον λόγου τ'ε καὶ στέγης
καὶ σκευμάτων κοινωνόν εἶχον· εἰ τι δεῖ
καὶ κομπάσαι, ξυνορίς ἄημεν ο[υκ ἰσημος
] Ἐλλαδι. Τ'α πάντα μεν δ'η κοινά καὶ ψυχὴ
μία δυοῖν δέουσα σωμάτων διάστασιν.»

(Γρηγόριος Ναζιανζηνός, Περί τον εαυτού βίον,
Migne, PG 37, 1045).

4.1. Βιογραφικό σημείωμα του Μεγάλου Βασιλείου.

4.1.1. Η ζωή του Μεγάλου Βασιλείου.

O

Μέγας Βασίλειος είναι μία από τις σημαντικότερες μορφές της Εκκλησίας και της Χριστιανικής Γραμματολογίας. Γεννήθηκε περίπου το 330 μ.Χ. και ως τόπος γέννησής του φαίνεται, κατά μερικούς, να είναι η Νεοκαισάρεια του Πόντου²²⁹, ενώ κατά άλλους η Καισαρεία της Καππαδοκίας²³⁰. Αν και στο θέμα αυτό οι απόψεις δίστανται είναι σίγουρο ότι κατάγονταν από οικογένεια ευκατάστατη²³¹. Ήταν λεπτοκαμωμένος και επιρρεπής στις ασθένειες σε όλη τη διάρκεια της ζωής του, πράγμα για το οποίο συχνά παραπονιόνταν στις επιστολές του, κάνοντας αναφορές για την κακή υγεία του : «Τίνα με οξiei ψυχ`ην [εσχηκέναι, |οτε τ`ην [επιστολ`ην [εδεξάμην τ`ης θεοσεβείας σου; Ε[ι μ`εν γ`αρ πρ`ος τ`ην [εν τ~ω γράμματι [απε~ιδον διάθεσιν, ε[υθ`υς |ωρμων πέπεσθαι τ`ην ε[υθ`υ Σύρων ε[ι δ`ε πρ`ος τ`ην [αρρωστίαν το~υ σώματος, υφ` #ης πεπεδημένος [εκείμην, [ησθανόμην ο[υχ`ι το~υ π`ετεσθαι μόνον, [αλλ`α καί το~υ [επί τ`ης κλίνης στρέφεσθαι [ενδε~ως {εχων. Πεντηκοστ`ην γ`αρ ταύτην ]ημέραν @ηγον [εν τ~?η [αρρωστία, καθ` |ην [επέστην]ημ~ιν]ο [αγαπητ`ος κα`ι σπουδαιότατος [αδελφ`ος ]υμ~ων συνδιάκονος[ Ελπίδιος, πολλ`α μ`εν τ~?ω πυρετ~?ω δαπανηθείς, |ος [απορί?α τ`ης τρεφούσης α[υτ`ον \υλης τ~?η ξηρ~?α τα`υτ?η σαρκ`ι ο#ιον θρυαλλίδι κεκαυμέν?η περιειλούμενος μαρασμώδη κα`ι χρονίαν [επήγαγεν [αρρωστί?αν× τ`α δ`ε [εφεξ~ης]η [αρχαία πληγή μου, τ`ο #ηπαρ το~υτο διαδεξάμενον, [απέκλεισε μέν με σιτίων, [απεδίωξε δ`ε τ~ων [ομμάτων τ`ον \υπνον, [εν μεθορίοις δ`ε κατέσχε δυσχερ~ων [επαισθάνεσαθι. \ Ωστε κα`ι \υδασιν [εχρησάμην α[υτοφυ~ως θερμο~ις κα`ι τινας παρ` [ιατρ~ων [επιμελείας κατεδεξάμην. \Απαντα δ`ε {ηλεγξε τ`ο νεανικ`ον το~υτο κακ`ον |ο το~υ μ`εν {εθους παρόντος κ}αν }αλλος `ενέγκοι,

²²⁹ Μαραγκουδάκη Θ. Σ., Βασιλείου του Μεγάλου, Αθήνα, εκδ. του ιδίου, 1994, σ. 8.

²³⁰ Ζήση Θ., Ο Μέγας Βασίλειος και η θύραθεν παιδεία, Χολαργός, εκδ. Σήμαντρο, XX, σ.49.

²³¹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου (Εισ., Κειμ, Μετ.,Σχ. Χρήστου Π.) Επιστολαί Α', Θεσσαλονίκη, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» Ε .Π .Ε ., 1972, τ.1, σ. 11. καθώς επίσης βλ. Μπόνη Κ., Βασίλειος Καισαρείας ο Μέγας, Βίος και Έργα, Συγγράμματα και Διδασκαλία, Αθήνα, εκδ. XX, 1975, σ.14.

[αμελετήτως δ'ε προσπεσόντος ο[υδε]ις ο[υ]τως [αδαμάντινος \ωστε [αντισχε~ιν.] Υφ' ο#υ πολ'υν [οχληθε]ις χρόνον ο[υδέποτε ο[υ]τως [ηνιαθην \ωσον ν~υν [εμποδισθε]ις παρ' [αυτο~υ πρ'ος τ'ην συντυχίαν τ~ης [αληθιν~ης [αγάπης σου.]]²³².

²³² Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ., Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Α', Επιστολή 138. Ευσέβιω Επίσκοπω Σαμοσάτων, Ό.π., τ.1, σ. 266, παρ. 1, στ. 1-21.

Θα πρέπει να σημειώσουμε πως, εκτός της παραπάνω αναφοράς, στις επιστολές του βρίσκουμε και άλλες, στις οποίες φαίνεται να παραπονιέται για την ασθενικότητα του σώματός του. Ενδεικτικά παρουσιάζουμε τις εξής:

- «Το~υ δ'ε μ'η {ηδη παρε~ιναι τ'α α{ιτια λόγ?ω μ'εν ε[ιπε~ιν ο[υ] ρ?άδιον, ο[υ] μόνον]υπο τ~ης παρούσης [ασθeneίας [εξαιρεγομέν?ω, [αλλ' ο[υ]δ'ε σχόντι ποτ'ε τοσαύτην το~υ λόγου δύναμιν \ωστε παντοδαπήν ο[υ]τω κα'ι ποικίλην νόσον [εναργ~ως [εξαγγε~ilai . Πλ'ην \οτι [απ'ο τ~ης]ημέρας το~υ Πάσχα μέχρι το~υ ν~υν πυρετο'ι κα'ι διάρροια κα'ι σπλάγγων [επαναστάσεις, \ωσπερ κύματά με [επιβαπτίζοντα,]υπερσχε~ιν ο[υ]κ [ε~?α. Τ'α δ'ε παρόντα ο#ια κα'ι τίνα #ην ε{ιπτοι }αν κα'ι]ο [αδελφ'ος Βάραχος, ε[ι] κα'ι μ'η τ~ης [αληθείας [αξίως,...» Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ.,Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Α', Επιστολή 162. Ευσεβιω Επίσκοπω Σαμοσατων, Ό.π., τ.1, σ. 282, στ. 15-22.
- «Νυν'ι δ'ε ο[υ]χ'ι πτερύγων [ενδε~ως {εχω μόνον, [αλλ'α κα'ι α[υτο~υ το~υ σώματος πάλαι μέν μοι]υπ'ο μακρ~ας τ~ης [αρρωστίας πεπονηκότος, ν~υν δ'ε]υπ'ο τ~ων συνεχ~ων θλίψεων παντελ~ως συντετριμμένου». Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ.,Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Α', Επιστολή 140. Προς την Αντιοχεων Εκκλησιαν, Ό.π., τ.1, σ. 334, παρ. 1, στ. 14-17.
- «Πρ~ωτον μ'εν γ'αρ [ασχολία μέ τινες τ~ων κατ'α τ'ον βίον πραγμάτων κατέσχον, {επειτα δ'ε πυρετο'ι συνεχε~ις κα'ι λάβροι ο[υ]τω μου τ'ο σ~ωμα κατεδαπάνησαν, \ωστε [εφάνη τι κα'ι [εμο~υ λεπτότερον, α[υτ'ος [εγ'ω [εμαντο~υ. Ε@ιτα τεταρταίων προσβολα'ι πρ'ος πλε~ιον }η ε{ικοσι διαρκέσασαι κύκλους. Νυν'ι δ'ε, \οτε δοκ~ω τ~ων πυρετ~ων [απηλλάχθαι, ο[υ]τως]υπ'ο τ~ης [αδυναμίας διάκειμαι \ωστε μηδ'εν [εν τούτ?ω [αποδε~ιν [αρχίου. \ Οθεν μοι π~ασα μ'εν]οδ'ος {αβατος, π~ασα δ'ε πνεύματος προσβολ'η πλείονα φέρει τ'ον κίνδυνον }η α[ι] τρικυμία το~ις πλέουσιν». Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ.,Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Β', Επιστολή 193. Μελετιω Αρχιατρω, Θεσσαλονίκη, Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» Ε.Π.Ε., 1972, τ. 2., σ. 296, παρ. 1, στ. 5-13.
- «Κα'ι τ'ο ε[ικος δ'ε παντ'ι γνώριμον τ~?ω [εμ'ε κα'ι κατ'α βραχ'υ [επισταμέν?ω. Ε[ι] γ'αρ [εν τ~?η δοκούσ?η ε[υεξία? τ~ων [απεγνωσμένων πρ'ος τ'ο ζ~ην [ασθεν'έστερον διεκέμην, γινώσκειν {εξεστι τί }αν }ημην [επ'ι τ~ης [αρρωστίας. Καίτοιγε [εχρ~ην (δ'ος γ'αρ τ~?ω πυρετ~?ω συγγνώμην [ερεσχελο~υντι), [επειδή μοι κατ'α φύσιν @ην τ'ο νοσε~ιν, [εν τ~?η μεταβολ~?η ταύτης τ~ης \εξέως]υγείας μοι ν~υν τ'ο κράτιστον περιε~ιναι. [Αλλ' [επειδ'η]η μάστιξ το~υ Κυρίου [εστ'ι προσθήκαις τα~ις κατ'α τ'ην]ημετέραν [αξίαν τ'ο [αλγειν'ον [επιτείνουσα, [ασθένειαν [επί τ~?η [ασθενεί?α προσεκτησάμην.» βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ.,Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Γ, Επιστολή 136 Προς Ευσέβιω

Ο Μ. Βασίλειος έλαβε χριστιανική ανατροφή : «[Αλλ' ἤν [εκ παιδ'ος {ελαβον {εννοϊαν περ'ι Θεο~υ παρ'α τ~ης μακαρίας μητρός μου κα'ι τ~ης μάμμης Μακρίνης, ταύτην α[υξηθε~ισαν {εσχον [εν [εμαυτ~?ω× ο[υ γ'αρ {αλλα [εξ {αλλων μετέλαβον [εν τ~?η το~υ λόγου συμπληρώσει, [αλλ'α τ'ας παραδοθείσας μοι παρ' [αυτ~ων [αρχ'ας [ετελείωσα.»²³³, όπως και τα υπόλοιπα αδέρφια του²³⁴, για την οποία

Επίσκοπω Σαμοσάτων, Θεσσαλονίκη, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» Ε .Π .Ε ., 1973, τ. 3., σ. 24, παρ. 1, στ. 4-14.

- « μ~αλλον δ'ε παντελ~ως [αδύνατον, ο[υ μόνον καθότι τ'ο σ~ωμα μοι]υπ'ο μακρ~ας [αρρωστίας [απείρηκεν, [αλλ' ὅτι κα'ι τ~ων [αρμενιακ~ων [ορ~ων α]ι]υπερβάσεις μικρόν ἕστερον [αδύνατοι γίνονται κα'ι το~ις πάνυ σφριγ~ωσι καθ' ἡλικίαν.» Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ.,Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Γ, Επιστολή 156 Προς τον Πρεσβυτερον Ευαγγιον, Ό.π., τ.3. , σ. 46, παρ. 1, στ. 20-23.
  - «[Επειδ'η δ'ε τ'ο σ~ωμά μοι λοιπ'ον]υπ'ο χρονίας νόσου κατανάλωται,]ως μηδ'ε [από τ~ης κλίνης δύνασθαι μεταβαίνειν, κα'ι ο]ι [εφεδρεύοντες]ημ~ιν πολλοί,]ως λύκοι \αρπαγες, ...» βλ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ.,Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Γ, Επιστολή 139 Προς τους Αλεξανδρείς, Ό.π., τ.3, σ. 68, παρ. 3, στ. 20-23.
  - Καθώς και στις επιστολές

Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ.,Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Α, Ό.π., τ.1: 200,201,202, 218, 232, 199, 27, 29, 30, 48, 98, 100, 138, 141, 162.

Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ.,Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Β, Ό.π., τ.2: 206, 94, 137, 193, 194, 296.

Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ., Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Γ, Ό.π., τ.3: 136, 156, 256, 267, 139, 203,163.
- ²³³ Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ.,Σχ. Χρήστου Χ.), Επιστολαί Γ, Επιστολή 223. Προς Ευστάθιον τον Σεβαστηνόν, Ό.π., τ.2, σ. 74, παρ. 3, στ. 14-18. Καθώς επίσης:
- «Πίστεως δ'ε τ~ης]ημετέρας τίς }αν κα'ι γένοιτο [εναργεστέρα [απόδειξις {η ὅτι τραφέντες]ημε~ις]υπ'ο τήθη μακαρί?α γυναικ'ι παρ' ἄ]υμ~ων]ωρμημένη; Μακρίναν λέγω τ'ην περιβόητον, παρ' #ης [εδιδάχθημεν τ'α το~υ μακαριωτάτου Γρηγορίου ρήματα ὅσα πρ'ος α[υτ'ην [ακολουθί?α μνήμης διασωθέντα α[υτή τε [εφύλασσε κα'ι]ημ~ας {ετι νηπίους {οντας {επλαττε κα'ι [εμόρφου το~ις τ~ης ε[υσεβείας δόγμασιν.[Επε'ι δ'ε κα'ι α[υτο'ι τ'ην το~υ φρονε~ιν δύναμιν [απελάβομεν, το~υ λόγου]ημ~ιν δι'α τ~ης]ηλικίας συμπληρωθέντος, πολλ'ην [επελθόντες γ~ην τε κα'ι θάλασσαν, ε[ι τινας ε[υρομεν τ?~ω παραδοθέντι κανόνι τ~ης ε[υσεβείας στοιχο~υντας, τούτους κα'ι πατέρας [επεγραψάμεθα κα'ι]οδηγο'υς τ~ων ψυχ~ων]ημ~ων ε[ις τ'ην πρ'ος Θε'ον πορείαν [εποιησάμεθα.» Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ.,Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Γ, Επιστολή 204 Τοις Νεοκαισαρευσι, Ό.π., τ.3, σ. 170, παρ. 6, στ. 7-18.

φρόντισαν η μητέρα του Εμμελία²³⁵ και η γιαγιά του Μακρίνα²³⁶, ενώ την πρώτη παιδεία την δέχθηκε από τον πατέρα του Βασίλειο²³⁷.

-
- « [Εγ'ω καὶ δι'α τὴν [εκ παιδός μοι πρὸς τ'ο χωρίον τοῦτο συνήθειαν ([ενταῦθα γ'αρ [ετράφην παρ'α τῶν [εμαυτοῦ τήθῃ), καὶ δι'α τὴν μετ'α ταῦτα [επὶ πλεῖστον διατριβήν, ὅτε φεύγων τοὺς πολιτικοὺς θορύβους, [επιτήδειον [εμφιλοσοφῆσαι δι'α τὴν [εκ τῆς [ερημίας]ησυχίαν τ'ο χωρίον τοῦτο καταμαθὼν, πολλῶν [ετῶν [εφεξῆς [ενδιέτριψα χρόνον, καὶ δι'α τὴν νῦν τῶν [αδελφῶν [ενοίκησιν βραχείας [αναπνοῆς [εκ τῶν κατεχουσῶν]ημῶς [ασχολιῶν [επιτυχῶν {ασμενος @ηλθον [επὶ τὴν [εσχατὴν ταύτην, ο[υχ] [ως] [ετέροις [εντεῦθεν παρέξων πράγματα [ἀλλ']ως α[υτὸς τὴν [εμαυτοῦ θεραπεύσων [επιθυμίαν». Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ.,Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Γ, Επιστολή 210 Τοις Κατὰ Νεοκαισαρειαν Λογιωτατοῖς, Ὁ.π., τ.3, σ. 176, παρ. 1, στ. 6-14.
  - « Θεοῦ τοῦ [αγαθοῦ χρηστότητι καὶ φιλανθρωπίᾳ [εν χάριτι τοῦ Κυρίου]ημῶν [ ]ησοῦ Χριστοῦ κατ' [ενέργειαν τοῦ]αγίου Πνεύματος, τῆς μ'εν κατ'α παράδοσιν τῶν {εξῶθεν πλάνης ρυσθεῖς, {ανῶθεν δ'ε καὶ [εξ [αρχῆς]υπ'ο Χριστιανοῦς γονεῦσιν [ανατραφεῖς, παρ' α[υτοῖς μ'εν [ἀπ'ο βρέφους καὶ τ'α]ιερ'α γράμματα {εμαθον, {αγοντα με πρὸς [επίγνωσιν τῆς [αληθείας.]Ως δ'ε γέγονα [ανήρ, καὶ [αποδημίαις πολλάκις χρώμενος, πράγμασί τε,]ως ε[ικός, [εντυγχάνων πλείοσιν, [εν μ'εν ταῖς {αλλαις τέχναις καὶ [επιστήμαις τοσαύτην πρὸς [αλλήλους συμφωνίαν κατεμάνθανον τῶν [ακριβῶς μετερχομένων]εκάστην,...» Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ., Κειμ, Μετ.,Σχ. Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α, Λόγος Περί Κρίματος Θεοῦ, Θεσσαλονίκη, Πατερικαὶ Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» Ε .Π .Ε ., 1973, τ. 8., σ. 20 παρ.1 στ. 1-10.

²³⁴ Αναφέρεται πως ο Μ. Βασίλειος είχε οκτώ αδέρφια, τρεις αδερφούς, τον Γρηγόριο, τον Πέτρο, οι οποίοι μαζί με το Μ. Βασίλειο αφοσιώθηκαν στη διακονία της Εκκλησίας και έγιναν και η τρεις επίσκοποι, και τον Ναυκράτιο, ο οποίος και πέθανε ως μοναχός σε ηλικία 27 ετών, και πέντε αδερφές από τις οποίες είναι γνωστή η πρώτη αδερφή, η Μακρίνα η οποία μετά το θάνατο του μνηστήρα της αφιερώθηκε στην ανατροφή των αδελφών της και αφού αποσύρθηκε, μαζί με τη μητέρα της και άλλες γυναίκες κοντά στο Ίρη ποταμό αφοσιώθηκε στη μελέτη των ιερών γραμμάτων και τον ασκητικό βίο. Βλ. Μ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου (Εισ., Κειμ, Μετ., Σχ. Χρήστου Π.) Επιστολαί Α', Ὁ.π., τ.1, σ. 14.

²³⁵ Η μητέρα του Εμμελία κατάγονταν από ευσεβή οικογένεια της Καισαρείας της Καππαδοκίας και ήταν κόρη μάρτυρα, μένοντας ορφανή σε μικρή ηλικία ενώ ο αδερφός της Γρηγόριος έγινε αργότερα επίσκοπος στην πόλη της Καππαδοκίας. Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου (Εισ., Κειμ, Μετ., Σχ., Χρήστου Π.) Επιστολαί Α', Ὁ.π., τ.1, σ. 11.

Συνέχισε και ολοκλήρωσε τις σπουδές του στις φιλοσοφικές σχολές της Καισαρείας, στη συνέχεια, του Βυζαντίου, όπου και γνώρισε τον εθνικό ρήτορα Λιβάνιο, με τον οποίο συνδέθηκε με δεσμούς φιλίας, παρά τις όποιες διαφορές θρησκευτικών αντιλήψεων, όπως μαρτυρούν οι επιστολές του²³⁸. Το 352 μ.Χ. μετέβει στην Αθήνα, όπου παρακολούθησε φιλοσοφία (ηθική, φυσική και μεταφυσική), ρητορική (πανηγυρική και δικανική), γραμματική, αστρονομία, γεωμετρία και ιατρική, έχοντας για δασκάλους τους Ιμέριο και Προαιρέσιο. Εκεί συνάντησε το φίλο του Γρηγόριο το Ναζιανζηνό, με τον οποίο ανέπτυξε στενές φιλικές σχέσεις : «Βασίλειος ην, το μεγ' όφελος του νυν βίου. Τούτον λόγου τε και στέγης και σκευμάτων κοινωνον είχαν ει τι δει και κομπάσαι, ξυνωρίς ήμεν ουκ άσημος Ελλάδι. Τα πάντα μεν δη κοινά και ψυχή μια δυοίν δέουσα σωμάτων διαστασιν.»²³⁹

Ο Μέγας Βασίλειος, όταν σε ηλικία 26 ετών είχε τελειώσει τις σπουδές του στην Αθήνα (356 μ.Χ.), επέστρεψε στην πατρίδα του την Καισαρεία και εξάσκησε για λίγο καιρό το επάγγελμα του ρητοροδιδάσκαλου. Στη συνέχεια, αποσύρθηκε στο κτήμα των γονέων του, στον ποταμό Ίρη, κοντά στη Νεοκαισάρεια, όπου η μητέρα του Εμμελία και η αδερφή του Μακρίνα είχαν ήδη συστήσει μια μοναστική αδελφότητα και βαπτίσθηκε από τον επίσκοπό της Διάνιο. Ο θάνατος

---

²³⁶ Η γιαγιά του Μ. Βασιλείου, ήταν μαθήτρια του μεγάλου ιεραποστόλου του Πόντου Γρηγορίου του Θαυματουργού και της οποίας πολλοί θαύμαζαν την ευσέβεια και την αρετή.

²³⁷ Ο πατέρας του Μ. Βασιλείου κατάγονταν από ευγενή οικογένεια και ήταν ονομαστός ρήτορας στην Νεοκαισάρεια του Πόντου, ασκώντας το επάγγελμα του διδασκάλου των εγκυκλίων μαθημάτων και της ρητορικής. Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου (Εισ., Κειμ, Μετ., Σχ., Χρήστου Π.) Επιστολαί Α', Ό.π., τ.1, σ. 11.

²³⁸ Επιστολές προς τον Λιβάνιο Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου (Εισ., Κειμ, Μετ., Σχ., Χρήστου Π.) Επιστολαί Β, Ό.π., τ.2 : 337, 338, 339, 340.

²³⁹ Γρηγόριος Θεολόγος στο: Περί τον εαυτού βίον 225-230: Migne, PG 37, 1045 : Ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός και ο Μέγας Βασίλειος αναφέρεται πως καθ' όλη την διάρκεια των σπουδών τους στην Αθήνα συνδέθηκαν με άρρηκτους δεσμούς φιλίας και έγιναν διάσημοι σε όλη την Ελλάδα. Απεκτησαν τέτοια υπόληψη στην Αθήνα μεταξύ του φοιτητικού κόσμου, ώστε να συγκεντρώνουν γύρω τους και άλλους χριστιανούς φοιτητές.

Βλ. επίσης Migne PG, 37, 1045. «Ξυνωρίς ημεν ουκ άσημος Ελλάδι. Τα πάντα μεν δη κοινά και ψυχή μια δυοίν δεουσα σωμάτων διαστασιν»

του αδερφού του, Ναυκράτιου (358 μ.Χ.), αποτέλεσε ένα σημαντικό σταθμό στη ζωή του, οδηγώντας τον έτσι να ξεκινήσει τη μελέτη χριστιανικών βιβλίων και να ακολουθήσει το μοναχικό βίο, του οποίου υπήρξε θαυμαστής²⁴⁰. Ξεκίνησε τα ταξίδια σε χώρες, όπου άκμαζε η μοναστική ζωή, όπως τη Συρία, τη Μεσοποταμία, την Παλαιστίνη και την Αίγυπτο, με απώτερο σκοπό να γνωρίσει τους πιο ονομαστούς ασκητές της εποχής του : « [Εγ'ω πολ'υν χρόνο προσαναλώσας τῆς ματαιότητι, καὶ πᾶσαν σχεδὸν τὴν [εμαυτοῦ νεότητα [εναφανίσας τῆς ματαιοπονίας, ἦν ἐπιχὼν προσδιατρίβων τῆς [αναλήψεως τῶν μαθημάτων τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ μωρανθείσης σοφίας, [επειδὴ ποτε, ὡσπερ [ἐξ ἕπνου βαθέος διαναστάς, [ἀπέβλεψα μὲν πρὸς τὸ θαυμαστὸν φῶς τῆς [αληθείας τοῦ Εὐαγγελίου, κατείδον δὲ τὸ ἄχρηστον τῆς σοφίας τῶν [αρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων, πολλὰ τὴν [ελεεινὴν μου ζῶην [αποκλαύσας ἠ[υχομένην δοθῆναι μοι χειραγωγίαν πρὸς τὴν εἰσαγωγὴν τῶν δογμάτων τῆς εὐσεβείας. Καὶ πρό γε πάντων [επιμελῆς ἦν μοι διόρθωσίν τινα τοῦ ἠθους ποιήσασθαι, πολ'υν χρόνον [ἐκ τῆς πρὸς τοὺς φαύλους]ομιλίας διαστραφέντος. Καὶ τοίνυν [αναγνοῦς τὸ Εὐαγγέλιον καὶ θεασάμενος [ἐκεῖ μεγίστην [αφορμὴν εἰς τελείωσιν τὴν διάπρασιν· τῶν]υπαρχόντων καὶ τὴν πρὸς τοὺς [ενδεεῖς τῶν [αδελφῶν κοινωνίαν, καὶ ὡς τὸ [αφροντίστως ἔχειν τοῦ βίου τούτου καὶ]υπὸ μηδεμιᾶς συμπαθείας πρὸς τὰ ἄνω τὴν ψυχὴν [επιστρέφασθαι, ἠ[υχομένην εἶναι τινα τῶν ἀδελφῶν ταύτην]ελόμενον τὴν]οδὸν τοῦ βίου, ὥστε αὐτῶς συνδιαπεραιωθῆναι τὸν βαθὺν τοῦτον τοῦ βίου κλύδωνα. Καὶ δὲ πολλοὺς μὲν ἐξ ἑαυτοῦ κατὰ τὴν [Αλεξάνδρειαν, πολλοὺς δὲ κατὰ τὴν λοιπὴν Αἴγυπτον καὶ [ἐπὶ τῆς Παλαιστίνης]ετέρους καὶ τῆς κοίλης Συρίας καὶ τῆς Μεσοποταμίας ἦν [εθαύμαζον μὲν τὸ περὶ δίαιταν [εγκρατές, [εθαύμαζον δὲ τὸ καρτερικὸν [ἐν πόνοις, [ἐξεπλάγην τὴν [ἐν προσευχαίᾳ εὐτονίαν ὡς τε ἕπνου κατεκράτουν]υπὸ μηδεμιᾶς φυσικῆς [ανάγκης κατακαμπτόμενοι,

²⁴⁰ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου (Εισ., Κεμ, Μετ., Σχ., Χρήστου Π.), Επιστολαί Α', Ο.π., τ.1, σ. 14.

]υψηλὸν [αεἰ καὶ [αδούλωτον τῆς ψυχῆς τὸ φρόνημα διασώζοντες [εν λιμῶ καὶ δίψει, [εν ψύχει και γυμνότητι,»²⁴¹.

Όταν επέστρεψε στην Καισαρεία, και ακολουθώντας τον ασκητικό βίο, μοίρασε όλα τα υπάρχοντά του στους πτωχούς και εγκαταστάθηκε στο πατρικό του. Την ήσυχη αυτή περιοχή, όπου προσκάλεσε πολλές φορές το φίλο του Γρηγόριο Ναζιανζηνό, τόσο πολύ τη θαύμαζε που, συγκρίνοντάς την με το νησί της Καλύψου, τη θεωρούσε κατά πολύ ανώτερη : «... ,]ως μικρᾶν εἶναι πρὸς τοῦτο καὶ τὴν Καλυψοῦς νῆσον, |ην δὲ πασῶν πλέον \ Ομηρος ε[ις κάλλος θαυμάσας φαίνεται. Καὶ γὰρ ο[υδὲ πολὺ [αποδεῖ τοῦ νῆσος εἶναι, \νεκα γε τοῦ πανταχόθεν [ερύμασι περιείργεσθαι.»²⁴². Εδώ λοιπόν έμεινε για πέντε χρόνια και κατά διαστήματα τον επισκέπτονταν ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός μαζί με τον οποίο φιλοπόνησαν την «Φιλοκαλία», μια ανθολογία από κείμενα του Ωριγένη και σχεδίασαν τα «Ασκητικά», τα οποία επεξεργάστηκε αργότερα ο Μ. Βασίλειος, δίνοντας την οριστική τους μορφή²⁴³

Μετά την παύση της ασκητικής του ζωής ο Μ. Βασίλειος χειροτονήθηκε διάκονος και λίγο καιρό αργότερα τον προσέλαβε ο επίσκοπος Ευσέβιος της Καππαδοκικής Καισαρείας ως πρεσβύτερο (364μ.Χ), για να αποσυρθεί όμως από την Καισαρεία σύντομα, λόγω φθόνου του επισκόπου της²⁴⁴. Με το θάνατο του επισκόπου Ευσέβιου (370μ.Χ.), ο Μ. Βασίλειος εξελέγει νέος επίσκοπος. Κατά την οκταετία της επισκοπείας του υπήρξε υπόδειγμα επισκόπου και παρά την ευπαθή υγεία του, η οποία κλονίσθηκε ακόμα περισσότερο κατά την ασκητική ζωή, επέδειξε ένα σημαντικό έργο ως προς την οργάνωση της

²⁴¹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου (Εισ., Κειμ, Μετ., Σχ., Χρήστου Π.), Επιστολαί Β΄, Επιστολή 223. Προς Ευσταθιον τον Σεβαστηνον, Ό.π., τ.2, σ. 70, παρ. 2, στ. 1-26.

²⁴² Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου (Εισ., Κειμ, Μετ., Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Α΄, Επιστολή 14. Γρηγοριω Εταιρω, Ό.π., τ.1, σ. 56, παρ. 1, στ. 1-4.

²⁴³ Δετοράκη Θ. Βυζαντινή Φιλολογία, Τα πρόσωπα και τα κείμενα, Ηράκλειο, εκδ. του Ιδίου, 1995, τ. 1, σ. 250.

²⁴⁴ Ο ακριβής λόγος της αυτής απομάκρυνσης του Μ. Βασιλείου δεν είναι σίγουρος, είναι γνωστό πάντως πως υπήρξε κάποια δυσσαρέσκεια η οποία οφείλεται σε αντιζηλία του Ευσέβιου λόγου του ότι ο Μ. Βασίλειος είχε μπει βαθιά στην εκτίμηση του λαού λόγω της εργατικότητας του. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου (Εισ., Κειμ, Μετ., Σχ., Χρήστου Π.), Επιστολαί Α΄, ο.π, τ.1, σ. 16.

Εκκλησίας και της κοινωνικής μέριμνας, την καταπολέμηση των αιρέσεων, την συγγραφή έργων και την αντιμετώπιση της έχθρας της πολιτείας²⁴⁵.

Όσο ήταν επίσκοπος, δέχθηκε πάντως πολλές επιθέσεις, οι οποίες προέρχονταν από την έχθρα της πολιτείας· μία έχθρα που αιτιολογείται από το γεγονός ότι ο αυτοκράτορας Ουάλης, όντας ακόλουθος του αρειανισμού, προσπάθησε, με διάφορους τρόπους, να πείσει τον Μ. Βασίλειο να προσέλθει στον αρειανισμό, δίχως όμως να έχει αποτέλεσμα. Έτσι, αν και ο αυτοκράτορας πιέζονταν για να τον εξορίσει, τελικά, όταν γνώρισε και είδε το έργο του άλλαξε γνώμη και όχι μόνο τον άφησε ελεύθερο αλλά και του πρόσφερε οικονομική βοήθεια για τα φιλανθρωπικά του ιδρύματα²⁴⁶.

Ο Μ. Βασίλειος αποκαλούνταν Μέγας, πριν ακόμα πεθάνει, και το γόητρο του ήταν τόσο, που πολλοί ήθελαν να τον μιμηθούν, όχι μόνο στα προτερήματά του, όπως μας διηγείται ο Γρηγόριος, αλλά και στα σωματικά του μειονεκτήματα, που προήλθαν από την ασθένειά του, δηλαδή την ωχρότητα του προσώπου του και τη σοβαρότητα του ύφους του.

Διακρίθηκε για την φιλανθρωπία του²⁴⁷, η οποία υπήρξε απaráμιλλη, πριν ακόμη γίνει επίσκοπος. Για παράδειγμα, το 368μ.Χ., όταν στην Καισαρεία εξερράγει φρικτός λιμός, ο Μ. Βασίλειος ίδρυσε το περίφημο πτωχοτροφείο, το οποίο αργότερα ονομάστηκε Βασιλειάδα. Το όλο συγκρότημα αποτελούνταν από μια εκκλησία, νοσοκομείο για τη θεραπεία των ασθενών με τους αναγκαίους γιατρούς και νοσοκόμους καθώς και τα ανάλογα εργαστήρια, οικήματα γύρω από τον ναό για τον επίσκοπο και τους άλλους κληρικούς, οικήματα για την φιλοξενία των ξένων και των περαστικών κ.α. : «Τοὺς μέντοι τα~ις

---

²⁴⁵ Το επισκοπικό του έργο παρουσιάζεται αναλυτικά στο: Χρήστου Π., Ο Μέγας Βασίλειος, Βίος και Πολιτεία, Συγγράμματα, Θεολογική Σκέψις, Θεσσαλονίκη, εκδ. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 1978, σ.σ. 63-87.

²⁴⁶ Ζήση Θ., Ο.π., 54.

²⁴⁷ Το φιλανθρωπικό του έργο φαίνεται στις επιστολές Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου (Εισ., Κειμ, Μετ., Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Β', Ο.π., τ.2.: 110,279,280,281, 32,76,96,177,192, 272,33,75,147,178,196, 304,84, 109,107,274,63.,319,318. κ.α.

[αδόλοις [ακοα~ις σου παρενοχλο~υντας [ερωτηθ~ηναι βο'υλομαι, τί
 χε~ιρον {εχει τ'α δημόσια παρ']ημ~ας }η τ'ι μικρ'ον }η με~ιζον
 τ~ων κοιν~ων [εκ τ~ης]ημετέρας περ'ι τ'ας [Εκκλησίας ο[ικονομίας
 [ηλάττωται, πλ'ην ε[ι μή τις λ'εγοι βλάβην το~ις πράγμασι φέρειν
 ο@ικον ε[υκτήριον μεγαλοπρεπ~ως κατασκευασμένον [αναστ~ησαι
 τ?~ω Θε?~ω]ημ~ων κα'ι περ'ι α[υτ'ον ο{ικησιν, τ'ην μ'εν
 [ελευθ'εριον [εξ?ηρημένην τ?~ω κορυφαί?ω, τ'ας δ'ε]υποβεβηκυίας
 το~ις θεραπευτα~ις το~υ θείου διανενημεμένας [εν τάξει , #ων]η
 χρ~ησις κοιν'η πρός τε]υμ~ας το'υς {αρχοντας κα'ι το'υς
 παρεπομένους]υμ~ιν. Τίνα δ'ε [αδικο~υμεν καταγωγή το~ις ξένοις
 ο[ικοδομο~υντες, ο#ις }αν κατ'α πάροδον [επιφοιτ~ωσι κα'ι το~ις
 θεραπείας τιν'ος δι'α τ'ην [ασθένειαν δεομένοις, κα'ι τ'ην [αναγκαίαν
 τούτοις παραμυθίαν [εγκαθιστ~ωντες, το'υς νοσοκομο~υντας, το'υς
 [ιατρεύοντας, τ'α νωτοφόρα, το'υς παραπέμποντας; Τούτοις [ανάγκη
 κα'ι τέχνας \επεσθαι, τάς τε πρός τ'ο ζ~ην [αναγκαίας κα'ι \οσαι
 πρός ε[υσχήμονα βίου διαγωγήν [εφευρέθησαν, ο{ικους πάλιν
 ]ετέρους τα~ις [εργασίαις [επιτηδεύουσιν, \απερ πάντα τ?~ω μ'εν τόπω
 κόσμος, τ?~ω δ'ε {αρχοντι]ημ~ων σεμνολόγημα, [επ'α[υτ'ον τ~ης
 ε[υφημίας [επανιούσης.»²⁴⁸.

Επίσης, διακρίθηκε για την αγωνιστικότητά και την σταθερότητά του, την πρακτική του ιδιοφυΐα, την σύνεσή του και την θεολογική του ακρίβεια και σοφία. Πέθανε την 1^η Ιανουαρίου το 379 μ.Χ., σε ηλικία μόλις 49 ετών. Αιτία του θανάτου του ήταν τα προβλήματα υγείας, που αντιμετώπιζε, και η αυστηρή άσκηση. Κατά την κηδεία του, όπως μας περιγράφει ο Γρήγορος Ναζιανζηνός, πέθαναν πολλοί εξαιτίας του συνωστισμού που επικρατούσε²⁴⁹.

²⁴⁸Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου (Εισ., Κειμ, Μετ., Σχ. Χρήστου Π.), Επιστολαί Β', Επιστολή 94, Ηλία αρχόντι της επαρχίας, Ό.π., τ.2, σ.178, στ.: 7 - 24.

Βλ. επίσης την αναφορά του Γρηγορίου του Ναζιανζηνού στον επιτάφιο λόγο του: «...καινην πολι, το της ευσεβειας ταμειον, το κοινον των εχοντων θησαυρισμα, εις ο τα περιτα του πλουτου, ηδη δε και τα αναγκαια ταις εκεινου παραινεσεσιν αποτιθεται» (Migne PG., 36, 577).

²⁴⁹ Βλ. Μαραγκουδάκη Σ., Βασιλείου του Μεγάλου., Αθήνα, εκδ. του ιδίου, 1994, σ. ,13.

4.1.2. Έργα του Μ. Βασιλείου.

Το συγγραφικό έργο του Μ. Βασιλείου σώθηκε σχεδόν ολόκληρο. Στα συγγράμματά του γίνεται έκδηλη η ευσέβεια, η θεολογική ακρίβεια, η σοφία και το αξιολογικό λογοτεχνικό του ταλέντο. Αυτό που τον έκανε ακόμα πιο ξεχωριστό ήταν η δυνατότητά του να συνδέει αρμονικά τη φιλοσοφική σκέψη με την πράξη και τη θεολογική ακρίβεια²⁵⁰, ακολουθώντας στα συγγράμματά του τη συστηματική μέθοδο, διατηρώντας όμως την επίδραση που δέχτηκε από την κλασική παιδεία²⁵¹.

---

²⁵⁰ Βλ. Χρήστου Π., Ο Μέγας Βασίλειος και η Ελληνική παιδεία, στο Βασιλείας, Εορτιος τόμος επί τη συμπληρώσει 1600 ετών από του Θανάτου του Μ. Βασιλείου, Θεσσαλονίκη, εκδ. Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, 1979, σ.66.

²⁵¹ Εδώ οφείλουμε να παραθέσουμε χαρακτηριστικά την αναφορά του κ. Μαραγκουδάκη στην οποία και αναφέρει: «Ο Μ. Βασίλειος είναι ένας από τους μεγάλους Πατέρες της Εκκλησίας και ένας από τους σημαντικότερους και πολυγραφότερους χριστιανούς συγγραφείς όλων των εποχών. Στον κανόνα της 1ης Ιανουαρίου, ωδή γ' ο υμνογράφος επισημαίνει την άριστη παιδεία του και προς τις δύο κατευθύνσεις, την χριστιανική και την κοσμική. Ο σοφός Πατριάρχης Φώτιος τον συγκρίνει με τον Πλάτωνα και τον Δημοσθένη (Μυριόβιβλος Ι4Ι), ο δε διδάσκαλος όλων των φιλολόγων και πολύ απαιτητικός λόγιος της Αναγεννήσεως Έρασμος, από το Ρότερνταμ, τον θέτει πάνω από όλους τους ρήτορες της αρχαιότητας: "Βροντά και αστράφτει ο Περικλής, αλλά χωρίς τέχνη. Με την αττική τεχνοτροπία ενεργεί ο Λυσίας, αλλά σχεδόν Ψυχρά. Στον ρήτορα από το Φάληρο αναγνωρίζονται γλυκύτητες, αλλά αμφισβητείται σ' αυτόν η αξιοπρέπεια. ο Ισοκράτης, ο υποδειγματικός ανάμεσα σ' όλους τους ρήτορες, έχασε, με τους έντεχνους ρυθμούς του στον πεζό λόγο, την χάρη του φυσικού ρήτορα. Στον Δημοσθένη, τον οποίο ο Μ.Τullius παρουσιάζει ως πρότυπο της ρητορείας, αποδόθηκε η κατηγορία ότι μυρίζει καπνό από λύγχο και ότι λείπει απ' αυτόν το πάθος και η ευγένεια . Αλλά έστω ότι υπήρξε πράγματι και ένας, που δεν στερείται ούτε της φυσικής χάρης, ούτε της επίκτητης τέχνης, ούτε της έμφυτης πνευματικής ευστροφίας. Ποιος θα τολμούσε να

Τα κείμενα, που έχει γράψει, χωρίζονται σε πέντε μεγάλες κατηγορίες²⁵² οι οποίες είναι:

4.2.2.1. Επιστολές

Το σπουδαιότερο τμήμα της συγγραφικής δράσεως του Μ. Βασιλείου αποτελούν οι επιστολές του. Σήμερα σώζονται 366 επιστολές του στις οποίες αποδεικνύεται η μεγάλη πνευματική καλλιέργεια του συγγραφέα και καλύπτουν μια περίοδο είκοσι περίπου χρόνων (357-378)²⁵³. Οι επιστολές του χαρακτηρίζονται για τη κομψότητα του ύφους, το πνεύμα, την χάρη και τη τεχνική επιστολογραφίας.

Η αξία των επιστολών αυτών είναι πολύ μεγάλη διότι μας δίνουν τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε, όπως σ' ένα καθρέπτη, όλη τη ζωή του, το έργο του, την εποχή, τις καταστάσεις που επικρατούσαν και τις προσπάθειές του να βοηθήσει τους άλλους ανθρώπους. Το περιεχόμενο, λοιπόν, των επιστολών αυτών ποικίλλει, άλλες είναι προσωπικές, άλλες συστατικές, συμβουλευτικές, παραμυθητικές, ηθικό-ασκητικές, δογματικές, ιστορικές, λειτουργικές και κανονικές. Επιστολές που γράφονταν προς άρχοντες και άλλους διάσημους άνδρες

φέρει αυτόν σε σύγκριση με τον Βασίλειο, την θέρμη της ευσέβειας του οποίου ούτε πριν, ούτε ύστερα υπήρξε κάποιος, που την πλησίασε κάπως; Ποιος άλλος, εκτός από τον Βασίλειο, έχει συνδυάσει και έχει συνενώσει ένα τόσο μεγάλο κύκλο της φιλοσοφίας και όλων μαζί των επιστημών με την μεγαλύτερη ικανότητα και με τόση επιτυχία εκφράσεως, όση ο μεγάλος εκείνος άνδρας; " (Migne,PG29,CCLXV εξ.)» βλ. στο Μαραγκουδάκη Σ., Ό.π.,σ.14.

²⁵² Για την ταξινόμηση των έργων στις πέντε αυτές κατηγορίες λάβαμε υπόψη μας τις ταξινομήσεις που μας παρέχουν οι εξής συγγραφείς: Δετοράκη Θ., Βυζαντινή Φιλολογία, Τα πρόσωπα και τα κείμενα, Ό.π., Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κεμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Α' Ό.π., και Μαραγκουδάκη Σ., Ό.π.

²⁵³ Δετοράκη Θ., Ό.π., σ.253.

της εποχής²⁵⁴ για την λύση μικρών ή μεγάλων ζητημάτων, τη ρύθμιση πολιτικών υποθέσεων ολόκληρης επαρχίας, τη τακτοποίηση οικονομικών υποθέσεων ολοκληρών περιοχών, την ικανοποίηση αναγκών της Εκκλησίας και την εξυπηρέτηση φίλων ή αναγκών του ποιμνίου.

4.2.2.2. Ομιλίες και Λόγοι.

Στις ομιλίες του Μ. Βασιλείου διακρίνονται το ρητορικό του ύφος, η πολυμέρεια του συγγραφέα, ο πλούτος των ιδεών, ενώ γίνεται φανερή η επιρροή της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας του Αριστοτέλη, του Πλάτωνα, του Πλωτίνου και του Ποσειδωνίου. Ο Μ. Βασίλειος σκόπευε με τις ομιλίες αυτές να αποδείξει ότι πίσω από την δημιουργία υπάρχει ο δημιουργός Θεός και επομένως να καταπολεμήσει τους αρχαίους ειδωλολάτρες και τους Μανιχαίους.

Από τις ομιλίες του Μ. Βασιλείου περίφημες είναι οι εννέα ομιλίες της «Εις την Εξαήμερον», που εκφώνησε το 370 ως πρεσβύτερος στη διάρκεια μιας εβδομάδας κατά την περίοδο της Μ. Τεσσαρακοστής, με θέμα τη διήγηση της Γενέσεως για τη δημιουργία του κόσμου²⁵⁵. Στις ομιλίες αυτές, με θαυμάσια παρατηρητικότητα και γνώση της φύσεως, αναπτύσσει τη διήγηση της Π. Διαθήκης για το τρόπο της δημιουργίας και τονίζει την παντοδυναμία και πανσοφία του Δημιουργού, χρησιμοποιώντας παραδείγματα από τη ζωολογία, φυτολογία, ιχθυολογία, φυσική μετεωρολογία κ.α., επιστήμες από τις οποίες άντλησε τις πληροφορίες του, συνδυάζοντας έτσι, με έξυπνο

---

²⁵⁴ Έτσι πρόσωπα της εποχής με τα οποία και διατηρούσε τακτική αλληλογραφία είναι: Ο ύπαρχος Μόδεστος, πρώην διώκτης του, ο διοικητής της Καππαδοκίας Ηλίας, ο διοικητής του Πόντου Κανδιδιανός, ο έπαρχος Ανδρόνικος, ο στρατηγός Τερέντιος, οι στρατηλάτες Βίκτωρας και Τραϊανός, οι κόμητες Ελλάδιος και Αρκάδιος. Από τους λόγιους σπουδαιότεροι είναι ο Λιβάνιος, ο φιλόσοφος Μάιμος, ο σοφιστής Λεόντιος, ο έπαρχος Αντίπατρος και οι γιατροί Ευστάθιος και Μελέτιος.

²⁵⁵ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου, (Εισ, Κεμ, Μετ, Σχ, Στέργιου Ν. Σάκκου), Εξαήμερος, Θεσ/νίκη, Πατερικά Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» Ε.Π.Ε., 1973, τ.4, σ.16.

τρόπο, τη θεολογία με τη φιλοσοφία και τις επιστήμες της τότε εποχής²⁵⁶.

Επίσης στις ομιλίες του Μ. Βασιλείου ανήκει η συλλογή 18 ομιλιών «Εἰς τοὺς Ψαλμοὺς» ἀπὸ τις οποίες γνήσιες εἶναι οἱ 13 που ἀναφέρονται στοὺς Ψαλμοὺς α', ζ', ιδ', χη', κθ' , λβ', λγ', μδ', με', μη', νθ', ξα' καὶ ριδ'. Ο σκοπὸς αὐτῶν τῶν ομιλιῶν ἦταν μάλλον ἐποικοδομητικὸς παρά αὐστηρὰ ἐρμηνευτικὸς καὶ βοηθήθηκε ὁ Μ. Βασίλειος πολὺ ἀπὸ τὸ «Ἐπόμνημα εἰς τοὺς Ψαλμοὺς» τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας. Στὰ ἀμφιβαλλόμενα ἔργα τοῦ Μ. Βασιλείου ἀνήκει καὶ ἡ «Ἐρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἡσαΐαν» που περιέχει ἐρμηνεία τῶν 16 πρώτων κεφαλαίων.

Ἡ ομιλία τοῦ «Πρὸς τοὺς νέους, ὅπως ἀν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων»²⁵⁷ ἀποτελεῖ μίᾳ ἀπὸ τις σημαντικότερες παιδαγωγικὲς ομιλίες τοῦ γύρω ἀπὸ τὴν παιδεία τῶν νέων τῆς ἐποχῆς τοῦ²⁵⁸ καὶ μέτρο κρίσεως γιὰ τὴν στάση τοῦ Χριστιανοῦ ἀπέναντι στὴν ἐλληνικὴ παιδεία («θύραθεν παιδεία»). Στὴν ομιλία τοῦ αὐτῆ πετυχαίνει τὴν ἀρμονικὴ σύνδεση ἐθνικῆς γνώσεως καὶ χριστιανικῆς παιδείας, που ἀποτελεῖ τὴν οὐσία τοῦ Χριστιανοῦ. Ἐτσι γιὰ τὸ Μ. Βασίλειο ἡ «ἐξῶ» φιλοσοφία ἀντιπαρατίθεται πρὸς τὴν Χριστιανικὴ φιλοσοφία, χωρὶς ὅμως νὰ θεωρεῖται ὅτι βρίσκεται σὲ διαλεκτικὴ

---

²⁵⁶ Τὶς πληροφορίες τοῦ κυρίως τὶς ἀντλήσει ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, Πλούταρχο, Αἰλιανό, καὶ Διογένη καὶ ἀπὸ τὰ βιβλία τῆς Ἁγίας Γραφῆς.

²⁵⁷ Βλ. Βασιλείου Καισαρείας τοῦ Μεγάλου (Εἰσ., Κεἶμ, Μετ., Σχ. Βασιλείου Ψευτόγκα), Ομιλίες καὶ Λόγοι, Πρὸς τοὺς νέους ὅπως ἀν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, Θεσσαλονίκη, Πατερικαὶ Ἐκδόσεις «Γρηγόριος ὁ Παλαμάς» Ε.Π.Ε., 1973, τ.7, σσ. 315-359.

²⁵⁸ Ἡ ἐλληνικὴ παιδεία κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Μ. Βασιλείου ἀποτελοῦσε μίᾳ ἀγαθὴ ἀνάμνηση ἀλλὰ καὶ ζωντανὴ πραγματικότητα. Πολλοὶ Χριστιανοὶ θεωροῦσαν πὼς ἦταν κληρονόμοι αὐτῶν τῶν δυο πολιτισμῶν, τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ, ἐπιθυμώντας ἀπὸ τὴ μίᾳ βοήθεια καὶ υπηρεσία τοῦ πρώτου καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴν ἐξοχὴ θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ διδασκαλία τοῦ δεύτερου. Ἀποψη ἡ ὁποία ἐρχόταν σὲ ἀντίθεση με τὴν αὐστηρὴ ἀντίληψη που ἐπικρατοῦσε στοὺς κόλπους τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἡ ὁποία ἐβλεπε κάθε τι μὴ χριστιανικὸ ὡς διαβολικὴ ἐπίδραση, καταδικάζοντάς τα ὡς επικίνδυνα γιὰ τὴν χριστιανικὴ πίστη. Βλ., Ζήση Θ, Ὁ.π., 23-45.

αντίθεση. Η ελληνική φιλοσοφία στο Βασίλειο είναι η γνώση έξω από τη χριστιανική αποκάλυψη και ο τρόπος ζωής σύμφωνα μ' αυτήν, ενώ η «ημετέρα» είναι η νέα πραγματικότητα εν Χριστώ, η οποία συμπληρώνει την ελληνική με την πίστη και ονομάζεται «αληθινή φιλοσοφία». Η εθνική παιδεία δεν πρέπει ποτέ να γίνει αυτοσκοπός, αλλά να εντάσσεται μέσα σε χριστιανικά πλαίσια, διότι, όπως συνοψίζει κατά τρόπον άριστο το θέμα ο Μ. Βασίλειος : «επί μακρότερον πρόιμεν ταις ελπίσι και προς ετέρου βίου παρασκευήν άπαντα πράττομεν. Α μεν ουν αν συντελεί προς τούτον ημίν, αγαπάν τε και διώκειν παντί σθένει χρήναι φαμέν, τα δε ουκ εξικνούμενα προς εκείνον ως ουδενός άξια παροράν.»²⁵⁹.

Τέλος έχουν διασωθεί και **22 ηθικές και εορταστικές ομιλίες**, με πιο αξιόλογη την ομιλία του «Περί νηστείας». Από τις 23 σωζόμενες ηθικές και εορταστικές ομιλίες του, ιδιαίτερη αξία παρουσιάζουν οι δυο «Περί νηστείας», όπου τονίζεται η πνευματική διάσταση της νηστείας : «Αληθής νηστεία η του κακού αλλοτρίωσις, εγκράτεια γλώσσης, θυμού αποχή, επιθυμιών χωρισμός, καταλαλιάς, ψεύδους, επιορκίας. η τούτων ένδεια νηστεία αληθής»²⁶⁰ Άλλες αξιόλογες ομιλίες της κατηγορίας αυτής είναι: «Προς τους πλουτούντας», «Κατά μεθυόντων», «Κατά οργισμένων», «Περί φθόνου», «Περί ταπεινοφροσύνης», «Εν λιμώ και αυχμώ», «Εις το πρόσεχε σεαυτώ» κλπ.

Από τις εορταστικές αναφέρονται η «Εις τα άγια Θεοφάνια» και από τις εγκωμιαστικές στους μάρτυρες ή αγίους οι «Τεσσαράκοντα εν Σεβαστεία μάρτυρες», «Ιουλίττα», «Βαρλαάμ» και «Μάμαντα».

4.1.2.3. Δογματικά έργα.

---

²⁵⁹ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου (Εισ., Κειμ, Μετ., Σχ. Βασιλείου Ψευτόγκα), Ομιλίες κα λόγοι, Προς τους νέους όπως αν εξ ελληνικών ωφελούντο λόγων, Ό.π., τ.7, σ.318, παρ.2, στ. 19-22.

²⁶⁰ Βασιλείου του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Βασιλείου Ψευτόγκα), Ομιλίες και Λόγοι, Λόγος Β΄, Περί Νηστείας, Θεσσαλονίκη, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» Ε .Π .Ε ., 1973, τ.6, σ.72, παρ.7, στ.2-4.

Τα δογματικά έργα του Μ. Βασιλείου αποτελούν μια προσπάθεια στήριξης των χριστιανικών δογμάτων και ταυτόχρονης καταπολέμησης των αιρετικών²⁶¹. Από τα σημαντικότερα είναι το: «Ανατρεπτικός του Απολογητικού του δυσσεβούς Ευνομίου», το οποίο γράφτηκε μεταξύ των ετών 363-365 ως απάντηση στην «Απολογία»²⁶², έργο που είχε γράψει ο Ευνόμιος, στην οποία απόφευγε τον όρο «άνόμοιος», και κήρυσσε «τον Υιό Γέννημα του αγεννήτου, ουχ ως εν των γεννημάτων. Κτίσμα του ακτίστου, ουχ ως εν των κτισμάτων. ποιήμα του αποιήτου, ουχ ως εν των ποιημάτων»²⁶³. Ο Μ. Βασίλειος στον «Ανατρεπτικό» του προσπαθεί να αποδείξει ότι ούτε ο Υιός, ούτε το Πνεύμα είναι κτίσματα. Το έργο αποτελείται από τρία βιβλία στα οποία προσπαθεί να αποκαλύψει τα «κρυμμένα» της «αθώας διαλεκτικής» του Ευνομίου με αναφορές περί του Πατρός, του Υιού και του Αγίου Πνεύματος²⁶⁴.

Επίσης, στο «Περί του Αγίου Πνεύματος, Προς τον Αμφιλόχιον επίσκοπον Ικονίου» το οποίο γράφτηκε επειδή ο Μ. Βασίλειος, εκτός από τον συνηθισμένο τύπο της δοξολογίας : «Δόξα τω θεω και Πατρί

---

²⁶¹ Εδώ να σημειώσουμε πως ο Μέγας Βασίλειος και ο Γρηγόριος Ναζιανζηνός, συνέβαλαν κατά πολύ στην ανάπτυξη της ορθόδοξης θεολογίας και πνευματικότητας αναλύοντας, μέσα σε φιλοσοφικό πλαίσιο, όρους όπως, ουσία, φύση, υπόσταση, πρόσωπο, συντελώντας στην αποσαφήνιση του τριαδικού δόγματος. Βλ. στο, Ματσούκα Ν. Ιστορία της Βυζαντινής φιλοσοφίας, Θεσσαλονίκη, εκδ. Βάνιας, 1998, σ. 110.

²⁶² Migne, PG.: 30, 835-868

²⁶³ Παραθέτουμε ορισμένες από τις θέσεις του Ευνομίου όπως παρουσιάζονται από το Μ. Βασίλειο. «Καὶ ἐ#ἰς Υἱός. Μονογενῆς γάρ, περὶ ο#ῦ [εν~ην μ'εν τ'ας τ~ων]αγίων φων'ας παραθέμενον, δι' #ων Υἱὸν καὶ γέννημα καὶ ποιήμα καταγγέλλουσι, τα~ις τα~ων [ονομάτων διαφορα~ις καὶ τ'ην τ~ης ο[υσίας παραλλαγ'ην [εμφανίσαντας, [απηλλάχθαι φροντίδων καὶ πραγμάτων. Δι'α δ'ε τοῦς σωματικ'ην τ'ην γέννησιν]υπολαμβάνοντας, καὶ τα~ις]ομωνυμίας προσπαίοντας, [αναγκα~ιον {ισως καὶ περὶ τούτων δι'α βραχέων ε[ιπε~ιν.» σ.126 στ.: 5-11. και «Γέννημα τοῖνον τ'ον Υἱὸν φαμεν, κατ'α τ'ην τ~ων Γραφ~ων διδασκαλίαν· ο[υχ]ετερον μὲν τι τ'ην ο[υσίαν νοο~υντες,]ετερον δέ τι παρ' α[υτ'ην τ'ο σημαίνόμενον· [αλλ' α[υτ'ην ε@ἶναι τ'ην]υπόστασιν,]ην σημαίνει τοζυνομα, [επαληθευούσης τ?~η ο[υσί?α τ~ης προσηγορίας.» σσ. 138 στ.: 20-24. Βλ στο Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κεμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Ανατρεπτικός του Απολογητικού του Δυσσεβους Ευνομιου, Θεσσαλονίκη, Πατερικαί Εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς» ΕΠΕ, 1974, τ.10.

²⁶⁴ Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κεμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Ανατρεπτικός του Απολογητικού του Δυσσεβους Ευνομιου, Ό.π., τ.10, σ.σ.16-26.

δια του Υιού εν τω Αγίω Πνεύματι», χρησιμοποιούσε και τον τύπο : «Δόξα τω θεω και Πατρί μετά του Υιού συν τω Πνεύματι τω Αγίω»²⁶⁵, ο οποίος παρεξηγήθηκε από τον Ευστάθιο Σεβάστειας και τους ακολούθους του, θεωρώντας ότι ο Μ. Βασίλειος εισάγει καινοτομίες. Για το λόγο αυτό ο Αμφιλόχιος Ικονίου ζήτησε διασαφηνίσεις περί αυτού : «ευκρινή περί της εν ταις συλλαβαίς ταύταις δυνάμεως διδασκαλίαν εκφωνηθήναι» (Migne, PG 32, 72). Έτσι ο Μ. Βασίλειος έγραψε γύρω στα 374-375 το έργο αυτό για να αποδείξει ότι και ο δεύτερος τύπος στηρίζεται στην Αγία Γραφή και την Παράδοση και ότι είναι πιο χαρακτηριστικός από τον πρώτο, γιατί καθορίζει "την τε των υποστάσεων ιδιότητα και το αχώριστον της κοινωνίας", αποδεικνύοντας ταυτόχρονα και την ομοτιμία του Αγίου Πνεύματος προς το Πατέρα και επισημαίνοντας την Αγία και τελειωτική ενέργεια του Πνεύματος.²⁶⁶

4.1.2.4. Ασκητικά έργα.

Η συλλογή των ασκητικών συγγραμμάτων του Μ. Βασιλείου αριθμεί 13 βιβλία τα οποία είναι : «Ασκητική προδιατύπωσης», «Λόγος ασκητικός», «Λόγος περί ασκήσεως», «Περί κρίματος Θεού», «Περί πίστεως», «Ηθικοί Όροι», «Ασκητικός Λόγος Α΄», «Ασκητικός Λόγος Β΄», «Όροι κατά πλάτος», «Όροι κατά επίτομη», «Επιτίμια 60 εις μονάχους», «Επιτίμια 9 εις μοναχάς» και «Ασκητικά διατάξεις».

Από τα παραπάνω βιβλία, όμως, μερικά ανήκουν σε μεταγενέστερους συγγραφείς. Από τα έργα αυτά με βεβαιότητα σήμερα, μπορούμε να πούμε πως η «Ασκητική προδιατύπωσης», ο

---

²⁶⁵ «Προσευχομένω μοι πρώην μετ'α το~υ λαο~υ, κα'ι [αμφοτέρως τ'ην δοξολογίαν [αποπληρο~υντι τ~?ω Θε?~ω κα'ι Πατρί, ν~υν μ'εν μετ'α το~υ Υ]ιου σ'υν τ?~ω Πνεύματι τ?~ω]αγί?ω ν~υν δ'ε δι'α το~υ Υ]ιο~υ [εν τ?~ω]αγί?ω Πνεύματι [επέσκηψάν τινες τ~ων παρόντων.» Βλ. Βασιλείου του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Περί του Αγίου Πνεύματος, Προς τον Αμφιλόχιον επίσκοπον Ικονίου, Ό.π., τ. 10, σ. 284, παρ. 3,στ. 8-11.

²⁶⁶ Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Περί του Αγίου Πνεύματος, Προς τον Αμφιλόχιον επίσκοπον Ικονίου, Ό.π., τ.10, σσ. 262-265.

«Λόγος ασκητικός» και ο «Λόγος περί ασκήσεως» μπορούν να θεωρηθούν ως λόγοι του Μ. Βασιλείου. Στη συνέχεια είναι το «Προοίμιο περί κρίματος Θεού», που είναι μία προτροπή για μετάνοια, και το «Περί πίστεως», που περιέχει διδασκαλία περί της Αγίας Τριάδος. Ακολουθεί το κύριο σύγγραμμα με τίτλο «Ηθικά», που αποτελεί συλλογή 80 ηθικών οδηγιών, οι οποίες ενδιαφέρουν όλους τους χριστιανούς και είναι το παλαιότερο σύγγραμμα της συλλογής με τον τίτλο «Ασκητικά» που άσκησε μεγάλη επίδραση στην Ανατολή και στην Δύση και γράφτηκε γύρω στο 360, όταν ο Μ. Βασίλειος βρισκόταν στον Πόντο μαζί με το Γρηγόριο Ναζιανζηνό. Έπειτα ακολουθούν «Όροι κατά πλάτος» με 55 κεφάλαια, που ασχολούνται με γενικές αρχές του μοναχισμού και «Όροι κατ' επιτομήν» με 313 κεφάλαια, που ασχολούνται με ειδικά προβλήματα του μοναχισμού και ιδίως με την καθημερινή ζωή των μοναχών και έχουν τη μορφή ερωτήσεων και απαντήσεων²⁶⁷.

Ως αμφιβαλλόμενα θεωρούνται τα «Επιτίμια 60 εις μοναχούς μη φυλάττοντας τους όρους της ασκητικής πολιτείας», «Επιτίμια εις τας Κανονικάς 19», «Ασκητικά Διατάξεις» και «Παραίνεσις Βασιλείου προς πνευματικόν υιόν», τα οποία είναι μεταγενέστερα έργα με πολλές επαναλήψεις. Το έργο «Περί της εν παρθενία αληθούς αφθορίας προς Λητόιον επίσκοπον Μελιτηνής» αν και φέρεται με το όνομα Βασιλείου Καισαρείας φαίνεται να προέρχεται από τον Βασίλειον Άγκυρας.²⁶⁸

4.2.2.5. Λειτουργικά κείμενα.

Ο Μ. Βασίλειος συνέταξε από την αρχή τη Θεία Λειτουργία, λαμβάνοντας υπόψη του τα ήδη λειτουργικά κείμενα της εποχής του. Η λειτουργία αυτή τελείται, όπως είναι γνωστό, δέκα φορές το χρόνο, δηλαδή τις Κυριακές τις Μ. Τεσσαρακοστής, την παραμονή των

---

²⁶⁷Βλ. Βασιλείου Καισαρείας του Μεγάλου,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α', Ό.π., 1973, σσ. 9-18.

²⁶⁸ Μαραγκουδάκη Σ. ο. π., σ.σ. , 17

Χριστουγέννων και των Φώτων, την Μ. Πέμπτη, το Μ. Σάββατο και την ημέρα της μνήμης του την 1^η Ιανουαρίου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

«ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

- ALBRECHT DIHLE, (μτφ. Σιέτη Τ.), Οι Έλληνες και οι Ξένοι, Αθήνα, εκδ. Οδυσσέας, 1998.
- ΑΜΠΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ Φ., Ο άλλος εν διωγμώ, Η έννοια του Εβραίου στη λογοτεχνία, Ζητήματα ιστορίας και μυθοπλασίας, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο, 1998.
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ Π., Ο διαφωτισμός και η μυθολογία του., στο: **Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών**, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1991, τ. 6.
- ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ Π. Η ετεροτητα και η υπέρβαση του υποκείμενου, στο: **Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών**, Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1993, τ.11.
- ANASTASIADIS P. & SCHUESSLER R., Wenn der Andere in das Selbst einfaellt, Andersheit als historischer und aktueller Problemhorizont, στο Nikolaou T. & Nikolakopoulos, Orthodoxes Forum, Erzabtei st. Ottilien, Eos Verlag, 1993, h.2.

- ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΔΗ Π., Το Υποκείμενο και η ετερότητα, μια μετακριτική προσέγγιση της κριτικής θεωρίας, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρη, 1995.
- ANASTASIADIS P. & SCHUESSLER R., Gemeinschaft durch den Ruf des Fremden, στο Mitter W., Beitrage aus der griechischen Erziehungswissenschaft, Athen, Paralos Verlag, 1998.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Α΄, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1972, τ. 1.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Β΄, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1972, τ. 2.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Χρήστου Π.), Επιστολαί Γ΄, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 3.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Σάκκου Σ.), Εξαήμερος, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 4.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακασίδου Σ.), Ομιλίες εις ψαλμούς, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1974, τ. 5.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ, (Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 6.

- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ψευτόγκα Β.), Ομιλίες και Λόγοι, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 7.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Α΄, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ. 8.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Καρακόλη Κ.), Ασκητικά Β΄, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1973, τ.9.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ,(Εισ, Κειμ, Μετ, Σχ, Ζήση Θ.), Δογματικά, Θεσσαλονίκη, Πατερικά εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1974, τ. 10.
- BONNARD A. (μτφ. Γαρίδη Ε.) Ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός, από τον Ευριπίδη στην Αλεξάνδρεια, Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο, 1992, τ. 3.
- BURY- MEIGGS, (μτφ. Εκδ. Καρδαμίτσας), Η ακμή της Μακεδονίας , «Το συνέδριο των ελλήνων. Ο θάνατος του Φιλίππου», στην Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας, Αθήνα, εκδ. Καρδαμίτσας, 1982, Δ΄, τ. 3.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χ., Η μεταφυσική του σώματος, Αθήνα, εκδ. Δωδώνη, 1971.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χ., Το πρόσωπο και ο έρωας, , Αθήνα, εκδ. Παπαζήση, 1976.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χ., Χάιντεγκερ και Αρεοπαγίτης, η περί απουσίας και αγνωσίας του Θεού, Αθήνα, εκδ. δόμος, β, 1988.

- ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χ., Απολογητική στην Ορθοδοξία, Αθήνα, εκδ. Γρηγορη, 1989.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χ., Η ελευθερία του Ήθους, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρη, γ, 1989.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χ., Σχεδιάσμα εισαγωγής στη φιλοσοφία, Αθήνα, εκδ. Δόμος, 1990.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χ., Ορθός λόγος και κοινωνική πρακτική, Αθήνα, εκδ. Δομος, 1990.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χ., Προτάσεις κριτικής οντολογίας, Αθήνα, εκδ. Δόμος, 1991.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χ., Μετά-Νεωτερική, Μετά-Φυσική, Αθήνα, εκδ. Δομος, 1993.
- ΓΙΑΝΝΑΡΑ Χ., Αλφαβητάρι της πίστης, Αθήνα, εκδ. Δόμος, 1994.
- GLOTZ G. (μτφ. Σακελλαρίου Α.), Η Ελληνική «πόλις», Αθήνα, 1981.
- ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΘΕΟΛΟΓΟΣ, Migne, PG 37, 1045.
- ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΥΣΣΗΣ, Migne P.G. 45, 337 B. Έκδοση .W. Jaeger, τ. 1.
- CURTIS S.V. (μτφ. Σακελλαρίου Α.), Μύθοι των Περσών, Αθήνα, εκδ. Παπαδήμα, 1996.

- ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ Ι., Έκδοσις ακριβής της ορθοδόξου πίστεως, Θεσσαλονίκη, Πατερικαί εκδόσεις «Γρηγόριος ο Παλαμάς», 1976, τ.1.
- ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΥ Ι.,(κειμ., μτφ., σχολ., Σακάλη Ι.), Φιλοσοφικά Κεφάλαια, Θεσσαλονίκη, Πατερικαί εκδόσεις « Γρηγόριος ο Παλαμάς, 1991, τ.2.
- ΔΕΤΟΡΑΚΗ Θ., Βυζαντινή Φιλολογία, Τα πρόσωπα και τα κείμενα, Ηράκλειο, εκδ. του Ιδίου, 1995, τ. 1.
- DICKS D., (μτφ. Παπαθανασίου Μ.), Η πρόιμη Ελληνική αστρονομία, Από τις απαρχές ως τον Αριστοτέλη, Αθήνα, εκδ. Δαίδαλος, 1991.
- ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΥ Δ., Μέγα λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης, τ.Θ΄.
- ΖΗΖΙΟΥΛΑ Ι., Από το προσωπίον εις το πρόσωπον. Η συμβολή της πατερικής θεολογίας εις την έννοια του προσώπου, στο: **Η ιδιοπροσωπεία του Νέου Ελληνισμού**, Αθήνα, εκδ. Ίδρυμα Γουλιανδρή - Χορν, τ.Β΄, 1983.
- ΖΗΖΙΟΥΛΑ Ι., Ελληνισμός και Χριστιανισμός Η συνάντηση των δυο κόσμων, στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. 6.
- ΖΗΣΗ Θ., Ο Μέγας Βασίλειος και η θύραθεν παιδεία, Χολαργός, εκδ. Σήμαντρο, XX.
- ΖΙΑΚΑ Θ., Η έκλειψη του υποκειμένου, Η κρίση της νεωτερικότητας και η ελληνική παράδοση, Αθήνα, εκδ. Δόμος, 1996.

- HEGEL W.G, Enzyklopaedie der philosophischen Wissenschaften, Ffm, Werke, 1969.
- HEGEL. W.G , Phaenomenologie des Geistes, Ffm, Werke 3, 1970.
- HORKHEIMER M, ADORNO T. (μτφ. Σαρίκα Ζ.), Η διαλεκτική του διαφωτισμού, Αθήνα, εκδ. Ύψιλον, 1986.
- ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ Ι., Η ακμή της ελληνικής φιλοσοφίας, Ο ελληνικός διαφωτισμός οι σοφισταί. στην **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, Κλασσικός Ελληνισμός, Αθήνα, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. Γ 2.
- ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ Ι., Με άλλα μάτια, σχέδιασμα φιλοσοφικής παιδαγωγικής, Αθήνα, Εκδ. Γρηγόρη, 1997.
- ΙΩΑΝΝΗ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, J.-P. Migne, P.G. 31, 1561.
- ΚΑΚΡΙΔΗ Ι, Ομηρικά θέματα , Αθηνά, εκδ. του ιδίου, 1981.
- ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ Π., Το κράτος του Μεγάλου Αλεξάνδρου, «Η θεμελίωση της οικουμενικότητας του ελληνισμού» στην **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, Μέγας Αλέξανδρος - Ελληνιστικοί χρόνοι, Αθήνα, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. Δ΄.
- KARTTUNEN, India in Early Greek Literature, Helsinki, 1989.
- KIERDORRF W., Erlebnis und Darstellung der Perserkriege, Gottingen, 1966.
- KLAFKI W., Neue studien zur bildungstheorie und didaktik, Weinheim, Basel, 1991.

- KRISTEVA J., (μτφ. Roudiez L.), Stranges to ourselves, Harvester Wheatsheaf, 1991.
- ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ Γ., Κείμενα Πατερικής Ηθικής, Θεσσαλονίκη, εκδ. Πουρναρά, 1982.
- ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ, Γ., Η κοινωνιολογία του χριστιανισμού, Θεσσαλονίκη, εκδ. Πουρναρά, 1985.
- ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ Θ. Σ., Βασιλείου του Μεγάλου, Αθήνα, εκδ. του ιδίου, 1994.
- Marrou H. I., Ιστορία της εκπαίδευσεως κατά την αρχαιότητα, Αθήνα, εκδ. XX, 1961.
- MARTENS E. SCHAEDELBACH H., Philosophie, Ein Grundkurs, Rowohlt Hamburg, 1985.
- ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., Κόσμος, Άνθρωπος, Κοινωνία, κατά το Μάξιμο Ομολογητή, Αθήνα, εκδ. Γρηγόρη, 1980.
- ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., Δογματική και συμβολική θεολογία, Έκθεση της Ορθόδοξης πίστης σε αντιπαράθεση με τη δυτική χριστιανοσύνη, Θεσσαλονίκη, εκδ. Πουρναρά, 1985
- ΜΑΤΣΟΥΚΑ Ν., Ιστορία της Βυζαντινής φιλοσοφίας, Θεσσαλονίκη, εκδ. Βάνιας, 1998.
- ΜΠΕΡΔΙΑΓΙΕΦ Ν. (μτφ. Μητροπολίτου Σάμου Ειρηναίου), Περί προορισμού του ανθρώπου, Δοκίμιον παραδόξου ηθικής, Αθήνα, εκδ. Βιβλιοθήκη Αποστολικής Διακονίας, 1950.

- ΜΠΟΝΗ Κ., Βασίλειος Καισαρείας ο Μέγας, Βίος και Έργα, Συγγράμματα και Διδασκαλία, Αθήνα, εκδ. ιδιου, 1975.
- ΝΥΣΣΗΣ Γ., Περί της διαφοράς «Ουσίας» και «Υποστάσεως», στο: Γρηγορίου Νύσσης, Πνεύμα και Λόγος, Κατερίνη, εκδ. «Τέρτιος», 1997.
- ΟΕHLER K., Antike Philosophie und Byzantisches Mittelalter, Muenchen, C.H. Beck-Verlag, 1969.
- ΠΕΛΕΚΙΔΗ Χ., Οι Μεγάλοι εθνικοί πόλεμοι, από τον Μαραθώνα στις Θερμοπύλες στη Σαλαμίνα και στις Πλαταιές, στην **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, Αρχαϊκός Ελληνισμός, Αθήνα, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. Β΄.
- ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Δ., Ο ιδιωτικός βίος των ελλήνων, Η φιλοξενία, στην **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, Αρχαϊκός Ελληνισμός, Αθήνα, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. Β΄.
- ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Μ., Προς την πανελλήνια ενότητα, Η συμμαχία των «Ελλήνων, στην **Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, Κλασσικός Ελληνισμός, Αθήνα, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. Γ 2.
- SERVIER J.(μτφ. Γαλανού Α.), Η εθνολογία, Αθήνα, εκδ. Καρδαμίτσα, 1993.
- ΣΙΜΩΤΑ Π., Αι περί πατρίδος απόψεις των πατέρων της εκκλησία και ιδία του Μεγάλου Βασιλείου, στο: *Βασιλείας, Εόρτιος τόμος επί τη συμπληρώσει 1600 ετών από του θανάτου του Μ. Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, 1979.
- ΣΤΕΝΟΥ Κ., Οι εικόνες του Άλλου, η ετερότητα από τον μύθο στην προκατάληψη, Αθήνα, εκδ. Εξάντας, 1998.

- ΤΣΑΜΗ Δ., Η διαλεκτική φύσις της διδασκαλίας Γρηγορίου του Θεολόγου, Θεσσαλονίκη, 1969.
- ΤΣΑΜΗ Δ., Εισαγωγή στην Πατερική σκέψη, Θεσσαλονίκη, εκδ. Π. Πουρναρά, 1983, τ. 1.
- ΤΣΑΜΗ Δ., Εισαγωγή στην Πατερική σκέψη, Θεσσαλονίκη, εκδ. Πουρναρά, 1988.
- ΤΣΑΤΣΟΣ Κ., Ρητορική, «Ισοκράτης», στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Κλασσικός Ελληνισμός, Αθήνα, εκδ. Εκδοτική Αθηνών, τ. Γ 2.
- VERNANT J-P. (μτφ. Κακοσαίου-Νικολούδη, επιμ.-εισ. Νικολούδης), Οι απαρχές της ελληνικής σκέψης, Αθήνα, εκδ. Καρδαμίτσας, 1992, σ. 22.
- WALBANK F., (μτφ. Δαρβέρη Τ.), Ο Ελληνιστικός κόσμος, Θεσσαλονίκη, εκδ. Βάνιας, 1993.
- WEST M., Hesiod, Theogony, Oxford, 1966.
- ΧΡΗΣΤΟΥ Π., Ο Μέγας Βασίλειος, Βίος και Πολιτεία, Συγγράμματα, Θεολογική Σκέψις, Θεσσαλονίκη, εκδ. Πατριαρχικόν Ίδρυμα Πατερικών Μελετών, 1978.
- ΧΡΗΣΤΟΥ Π., Ο Μέγας Βασίλειος και η Ελληνική παιδεία, στο: *Βασιλείας, Εόρτιος τόμος επί τη συμπληρώσει 1600 ετών από του Θανάτου του Μ. Βασιλείου*, Θεσσαλονίκη, εκδ. Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, 1979.